6
24-B
21

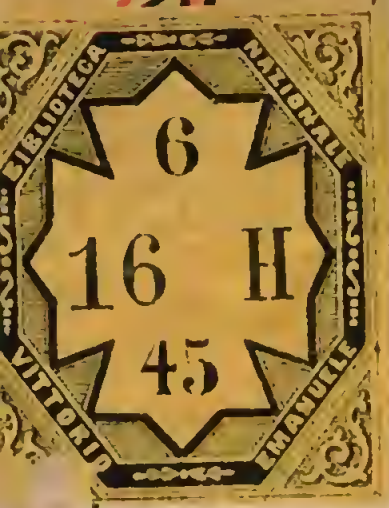

Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

73.5.35 7/3 2 9

6-24.B.21

Itinera Constant. et Amalian.

M

111

ITINERA

CONSTANTINOPOLITANVM

ET

AMASIANVM

AB

Augerio Giſlenio Busbequio ad Soliman-
num Turcarum Imperatorem C. M.
Oratore confecta.

Eiuſdem BVSBEQVII *de re militari con-
tra Turcam inſtituenda conſilium.*

ALTERA EDITIO.

Coll. Rom. Soc. Jes.
Catal. Inscrip.
Bibl. Secr.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Chriſtophori Plantini.
cIↃ. IↃ. LXXXII.

L. CARRIO
NICOLAO MICAVTIO
INDEVELDII D. R. M.
in Concilio secretiori Consiliario S. D.

IN morte filij tui Maximiliani, V. Cl. ab Arnoldo Grisperio optimo & doctissimo viro mihi nuntiata, lachrymas non tenui: cui illa pleno gradu ad veram laudē properanti nuper Aureliani nimis immaturè manum iniecit. Et tamen, si verum fateri volumus, in hac fatali vniuersæ prope dixerim Europæ conuersione, ita hodie fluunt tempora, vt, si vmquam aliâs, iam verissimum sit dicere, OPTIMVM esse non nasci; proximum quàm citissimè denasci: vtq. eorum, qui apud plures sunt, non tam vicem dolere, quàm viuorum conditionem habeamus necesse deplorare. quæ etsi in animo non nimis ad dolorem molli, sed infinitis multorum annorum exemplis probè confirmato, ad consolandum non parum videantur valere; mihi tamen neq. dicta, neque dies, neque vlla omnino alia eum luctum minuere potuerunt. Cui luctui testando hæc ad te V. Cl. mitto, vtque iis legēdis in memoria antiquissimæ amicitiæ cōquiescens, à rerū tristissimarū recordatione paulatim abducaris: & quæ olim, dum fiebant, recens cognoscebas, ea iam longo pòst tempore tandem legens, non sine voluptate recognoscas. Est enim Epistola Augerij Busbequij

de itinere ſuo tam Byzantino quàm Aſiatico ad te olim, ni fallor, ſcripta. Cuius rei ex eo coniecturam facio, quod de vtroque veſtrum ſæpè meminerim audire; cùm Busbequius nomine Impp. Ferdinandi & Maximiliani apud Turcam oratoris partes ageret; túque apud Luſitanos Reginarum legatus eſſes; vos vltrò citróque res, vt quæq. illarum iis in locis erant memorabiles, perſcripſiſſe; & quaſi libros commentarios contexuiſſe. Addidi eiuſdem Buſbequij de acie contra Turcam, cùm tempus ferret, inſtruenda conſilium: quòd & hoc non tantùm lecturis iucundum eſſe, ſed etiam reip. ſalutare poſſe videretur. Sunt hæc quidem, quod non ignoras, non in hoc ab eo ſcripta vt in publicum emitterentur (alia longè ab eo viro, cuius famæ, nulla nullius commendatione, quicquam poteſt accedere, nulla nullius reprehenſione decedere, alia ſunt exſpectanda) ſed tamen qualia qualia ſunt; cùm in manus meas incidiſſent, & fructum, ſi quis inde ad remp. cuius Busbequius amantiſſimus eſt, peruenire poſſet, cum aliis communicari eum non nolle certè ſcirem: operæ putaui hæc typis Plantini committere. quod ipſum etiam Busbequium non nimis ægrè laturum ſpero, ſi tu editionis huius periculum in te receperis. quod vt facias te etiam atque etiam vehementer oro. Vale. Auarici Biturigum. I Febr. CIↃ.IↃ. LXXXI.

AVGERII GISLENII
A BVSBEQVIO

Itinera Constantinopolitanum & Amasiannm.

QVOD *tibi discedens promiseram, fore, vt de toto itinere meo Constantinopolitano certior à me fieres; in eo fidem liberare volo. & quidem, ni fallor, liberabo cumulatè. nam, ad iter Constantinopolitanum, accedet Amasianum; illo haud paulò minus tritum minúsque vulgare. Tu, si qua mihi iucunda euenisse intelliges, tuam partem voluptatis feres; quòd pro veteri necessitudine nostra nihil habeam quod mihi non sit commune tecum. sin qua euenerunt, quod in tanta itineris magnitudine & difficultate fuit necesse, molestiora; nihil ad te pertinere iudicabis; quòd ea praterita, quo fuerunt in experiundo grauiora, eo mihi ipsi nunc fiant recordãtii iucundiora. Non te fugit cùm essem ex Anglia domum reuersus, à Regis Philippi & Reginæ Mariæ nuptiis, vbi fueram inter comites Don Petri Lassi, quem honoris causa eò Romanorum Rex Ferdinandus dominus meus clementissimus, legauerat, quemadmodum idem Ferdinandus me per litteras ad hoc iter euocarit. quas cùm Insulis* III. *Nouembris accepissem; tantum moræ interposui dũ ad Busbequium deflecterem, patríque & amicis valedicerem. inde facto per Tornacum itinere mox Bruxellam properaui. Bruxellæ conueni ipsum Don Petrum: qui currenti, quod aiunt, calcar addidit, Regis ad se litteris ostensis, quibus ei mandabat vt*

mihi quam maturrimè proficiscendi auctor esset. Itaque coniicio me in equos dispositos; quantáque possum festinatione Viennam contendo. non defuit iam huic itineri suus labor; cùm propter incommodæ equitationis insolentiã, tum propter anni tempus ob fœdas aëris tempestates & lutum, diésque contractiores, faciendo itineri non parum alienum; vt mihi necesse esset pleramque noctis partem eôdem assumere; & per densas tenebrarum caligines via propè inuia non sine periculo currere. Vt verò Viennam veni: per Io. Vanderaa ad Ferdinandum cui is erat à secretis, introductus, cum ea beneuolẽtiæ significatione excipior, qua is Rex vti solet erga eos, quorum de fide & probitate opinionem aliquam concepit. prolixè commemorat, quid sibi de me promiserit; quantoperè sua interfit me hoc legationis munus non refugere, profectionémve diutius nõ differri: se ita Bassæ Budensi recepisse; oratorem, quem missurus esset, sub initium mensis Decembris sine dubio Budæ futurum: nolle se Turcas, si dies seruata non sit, caussam habere cur ipsi quæ promiserint vicissim non seruent. Supererant ad id tempus vix dies XII. *spatium paruo itineri nedũ tam longo apparando exiguum: & tamen de eo quoque dies aliquot resecandi erant dum Commaronium ad Io. Mariam Maluezium de auctoritate & sentẽtia Regis excurrerem. magni enim referre Rex putabat, vt ego, qui neque prudentia neque vsu aliquam rerum Turcicarum cognitionem mihi comparassem, Maluezium prius conuenirem; & de moribus ingenióque eius gentis nonnulla cognoscerem; præceptáque, quæ huc facerent, ex eius ore haurirem. Fuerat is aliquot annis Ferdinandi apud Sulcimannum orator: ab eo nimirum tempore, quo Cæsar Carolus magnis dè caussis per Gerardum Velduuickium inducias cum Turcâ fecerat. nam tum quoque Regis Ferdinandi nomine cum eo de in-*

duciis

duciis octo annorum conuenerat. & fuerat Maluezius in Velduuickij comitatu; quem ex eo itinere reuersum Ferdinandus Constantinopolim remiserat, vt oratoris partes ageret: quò commodius Turcarum in regno Hungariæ grassationibus occurreretur; cùm esset, qui apud eum principem de suorum præfectorum iniuriis coram expostularet, & satisfactionem exigeret. Sed accidit haud ita multò pòst, vt, cùm occasioni, quæ se offerebat, Transiluaniæ cum reliqua Hungariæ reconciliandæ, Hungaris ipsis, vt id fieret, vehementer contendentibus, quod ad eius regni dignitatem pertinere iudicarent, deesse nollet, Ferdinandus cum vidua & filio Io. Veyuodæ, qui aliquando nomen regium in Hũgaria vsurpauit, transigeret; Transiluaniámque cum aliis prouinciis permutatã reciperet. cúmq. his de rebus, vt erat necesse, aliquid interdum ad aures Turcarum permanaret; solebat Maluezium ad se vocare Rustanus (erat is Suleimanni gener, consiliariorum, quos Bassas Visirios vocant; princeps) ex eóque quærere num vera essent quæ nunciarentur. quæ ille falsa esse constantissimè perseuerabat: neque verò, si secus rem se habere compertum esset, cuiuis supplicio caput suum obligare dubitabat. sed cùm iam potito totius Transiluaniæ Ferdinando certa res esset; neque dissimulationi locus relinqueretur: vehementer Turcarum imperator in Rustanum, quòd affirmationi Maluczij tantum fidei habuisset, multò etiam magis in Maluezium Rustanus, cuius se fraude circumuentum clamabat, excanduerunt. ne longior sim: Maluezius in carcerem compingitur: pecunia famliáque publicantur. quo in carcere sub artissima custodia pæne biennium habitus morbum ex vrinæ difficultate contraxit, qui ei postmodum letalis fuit. neque enim quicquam introferri licebat, quo morbo mederi posset: & sunt Turcæ alioqui in vtramque partem nimij; siue in-

dulgentia, cùm pro amicis probare se volunt; siue acerbitate, si irati sunt. sed cùm res eorum propter domesticas discordias pacis & quietis magis quàm belli egeret, repetitaq; per arma Transiluaniæ negotium minus procederet: facile adducti sunt, vt, positis armis, de compositione per disceptationem ageretur. de Transiluania; Turcæ in integrum restitui volebant: Ferdinandus pacta, quæ nec vi nec dolo cum Veyuoda inita fuerant, irrita fieri nolebat: neque Transiluaniam dimittebat. Quæ vt Turcis probarentur; missi eò Antonius VVrantzius Dalmata Episcopus Agriensis & Franciscus Zay, earum nauium, quas Hungari Nassadas vocant, Trierarcha: vterque propter fidem & industriam inprimis Regi acceptus. quorum aduentu carcere liberatus Maluezius cum Suleimanni litteris ad Ferdinandum remittitur. à quo, non multo pòst, cum responso iubetur redire Constantinopolim, facta pace ordinarij oratoris loco futurus. sed vt in eo itinere Commaronium attigit; quæ arx est ad confluentem Danubij & Vagæ fluminum, nostræ ditionis contra Turcã vltima: morbus, quem ei carcer attulerat, sic recruduit, vt de salute diffisus subsisteret; Ferdinandúmque per litteras rogaret, vt huius legationis munus ab se in alium translatum vellet. Ferdinandus Maluezio neque planè fidem habebat neq. omnino derogabat: propius tamẽ erat, vt suspicaretur memoria præteritarum ærumnarum metúque imminentium magis, quàm morbi magnitudine, ab hoc legationis munere retrofugere: & tamen hominem bene de se déque repub. meritum nequaquam honestum arbitrabatur tergiuersantem eò velle cogere. mors Maluezij paucis pòst mensibus consecuta, satis docuit eum morbo neque ficto neque ad tempus simulato laborasse. itaque ego in Maluezij locum suffectus sum. Sed cùm vsum nullum nec rerum nec morum Turcicarum haberem:

berem: visum est, vt dixi, regi è re fore, si ad Maluezium proficiscerer: eiúsque præceptis & monitis aduersus Turcarum captiones fierem cautior. igitur biduo cum Maluezio versatus, quantum temporis breuitas patitur, quæ mihi in consuetudine quotidiana cum Turcis sequenda quæ cauenda essent, disco. celeriter inde Viennam reuersus res ad iter necessarias omni diligentia comparare incipio. sed ea fuit negotiorum multitudo, ea temporis angustia; vt, cùm præfinita discessui dies venisset, neque Rex profectionem vrgere desineret; & ego à quarta vigilia totum diem negotiisque & sarcinis componendis vacassem; vix prima noctis sequentis vigilia ad iter accinctus essem: reseratísque Viennæ portis, quas ea noctis hora consuetudo clauserat, proficiscerer. Cæsar, cùm eo die ad venationem exiret, se non dubitare dicebat, quin, antequã vesperè domũ rediisset, ego iam in itinere futurus essem. quod quidem ita euenit, vt tamen eius reditũ meus discessus non magno interuallo anteuerteret. Hora noctis vndecima venimus Ficimmum, Hungariæ municipium, quatuor à Vienna miliaribus: vbi cœnam sumpsimus. nam incœnati propter festinationem discesseramus. inde, Commaronium versus, iter fecimus. Erat in mandatis Cæsaris vt Commaronio quendam Paulum Palinai hominem rapinarum & populationum, quas Turcæ facerent, probe gnarum, mecum Budam ducerẽ: illóque suggerente commodiùs de iis cum Bassa expostularem & satisfactionem peterem. Sed is, nihil minus suspicans quàm diem discessus mei sic adamussim seruatum iri, domo se nondum mouerat. neque erat quisquã qui se scire aut audisse diceret, quando affuturus esset. quod mihi permolestum accidebat. Facio ea de re Ferdinandum certiorem; & sequentem diem illi meo comiti præstolando Commaronij do. At die tertio, traiecto Vaga, iter Strigonium versus prosequor, pri-

nam Turcicæ ditionis arcem. adiunxerat mihi præfectus Commaronij Io. Paxius, tutelæ causa, equites XVI. de iis, quos husarones vocant Hungari: iisq. mãdarat, ne me relinquerent donec custodes Turcici conspicerentur. Strigonij præfectus suos medio itinere præstò mihi futuros significarat. Cùm iam per vastam planiciem tribus, plus minus, horis iter habuissem: ostendũt se procul equites Turcæ IIII. neque eo secius comitari desinunt Hungari; donec eos, vt se reciperent, admonerem; veritus ne quid fortè, si propius esset accessum, molestæ velitationis incideret. Vbi Turcæ me vident appropinquare; adequitant, adsistunt ad currum, salutant. sic aliquantum itineris progressi, inter sermones mutuos (erat enim mihi puer interpres) cùm præterea nullum alium comitatum exspectarem, descendimus in locum aliquãto depressiorem: vbi me derepentè ala equitum circiter CL. cinctum video: iucundum sanè spectaculum homini insolenti, clypei hastæq; pictæ, gemmati acinaces, versicolores plumæ, capitis tegmina candidissimis spiris aptata, vestes ferè purpureæ aut ferrugineæ, equi egregij, phaleræ pulcherrimæ. accedunt præfecti; méque comiter excipiunt: aduentum gratulantur: quàm fuerit iter ex sententia, percunctantur. respondeo quæ visum est. sic deducor Strigonium. quo nomine arx in colle sita, cuius pedẽ Danubius alluit, & oppidum vicinum, quod in planicie iacet, designantur. In oppidum deuerto. eius loci Archiepiscopus inter Hungariæ magnates cùm dignitatis auctoritate tum diuitiarum amplitudine primatum obtinet. accipior hospitio planè militarem in modum. pro lectis sternuntur super asseres crassioris generis villosi tapetes. culcitæ nullæ, nulla linteamina. ita hîc primùm meæ familiæ deliciis Turcicis imbui cœpit: nam mihi lectus circumferebatur. Postridie non destitit vrgere vt ad se venirem eius loci Singiaccus; sic

Turcæ

Turcæ præfectũ vocant; cui ſingiaccus, hoc eſt globus æreus deauratus in ſummo haſtili equitum Turmæ ſignum permittitur. ad quem etſi nihil neque litterarum neque mandatorum haberem, ea tamen fuit peruicacia, eundum vt fuerit. nec ſanè aliud volebat, quàm me videre, officiosè ſalutare, rogare quid ferrem, ad pacẽ hortari, iter proſperum precari. miratus ſum, dum eò proficiſcor, menſe Decembri, cælo frigido, coaxantes ranas. id faciunt ſulfure tepentes aquæ quæ iis locis ſtagnant. Egredior Strigonio Budam verſus, ſumpto ientaculo, prandij vicem futuro. neq. enim erat vbi ſubſiſterem antequam Budam peruenirem. Egreditur vnà, deducendi cauſſa, cum omni familia equitatúque cui præerat Singiaccus: quem impedire non potui quin hoc officio defungeretur. portis effuſi equites ludibundi concurſant; proiecta in ſolum pilea equis celerrimo curſu incitatis haſtarum cuſpidibus attollunt; aliáque huiuſcemodi ludicra factitant. Erat inter reliquos Tartarus promiſſa & denſa coma: quem ſemper aperto eſſe capite, neq. vlla tẽpeſtate aut prælio, aduerſus cæli iniuriam telorúmve caſum alio quàm capillorum præſidio, caput munire affirmabant. Singiaccus, cùm ei viſum eſt, accepta reddit áque ſalute, domum reuertit, ducibus itineris in comitatu meo relictis. Budam venienti pauci Turcæ ex eo genere, quos Chiauſos vocant, obuiam fuerunt. hi vicem accenſorum apparitorúmque implent, & mandata pleraque omnia ſeu principis Turcarum ſeu Baſſarum ferunt. eſtque in primis honorificum apud eam gentem officium. Deducor ad ciuem Hungarum in hoſpitium: vbi ſarcinis, curribus & equis melius quàm mihi fuit. id enim inprimis curæ habent Turcæ, vt equi, currus, impedimẽta in tuto ſint: hominibus, extra cæli iniuriam, cetera ſatis cõſultum putant. Miſit ad me Baſſa qui viſeret & ſalutaret. is Tuigon vocabatur,

nomine

nomine, Turcarum sermone, illi cum ciconia communi. per eum excusari volebat si diebus plusculis aditum non daret, quòd graui morbo detineretur: simul conualuisset; operam mihi daturum. Casus hic effecit ne mora Palinai quid adferret incommodi, neu grauiori culpæ imputaretur. qui quidem summus diligentia, ne serò veniret, haud multò pòst affuit. Bassæ morbus diu me Budæ detinuit: quem quidem, ex animi ægritudine, accepto de grandi pecunia, quam nescio quo loco condiderat, furto sublata nuntio contraxisse credebatur. attentior enim ad rem & pænè sordidus vulgò audiebat. interea verò, cùm medicum habere me Guilielmum Quacquelbènum virum cùm in omni philosophia versatissimum tum artis medicinæ scientissimum intelligeret: magno à me conatu cœpit contendere ad se vt mutterem, qui sibi medicinam faceret. concessi non difficulter. sed nihil propius afuit, quàm vt me huius facilitatis pœniteret. cùm enim Bassæ morbus indies ingraueseeret, neque citra mortis periculum videretur ægrotare: non parum verebar ne, si ad suum Mahometem migraret, Turcæ à meo medico interfectum calumniarentur. ex quo bono illi viro periculũ crearetur; mihi verò, veluti conscio, magna parata esset infamia. sed hac me cura Bassæ iam sanitate reddita Deus liberauit. Budæ primùm mihi visi sunt Gianizari. sic Turcæ prætorianum peditem vocant. eorum, cùm plenissimus est numerus, rex Turcarum habet $\overline{\text{XII}}$. *millia. per omnes ferè eius imperij fines, vel præsidio munitionibus aduersus hostem vel tutelæ Christianis Iudæisque aduersus iniurias multitudinis futuri, sparguntur. neque vllus est paulò frequentior pagus, municipium, oppidúmue in quo non sint aliquot Gianizari, qui Christianos & Iudæos reliquósque opis indigos ab improborum petulantia defendãt. Budæ in arce perpetuum Gianizarorũ præsidium*

est.

est. vestitu vtũtur ad talos dẽmisso : capitis tegmen habent ex penulæ manica (nam inde, vt ipsi mẽmorãt, duxit originem) cuius parti caput insertum sit, pars retro propendens ceruicem verberet. à fronte surgit oblongus argenteus conus deauratus gemmísque elaboratus, sed vulgaribus. hi Gianizari ferè bini ad me veniebant. vbi in cœnaculum erant admissi; capite demisso me salutabant: inde properè & panè cursim accedentes vestem mihi aut manum, veluti deosculaturi, tangebant: fasciculúmque Hyacinthorum vel Narcissorum obtrudebant: & mox, pari ferè celeritate, recessim ad fores, ne mihi tergum obuerterent, regrediebantur. id enim institutis eorum habetur indecorum. ibi summa cum modestia compositis ante sinum manibus terrámque intuentes taciti adstabant: magis vt in iis monachos nostros agnoscas, quàm milites. vbi verò nummulos aliquot, quod vnum captabant, acceperant: inclinatis denuò capitibus, actísque clara voce gratiis, omnia fausta precantes eminantésque abibant. Et sanè ni Gianizaros esse præmonitus fuissem; monachorũ Turcicorum genus aliquod aut collegij nescio cuius sodales esse facilè credidissem. hi tamen illi sunt Gianizari, qui tantum terroris secum quocumque circumferunt. Erant Budæ frequentes mecum in cœna Turcæ, vini dulcedine illecti. cuius, quo minorem habent copiam, eò sunt auidiores; eóque largius se ingurgitant, vbi semel contigerit habere. in multam noctem fiebant inuitationes. pòst. vbi me luditædebat, surgebam à mensa, méque in cubiculum recipiebam: illi, quòd vino nondum obruti ire etiam poterant, tristes abibant. sed mox puer aderat qui nomine ipsorum rogaret. vt iis vini copiam facerem, scyphósque argenteos commodarem: velle, si permittam, in aliquo angulo noctem potando extrahere. ego verò quantum vellent vini itémque vasa, quæ petebant, iubebam præberi. illi antè po-

tandi

tandi finem non faciebant quàm mero sopiti humi sterne-rentur. Vini potus Turcis magno crimini datur, præsertim ætate prouectioribus: iuniores cum maiore veniæ & excu-sationis spe peccare consueuerunt. cùm verò non minores pœnas post hanc vitam sibi paratas arbitrentur si vini mi-nimum biberint quàm si plurimum: vbi semel vinum gu-stauerint; potare pergunt. quòd veluti pœna iam commis-sa peccent impunè; ebrietatemq; in lucro ponant. huius-modi illi circa vini potum habent opiniones, & his etiam absurdiores. Vidi senem quendam Constantinopoli: qui cùm calicem sumpsisset in manum vt biberet, magnos prius clamores edebat. rogati à nobis amici cur ita faceret, re-spondebant eũ his clamoribus commonitam velle animam vt se reciperet in aliquem corporis angulum aut prorsus emigraret; ne rea fieret eius delicti, quod ipse erat admis-surus, neu vino, quod infusurus erat, pollueretur. Iam verò de ciuitate Buda longum esset omnia dicere. ne planè taceam; dicam quod satis erit non librum scribenti sed epi-stolam. Iacet planè Buda loco amœnissimo, fertilissimaq; regione, in collis dorsum porrecta: ita vt vna ex parte vi-tiferi colles eam contingant; ex altera Danubium præter-fluentem & trans Danubium Pestum latissimósque cam-pos despectet. Locus videtur de industria imperio Hũgariæ dilectus. Ea vrbs quondam splẽdidissimis optimatiũ Hun-gariæ domibus ornabatur: quæ iam partim aut cõciderunt aut trabibus suffultæ aduersus ruinam muniuntur. habi-tantur ferè militibus Turcis. quibus cùm diurnum stipen-dium vita sit, nihil suppetit quod tantis ædibus sarciendis tegendis impendatur. igitur num tectum perpluat, num vitium faciat paries, non magnopere laborant; modò sit vbi in sicco equum colloccnt & sibi lectum sternant: quæ supra se, nihil ad se pertinere putant; & quantamuis su-

periorem

periorem ædium partem muſtelis & muribus habitandam relinquunt. huc accedit quòd inſtituti ſit Turcici, vt ab ædificationis magnificentia abhorreant: quòd ſuperbi elatíque neque ſe ſuo modulo metientis animi eſſe iudicent ſtudere magnificis ædibus; vt ſi quis ſibi immortalitatem & perpetuam manſionem in hac vita polliceatur: ſe ita domibus vti, quemadmodum peregrinantes deuerſoriis: in quibus ſi ſint à latronibus, à frigore, à ſole, ab imbre tuti, reliquas opportunitates non requirunt. Itaque non facilè, tota Turcia, quamuis magni, quamuis diuitis viri paullò elegantius ædificium reperias. vulgo tuguria & caſæ habitantur. magnates hortis ſtudent & balneis, & vt, pro multitudine familiæ, laxas habeant ædes. cæterùm ibi nec porticus luculenta, nec viſendum atrium, nec aliud quicquam magnificum aut admirandum. in quo eadem ferè iſtis, quæ Hungaris, eſt ratio. excepta enim vrbe Buda, &, ſi vis, Pauſonio, vix vllam tota Hungaria paullò ſpendidioribus ædificiis conſtructam vrbem videas. Quam conſuetudinem ex vetuſtate retineri puto. militiæ & caſtris & longinquis bellis aſſueta gens ædificandi curam neglexit: nec vrbes aliter coluit quàm ſi mox relictura. Illud quoque, dum eram Budæ, videre iuuit; fontem qui eſt extra portam qua iter eſt Conſtantinopolim, in ſummo mirè ſeruentem; in cuius tamen fundo natantes deſpicias piſces; quos inde niſi coctos eximi poſſe non putes. Ad Baſſam vix tandem $\overline{\text{VII}}$. *Decembris à morbo confirmatum introducimur: demulcemus muneribus: querimur de inſolentia & maleficiis militum Turcicorum; repetimus quæ contra fidem induciarum nobis ablata ſunt, vt quæq. ſe reſtituturum Regi meo, modò oratorẽ mitteret, per litteras receperat. Ille nihilo leuiores querimonias regerit, de damnis & iniuriis quibus ſe à noſtris affectum contendat. de locis verò, quæ reddere debebat,*

hoc

hoc se dilemmate tuebatur: aut non promisi me quicquam redditurum, eáque de causa nec debeo: aut si promisi; eo es iudicio vt intelligas me quod promisi nec posse nec debere præstare. mihi enim à domino meo augẽdi eius imperij non minuendi partes commissæ: neq. mihi licet conditionem eius facere deteriorem; eius non meum negotium agitur: quod visum fuerit, petere ab eo poteris, vbi ad eum veneris. adiiciebat, *veluti pro corollario, non debere me sibi etiamnum ex morbo languenti longa & inani disputatione molestum esse. quo veluti iure dicto, ire licuit; re nulla confecta, nisi pactis induciis dum esset relatum à Suleimanno responsum. Animaduerti, cùm ad Bassam introduceremur, manere apud eos morem Romanũ acclamãdi,* FELICITER *faustísque ominibus prosequendi; item digniorem apud eos haberi locum sinistrum, nisi quid aliud obstaret: cuius rei causam afferunt quòd eam partem gladius honestet; & qui sit in parte dextera quodammodo gladium habeat sub manum eius qui sinistrum latus claudit; ille verò eum gestet liberum & expeditum. Rebus ita Budæ, quantum poterat, transactis, comes meus ad Regem reuertitur. ego paratas in Danubio naues conscendi, equis curribúsque atque omni familia impositis. ita Belgradum secundo flumine deportamur. Erat hoc cùm ad securitatem, tum ad breuitatem itineris aptius. nam id tẽporis iter pedibus Belgradum mihi, vt minimum,* $\overline{\text{XII}}$. *dierum futurum erat, præsertim impedimentis graui. præterea metuendi erant heydonum incursus, latrociniáque. heydones vocãt Hungari ex armentariis milites siue prædones. Flumine nec metuebantur heydones, &* $\overline{\text{V}}$. *diebus hoc spatium transmittebatur. nauis, qua ego vehebar, remulco actuariæ trahebatur: in qua erãt* $\overline{\text{XXIV}}$. *remiges: reliquæ binis remis grandioribus agebantur: nulla neque diei neque noctis pars à nauigatione intermit-*

termittebatur; exceptis iis paucis horis quibus à continuo labore cibo & quiete miseri remiges nautæq; reficiebantur. in quo mihi animaduertēda videbatur Turcārum temeritas; qui cælo caliginoso, nocte illuni, ventis vehementioribus naugare non dubitarent; cùm molæ frumentariæ truncique arborum & rami in ripis eminentes magno cum periculo passim occurrerent. itaque non rarò fiebat vt magnitudine venti cōpulsa ad ripam nauis stipitibus arboribusq; in flumē propendētibus ita illideretur, vt iam iam in partes scindenda videretur. certè aliquot de tecto tabulæ magno cum fragore detergebantur. quare excitatus lecto desiliebam; nautásque admonebam agerent cautius. illi sublato clamore, aliud nihil respondebant quàm, Alaure: hoc est, deum futurum auxilio. sic mihi licebat redire ad lectum & somnum repetere, si poteram. Equidem vaticinari hoc ausim futurum aliquando vt huiusmodi nauigatio alicui parum feliciter eueniat. Vidimus in eo itinere Toluam, non ignobile Hungariæ municipium, nobis ob albi vini præstantiam & humanitatem incolarum non tacendum. vidimus item edito loco sitam arcem Valpouar, aliáq. castella & oppida; & qua parte Drauus, & qua Tibiscus ex altera in Danubium influit. ipsum Belgradū situ est ad confluentē Saui & Danubij. in cóque veluti in extremo promontorij angulo, vrbs vetus exstat antiqua structura, multis turribus & duplici muro munita; duabus ex partibus, iis quæ dixi, fluminibus alluitur. at ea parte, qua terræ iūgitur, editiore loco bene firmā habet arcē ex pluribus & excelsis turribus lapide quadrato cōstructis. ante vrbē ingēs ædificiorū congeries, suburbiáque ampliſsima: in quibus variæ habitāt nationes, Turcæ, Græci, Iudæi, Hungari, Dalmatæ, aliæ item plures. Sunt verò ferè per omnes Turcicæ ditionis fines ipsis oppidis maiora suburbia: quæ vtraq. simul iuncta magnarū ciuitatum spe-

ciem referunt. Hic primùm nobis oblata sunt antiqua nũmismata: è quibus, vt scis, magnã soleo capere voluptatem. quo in studio coniunctissimũ habeo & ad meũ sensum mirè factum, quem antea nominaui, Guilielmum Quacquelbenum. inuenimus non paucos nummos in quorum altera parte miles erat Romanus, inter taurum & equum (nam iis locis statiua castra habuisse Mœsiæ superioris legiones satis constat) cum inscriptione, TAVRVNVM. *Hæc vrbs auorum nostrorum memoria magna vi bis fuit à Turcis oppugnata: primùm ab Amurate, deinde à Mahomete Constantinopolis expugnatore: sed propugnantibus Hungaris & cruce signatus irriti ceciderunt barbarorum conatus. tandem anno* CIↃ. IↃ. XX. *cùm Suleimannus initio imperij eò magnis cum copiis venisset, inuenissétque Lud. Regis adolescentis negligentia factiosorúmque Hungariæ procerum discordiis iusto præsidio destitutam ac proinde expugnationi opportunam, non magno negotio in suam ditionem redegit. qua veluti porta patefacta satis patet malorum agmen, quo nunc vexatur, irrupisse in Hungariam; hoc aditu cæsum regem Ludouicum, captam Budam, mancipatam Transiluaniam, afflicturu regnum florentissimum, non sine metu eiusdem calamitatis nationum viciñarum. quo exemplo admoneri debẽt Christiani principes ne munitionibus & arcibus contra tantum hostem, si rem saluam velint, satis vnquam prouisum putent. Sunt enim Turcæ magnis fluminibus in eo non dissimiles; quæ aquis inflata, si quam aggeris, quo continentur, partem percellere potuerint, longè latéque euagantur, infinitámque dant stragem. ita Turcæ, & quidem longè perniciosius, vbi semel quæ sibi obstabant repagula disiecerint, longè latéq. cum incredibili omnium strage grassantur. sed nos Belgradum redeamus, vt illinc porrò recta Constantinopolim pro-*

ficisca-

ficiscamur. Postquàm in ea vrbe, quæ ad iter pedibus deesse videbantur, comparauimus: relicta ad manum sinistrani in ripa Danubij Symandria arce quondam Despotarum Seruiæ; Nissam versus iter facere cœpimus. ostendebant nobis, tametsi procul ex locis editioribus, Turcæ albicantes Transiluaniæ montes; & quo ferè loco reliquæ pilæ pontis Traiani adhuc exstabant indicibus digitis designabant. Transgressi fluuium ab incolis Morauam dictum, deuertimus in pagum Seruianorum Iagodnam: vbi eius gentis ritus funebres vidimus multum à nostris abhorrentes. Erat cadauer in templo positum detecta facie: iuxtà erant apposita edulia, panis & caro & vini cantharus: adstabant coniunx & filia melioribus ornata vestibus. filiæ galerus erat ex plumis pauonis. supremum munus, quo maritum iam conclamatum vxor donauit, pileolum fuit; purpureum, cuiusmodi virgines nubiles illic gestare solent. inde lessum audiuimus & næniam lamentabilésque voces; quibus mortuum percunctabantur quid de eo tantum meruissent, quæ res, quod obsequium, quod solatium ei defuisset; cur se solas & miseras relinqueret: & huius generis alia. sacerdotes funeri præerant religionis Græcæ. erant in cœmiterio erectæ in palos pleræq. ceruorum & himulorum & similium ferarum de ligno dedolatæ effigies. cumq; causam quæreremus, aiebant maritos vel patres eo monumento voluisse testari coniugum aut filiarum in obeundis domesticis officiis celeritatem & diligentiam. erant item ad plura sepulchra appensæ comæ; quas mulieres aut puellæ in funere necessariorum luctus indicium posuerant. morem quoque esse in ea regione audiebamus, vt, postquàm inter maiores de nuptiis iuuenis & puellæ conuenerat; sponsi puellas raperent. neque enim decorum videri, consentire in primos concubitus virginem. Haud magno interuallo à Ia-

godna occurrit nobis fluuiolus, quem accolæ Nissum vocant: habuimúsque eum ferè ad dexteram manum comitem donec Nissam veniremus: &, pòst aliquanto, vidimus in eius ripa (vbi veteris viæ Romanæ vestigia supererant) etiamnum exstantem marmoream columellam litteris inscriptam Latinis, sed ita mutilatis vt legi non possent. est autem Nissa non ignobile neque infrequens illis gentibus oppidulum. Tempus est, vt, de deuersoriis, quibus vtebamur, aliquid dicam. nam id quidem fortasse iamdudum requiris. Hic deuerti in deuersorium publicum. Carauasarai Turcæ vocãt. hoc genus in ea regione vsitatissimũ: vastum est ædificiũ lõgius aliquãto quàm latius. in cuius medio patet area ponẽdis sarcinis & camelis, mulis carrisq; collocandis. hanc areã plerumq. circũcirca murus ambit, tres plus minus pedes altus, parieti, quo totũ ædificiũ clauditur, hærens & inædificatus. eius muri summa superficies æqua est; patétq. in latitudinẽ pedes quatuor. hic Turcarum cubilia sunt; hic cœnacula; hic rem expediunt culinariam (nam in pariete, quo totũ ædificium contineri dixi, foci subinde sunt inædificati) nulla re à camelis, equis, reliquisque iumentis alia seiuncti, quàm eius muri spatio. quinimò ad muri pedem ita ligatos habent equos, vt capit & tota ceruice supra eum emineant; dominísque se calefacientibus aut etiam cœnantibus adstent, velut ministri; interdum panem vel malum siue quid aliud, de manu eorum capiant. in eodem muro lectos sibi sternunt: tapetẽ inprimis explicant, quem ea de causa aptatum ephippiis ferè circumferunt. huic iniiciunt pænulam: ceruical præbet equestris sella: veste talari pellibus suffulta, qua vestiuntur diu, teguntur noctu. sic illi somnum capiunt nullis lacessitum blandimentis. nihil ibi secreti. omnia fiunt in propatulo: neque quicquam ab omnium conspectu, nisi noctis tenebris, submouetur. Ab hoc

deuersorij

deuersorij genere abhorrebam, vt à qua re maximè: quòd Turcarum omnium oculi in nos coniicerentur, nostros ritus nostrámque consuetudinem admirantium. itaque operam dabam vt potius miselli alicuius hominis Christiani tecto reciperer. sed tantæ sunt tuguriorum illorum angustiæ, vt sæpè collocando lecto deesset spatium. itaque quietem capiebam modò sub tentorio, modò in meo curru; aliquando deuertebã ad Turcica xenodochia: quæ sanè commodissima sunt, non ineleganter constructa, suísque dotata cubiculis. neque enim ab iis arcetur quisquam siue Christianus, siue Iudæus, seu diues seu mendicus sit. ex æquo patent omnibus. Bassæ quoque & Singiacci cùm peregrinantur illis vtuntur. in his, tamquam in aliquo regio palatio, magnificè mihi videbar accipi. Mos ita fert illorum; vt singulis, qui eò deuertunt, cibum præbeant. ergo vbi venerat cœnæ tempus: aderat minister cum ingenti ligneo disco; qui mensæ instar videri poterat. in cuius medio patina erat plena decocti ad cremorem ordei, addito carnis frusto; circúmque eam patinam aliquot panes & nonnumquam faui aliquid: primò verecundabar accipere, & mihi cœnam meam parari dicebam; admonens vt ea darentur egenis. instabat ille, ne tenuem apparatum fastidirem: hæc Bassis quoque solita præberi; ita ferre loci consuetudinem; superesse quod distribueretur egentibus. si ipse nollem, famulis relinquerem. ita, nisi parum cõmodus haberi vellem, necesse erat accipere. agebam ergo gratias; & gustabam aliquando. neque displicebat. nam id genus pultis, præterquam quod, veluti valde salubre, commendatur à Galeno; gustu insuaue non est. fas est peregrinantibus, illis epulis eóque apparatu toto triduo frui. post illa mutare hospitium necesse est. In hæc, vt dixi, commodissimè deuertebam. sed ea non occurrunt passim. interdum, si

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

domus deerat vbi hospitarer; stabulabar. quærebatur aliquod stabulum amplum & capax; in cuius parte altera focus & caminus erat; altera pars armento & pecori erat destinata. ita enim ferè est illorum stabulorū ratio, vt sub eodem agant tecto armentum siue grex & eius custodes. hanc partem, vbi focus erat, parietibus tentorij mei à reliqua diſcludebam. ibi collocata ad ignem mensa lectulóque vtebamur ipsis monarchis beatior. familia, reliqua stabuli parte, in multo mundóque stramine volutabatur. nonnullos apud ignem, ad quem in horto aut prato aliqua cœna cocta erat, somnus opprimebat. hi præsidio ignis cum nocturno frigore contendebant. neque minor illis cautio erat ne exstingueretur; quàm olim Romæ virginibus Vestalibus. Subibit fortassis hîc percunctari, quonam solatio familia tam incommoda hospitia tolerauerit. suspicaberis vinū, quod malarum noctium solet esse remedium, nobis in mediâ Turcia copiam non nimiam fuisse. neque sanè absurdè. nam neque vinum passim reperitur omnibus in pagis, & verò minimè omnium vbi non incolunt homines Christiani. fit enim sæpè vt insolentiæ fastúsque Turcarum pertæsi à via Regia se subducant in loca auia, minus fertilia quidem illa sed securiora; meliorúmq. possessione potentioribus cēdant. Huiusmodi locis vino defectis vbi nos appropinquare videbant Turcæ; monebant desideratum iri vinum. itaque pridie mittebatur œconomus, adiuncto Turca, qui peteret è proximis Christianorum pagis. sic familiæ miseriarum lenimen non deerat: molléſq. culcitæ & pulmenaria, & quicquid præterea conciliando somno quæritur, in vino apportabatur. nam me lagenæ, quas in meo curru melioris notæ vini plenas habebam, quod biberem desiderare non patiebantur. sic erat de vino & mihi & meis prouisum. restabat vnum incommodum vini penuria pænè

grauius,

grauius ; quòd nobis somnus niserè interrumpebatur. nam cùm surgendum esset bene manè & quidē aliquanto ante lucem vt possemus ad opportuniores stationes maturè peruenire : fiebat sæpè vt duces nostri Turcæ, splendore lunæ diluculum mentientis decepti, non multò post mediam noctem magno tumultu nos excitarent. neque enim horæ sunt Turcis, quibus temporum, neque miliaria quibus locorum spatia distinguant. Talismannos habent hominum genus templorum ministerio dicatum. hi mensuris vtuntur ex aqua. quibus, postquàm aduentare auroram cognouerunt, clamorem tollunt è celsa turri in eum vsum constructa ; quo homines ad venerandum deum hortantur & arcessunt. Idem faciunt medio tempore inter exortum solis & meridiem ; & item inter meridiem & occasum: postremò, sole occidente, voce vtūtur acutissima, eam non iniucunda modulatione vibrantes; quæ longius, quàm credi possit, exauditur. sic totus dies Turcis in quatuor spatia diuiditur, maiora aut contractiora; vt anni fert tempus. noctis omne tempus incertum est. Decepti, vt dixi, fulgore lunæ nostri duces, cùm procul abesset solis exortus, vasa conclamabāt. surgebamus ergo properè ne essemus in mora; néve nobis imputari posset si quid euenisset sinistri. sarcinæ colligebantur; lectus, tentoria, coniiciebantur in curru; equi iungebantur; accincti paratíque profectionis veluti signum exspectabamus. at nostri Turcæ, animaduerso errore, sua cubilia somnúmque repetierant. cúmque aliquamdiu exspectassemus ; neque illi venirent ; mittebam qui nunciaret parata nobis esse omnia ; ipsos morari. referebant, quos miseram, Turcas denuò se in suos tapetes reclinasse ; dicere à luna deceptos perperam de discessu indicasse; longè abesse proficiscendi tēpus; suadere vt nos quoq. redormiremus. sic mihi magno molimine erant retexenda

omnia; quæ iam erant compoſita: aut pleraque noctis pars in graui frigore, magna cum moleſtia, traducenda. Huic malo vt occurrerem, interdico Turcis ne mihi deinceps moleſti ſint: mihi fore curæ vt ſuo tempore euigilemus, modò pridie tempus profectionis indicent; habere me horologia quæ non fallerẽt; ea me explicaturum; dormirent ipſi meo periculo; neque dubitarent ſurgendi negotium curæ meæ relinquere his illi quidẽ acquieſcebant, ſed tamen ſolicitudinẽ deponere non poterant; aderãt manè; expergefactum cubiculariũ meũ rogabãt, vt ad me viſeret, videretq. quid illi temporis indices loquerentur. quod cùm ille feciſſet; ſignificabat eis pro eo ac poterat aut multum aut parum ſupereſſe temporis ad exortum ſolem. cui cùm ſemel atque iterum fidem habuiſſent, neque falſi eſſent: noſtro deinceps ſtabant arbitrio; fidémque horologiorum admirabantur. nobis verò licebat ſomno integro, nullo tumultu interrupto, frui. Niſſa venimus Sophiam, itinere & cælo, pro anni tempore, tolerabili. ſatis illud magnum incoliſque & peregrinis frequens oppidum; & olim fuit regum Bulgarorum, pòſt, niſi fallor, Deſpotarum Seruiæ, dum domus illa manebat, nequedũ Turcarũ armis cõciderat. Poſt hæc pluribus diebus fecimus iter per amœnas & non infrugiferas Bulgarorũ conualles; quo ferè tẽpore pane vſi ſumus ſubcinericio. fugacias vocant. eum puellæ mulieréſq. vendunt. neq. enim ſunt in ea regione piſtores. illæ vbi hoſpites aduenisſe ſentiunt, vnde lucelli quid ſperent: ſubactã ſubitò cum aqua ſine fermento farinam calidis cineribus ſubiiciunt; atque ita feruentes etiamnum à foco panes paruo pretio venales circumferunt. ſunt illic & reliqua edulia ſatis vilia. Veruex $\overline{\text{XXXV}}$. *aſperis, ſinguli pulli gallinacei gallinæq; ſingulis comparantur. aſperi L. coronatum conſtituunt. Non eſt prætermittendus illarum mulierum ornatus. ferè*

ſolis

solis induſiis ſiue interulis veſtiuntur. ea linea ſunt, filo haud ſubtiliore quàm quo apud nos ſacci texũtur, ſed multiplici acus pictura variis coloribus rudi & ridendo opere elaborata. quo tamen mirum in modum ſibi placent. itaq. cùm noſtra induſia intuerentur, tametſi ex præſtantiſſima tela; tamen mirari ſe aiebant tantam in nobis modeſtiam; quòd ſimplicibus nullo colore neque opere variatis induſiis vteremur. ſed nihil tam nouum occurrebat, quàm turritum caput & galeri, ſi ſic vocari poteſt, planè muſitata forma. eſt ille ex ſtramine, inducta tela; figura planè contraria ei, qua apud nos vtuntur ruſticanæ mulieres. hic enim in humeros demittitur, & qua infimus, ibi latiſſimus eſt; deinde in pyramidem faſtigiatur: contra ille infima parte eſt anguſtiſſimus; deinde ſupra caput ſurgit in turbinem, ferè ad dodrantem; qua verò ſupinus cælum ſpectat, capaciſſimus eſt, & apertus: vt nõ minus videatur ad imbrem & ſolem accipiendũ factus quàm noſter ad arcendum. eo verò ſpatio quod eſt inter eius inferiorem & ſuperiorem oram nummuli & imaguncula & fruſta vitri diuerſi coloris, & quicquid nitet quamuis vile, pro ornamento dependet. Huiuſmodi galeri cùm ad proceritatem adiuuant, tum ad grauitatem quamuis leui iactatione ad caſum faciles & parati. ita ergo ſe inferunt vt Clytemneſtram aliquam aut Hecubam (ſed Troia florente) in ſcenam prodire putes. Hîc mihi in mentem venit quàm leuis & infirma res ſit, quæ vulgo perhibetur, nobilitas. nam cùm de puellis quibuſdam, quæ liberaliore erant forma, ſcire vellem num quo eſſent genere: audiebam eas à ſummis eius gentis ſatrapis originem ducere; aut etiam regium eſſe genus; iam bubulco aut opilioni deſponſas. ſic in regno Turcarum iacet nobilitas. vidi item poſteà aliis locis Catacuzenorum & Palæologorũ, imperatorij generis, reliquias, contemptius inter Turcas

degentes, quàm vixit olim Dionysius Corinthi. nam Turcæ neminem, ne suorum quidem, nisi ex se pendunt; sola domo Othomanorum excepta; quæ suis censetur natalibus. Gentem Bulgarorum, à flumine Scytharum Volga, cùm pleraque nationes aut sponte aut vi coactæ, sedes mutarent, huc commigrasse existimãt, dictósq. Bulgaros tanquã Volgaros, ab eo, quem dixi, fluuio. montes Hæmi, qui sunt inter Sophiam & Philippopolim, insederunt; loca sanè natura munita: vbi diu Græcorum imperatorũ potẽtiam contempserunt; Balduinum maiorem Flandriæ comitem Cõstantinopolis imperio potitum tumultuario prælio captum interfecerunt: Turcarum vim ferre non potuerunt, à quibus deuicti miserrimæ seruitutis iugum subierunt. lingua vtuntur Illyrica, vt Seruiani & Raziani. Antequàm in eam planiciem descendatur, quæ Philippopoli obiacet, per saltum asperrimúmque montis iugum euadendum est. hunc saltum Turcæ CAPI DERVENT vocant; quasi dicas portam angustiarum. in ea, quam dixi, planicie fluuius Hebrus mox occurrit, haud procul è Rhodope ducta origine. cuius quidem montis verticem alta niue rigentem, antequàm eas, quas dixi, angustias superaremus, spectauimus. quem quidem accolæ, ni fallor, Rullam vocant. ex hoc, vt attestatur Plinius, fluit Hebrus. quod & ex illo Ouidij carmine notum est:

Quà patet vmbrosum Rhodope glacialis ad Hæmum,
Et sacer amissas exigit Hebrus aquas.

quo videtur poëta fluminis eius breuitatem & aquæ inopiam innuere voluisse. nam etsi magnus & celebris fluuius; tamen plerumque vadosus est. ac memini, cùm rediremus, proximè Philippopolim nos Hebrum vado traiicere, vt transiremus in insulam: in qua & pernoctauimus sub tentoriis.

toriis. sed, aquis ea nocte auctis, postridie non sine molestia rursus eo transmisso in viam rediuimus. Sita est Philippopolis in vno ex tribus collibus, à reliquis montibus disiunctis & tamquam diuulsis; quibus quidem collibus ea vrbe tamquã corona imposita quæsitus honos videtur. Fuimus Philippopoli apud Græcum sacerdotem, hominẽ antiquæ probitatis. qui gentis suæ seruitutẽ miseriáq. valde deplorabat. Digressi Philippopoli vidimus in locis palustribus & aquosis orizã instar tritici crescẽtem. est ea tota planicies tumulis terrestribus veluti cõsita: quos Turcæ de industria excitatos fabulãtur vt essent monumẽta pugnarũ; quas olim crebras iis in cãpis fuisse pugnatas credi volũt, hominũq; quos belli furor hausit sepulchra. Ita ferè secuti Hebri ripã aliquandiu à dextra nos prosequẽtis, Hæmóq. ad sinistrã dimisso, qui in pontũ excurrit, ac demum per præclarũ Mustaphæ pontem Hebro transmisso venimus Hadrianopolim, Turcis Endrene dictam. Hæc vrbs priusquã ab imperatore Hadriano nomẽ & incrementũ acciperet, Oresta vocabatur. sita est ad confluentes Marizæ siue Hebri & fluuiolorũ Tunsæ & Hardæ. qui simul deinde suũ cursum in mare Aegæũ deflectunt. Ne huius quidem vrbis, quantũ mœnibus antiquis cõtinetur, capacitas maxima est; suburbiis tumet; iisque ædificiis, quæ Turcæ adiecerunt, in molem excrescit. Vnũ diem Hadrianopoli cõmorati progredimur Constantinopolim versus iam propinquam; veluti extremum nostri itineris actum confecturi. per hæc loca transeuntibus ingens vbique florum copia offerebatur, Narcissorum, Hyacinthorum & eorum quos Turcæ Tulipan vocant; non sine magna admiratione nostra, propter anni tempus, media planè hieme, floribus minimè amicum. Narcissis & hyacinthis abundat Græcia miro fragrantibus odore; sic vt, cùm multi sint, hominiterum huiusmodi insueto, caput offendant;

Tuli-

Tulipanti aut nullus aut exiguus est odor; à coloris varietate & pulchritudine hominibus commendatur. Turcæ flores valde excolunt: neque dubitant, alioqui minimè prodigi, in eximio flore aliquot asperorum sumptum facere. Mihi quoque illi flores eáque dona non paruo constabant. erant enim semper aliquot asperi promendi, quos cõtra rependerem. neque aliter rationem instituere oportet eum, qui sit cum Turcis versaturus; quàm vt simul ac eorum fines ingressus sit, aperiat marsupium; neque antè claudat quàm iam illinc egressus: interea perpetuam nummorum sementem faciat, vtinam ne infrugiferã. sed tamen, vt alius fructus desit, hæc vna ratio est Turcarum ingenia, fera alioqui & à reliquis auersa gentibus, mitigandi hoc, veluti cantu, Turcæ cõsopiuntur, alioqui non futuri tractabiles. absq. hoc foret; non magis ea loca externis hominibus frequentari possent, quàm quæ propter nimium æstum aut frigus esse perpetuæ solitudini damnata creduntur. Medio ferè inter Constantinopolim & Hadrianopolim itinere oppidulum est quod Churli vocant; memorabile aduersa Selimi cum patre Baiazete pugna. quo ex prælio equi beneficio, quem Caraboulucke, hoc est nubem nigram vocarunt, Selimus seruatus est, versa ad Tartaros Procopienses, vbi socer dominabatur, fuga. Antequàm veniremus Selimbriam, quod est ea via oppidulum ad mare situm; vidimus non obscura veteris aggeris & fossæ vestigia; quæ ab illo mari ad Danubium vsque à posterioribus Græcorum imperatoribus ea de causa perducta ferunt; vt quæ intra eam munitionem continerentur, agri, possessionésque Constantinopolitanorum, tuta essent ab incursu barbarorum. quo tempore memorant senem quendam dixisse se nõ tam existimare ea extra periculum barbarorum, quæ essent intra ambitum eius aggeris; quàm, quæ extra essent, barbaris

prodi

prodi & relinqui. quòd maior ius animus ad ea oppugnanda, Græcus verò ad defendenda minor futurus esset. Selimbriæ tenuit nos iucundus placidi maris aspectus: iuuitque alludentibus vndis in littore conchas legere, & Delphinorũ spectare choros, caliq. illius tepore frui. Nam dici non potest quæ fuerit ibi temperies, quàm mite clemẽnsque cælum: Chiurli quidem vsque, horridior aliquanto, nescio quid Threicum spirãs aura: inde incredibilis cæli clementia. Proximè Constantinopolim duos amœnissimos maris sinus ponte trauecimus. quibus locis si qua cultura accederet, naturáque artis auxilio paullulum modò iuuaretur, haud scio an nihil pulchrius sol aspiceret. sed videntur illa suam lugere sortem, quòd barbaro domino fastidiente negligantur. implemur hic sapidissimis marinis piscibus, nostro in conspectu captis. Cùm in Xenodochiis quæ Turcæ Imaret vocant, hospitarer: animaduerti fortè plures scedas parietum rimis insertas. quas dũ curiosius eximissem, non temerè hoc fieri suspicans; libuit ex Turcis meis scisciari, quid continerent. sed comperi nihil habere cur ita reponi mererentur. eò auidior cognoscendi fio, qua tamen re ibi seruarentur. nam antea quoque pluribus locis id factum videram. Turcæ nihil mihi respondere; nec causam velle aperire, an quòd puderet rem narrare fidem apud me non habituram, an quòd tantum mysterium homini profano aperiri nollent, incertum. posteà ex iis, quibus factus sum familiarior, cognoui Turcas multum honoris deferre chartæ, quòd in ea Dei nomẽ scribatur. itaque chartulam nullam humi iacere patiuntur. &, si in aliquam incidunt, subitò attollunt; rimaq́, alicui aut foramini indunt, ne pedibus proteratur. in quo fortasse nihil est hactenus quod reprehendas. sed audi reliqua. Supremi iudicij tempore, cùm Mahumetes suos sectatores ex iis locis, vbi pro admissis crimi-

criminibus pœnas dant, in cælum vocabit, vt sempiternæ beatitudinis participes faciat: alia ad eum via nulla patebit, quàm per ingentem ferream cratem igne feruefactam & candentem; per quam nudis pedibus incedendum erit. quo dolore, tu cogita: & tibi ob oculos pone gallũ gallinaceum per prunas gradatim subsilientem. ecce verò hic mirabile dictu, charta illa omnis, quam ita ab iis à contumelia pedum asseruatam diximus, improuisa aderit; séque eorum pedibus substernet, magno futura auxilio quominus noxam candentis ferri sentiant. tantum erit meritum vindicatæ ab iniuria chartæ. & memini, cùm aliquando meus famulis grauiter duces nostri irascerentur, quòd eos viderent ad sordidissima quæq. ministeria charta vti, id ad me tamquam magnum flagitium deferri. quibus ego nihil id mirum esse respõdi meis in famulis; quippe qui suillis etiam carnibus vesci consueuissent. Tales quidem in sua religione sunt Turcæ. immane apud eos piaculum, si quis eorum vel imprudens Alcorano (qui diuinæ legis habetur liber) insideat; homini verò Christiano etiam capitale. sed nec rosarum folia humi iacere patiuntur: quòd, vt veteres rosam ex sanguine Veneris, sic isti ex sudore Mahumetis natam sibi persuaserint. sed iam desino, ne tibi in his nugis nimius videar. Constantinopolim veni ad diem $\overline{x\ x}$. *Ianuarij: ibiq; collegas repperi, quos dixi supra, Antonium VVrantium & Franciscum Zay. Eo tempore aberat cum exercitu Turcarum princeps in Asia: nec erat quisquam relictus Constantinopoli præter Ebrahimum Bassam Eunuchum, qui vrbi præesset, & Rustanũ sed honore abactum. quem nos nihilominus & veteris auctoritatis & iam speratæ breuiq; redituræ memores, officiosè inuisimus, salutauimus, & donis honestauimus. Non erit fortasse ab hoc loco alienũ referre, quæ fuerit caussa cur sic Rustanus muneris dignitate priua-*

priuaretur. Sustulerat Suleimannus ex cõcubina, ni fallor, Bosphorana, filiũ nomine Mustapham qui tum ætatis flore & militari gloria maximè vigebat. sed erant eidem Suleimãno complures alij liberi ex Roxolana. quam ita amabat vt in vxoris haberet loco; dicta etiã dote æx quo Turcis certa matrimonij fides. & hoc quidem præter morem superiorum Imperatorum; quorum nullus, à Baiazete maiore, iustam in matrimonio coniugem habuit: nam cùm ille prælio victus in Tamberlanis potestatem vnà cum vxore venisset; multa quidem indigna tulit; sed nihil visum est indignius, quàm coram videre ludibria & cõtumelias, quibus in eius oculis vxor afficiebatur. cuius quidem rei memoria imperatores, qui Baiazeti in imperiũ successerunt, ad hunc vsque omnes à ducendis vxoribus se abstinuerunt: vt, quicumque casus incidisset, similem fortunam ne paterentur; tantumq; liberos, ex seruilis conditionis mulieribus, in quas minus iniuriæ cadere, quàm in vxores legitimas, posse videbatur, susceperunt. neque verò Turcæ minus honoris deferunt natis ex cõcubinis aut pellicibus quàm ex vxoribus; neque illi minus in bona paterna iuris habent. Cùm ergo Mustapha propter egregiam indolem ætatísque opportunitatẽ, gratia militum & populi suffragio post mortem patris iam senescentis haud dubius imperij successor designaretur: vt liberis regnum assereret contrà nitebatur nouerca; studebátque Mustaphæ virtutem & ætatis prærogatiuam auctoritate matrimonij eleuare. quam in rem adiutore & consiliario vtebatur Rustano; cum quo illi fortuna cõmunis: quòd eius filiam ex Suleimanno susceptam Rustanus haberet in matrimonio; vt nihil alteri ab altero separatũ posset euenire. Idem Rustanus inter Bassas, apud Suleimannũ, principem gratiæ & auctoritatis locũ tenebat; vir acri ingenio præditus, & perspicaci, magnum Suleimãni

laudis

laudis instrumentum. si de natalibus quæras; subulcus: nec tamen indignus eo dignitatis gradu, si nullis anaritiæ sordibus contaminaretur. hoc vno nomine imperatori suspectus ceteroqui valdè carus & probatus, quamquã id ipsum vitium domino in bonum verit, iussus procurare fiscum & rem pecuniariam tractare: à qua plerumque laborabat Suleimannus. in ea procuratione nullo lucro, quamuis minimo, neglecto, dum etiam ex herbis, rosis & violis, quæ in hortis principalibus erãt, pecuniam corradit; dum cuiusq; capitui galeam, loricam, equum diuendit, ceteráque pari ratione administrat; id consecutus est, vt magnos nummorum aceruos conderet; ærarium Suleimanno amplum conficeret, planéque rem eius ea parte constabiliret. Quæ etiam de causa memini, quod in Turca mirere, magnum quendam virum Rustano vehementer infensum ita dicere; se Rustano, etiamsi posset, nocere tamen nequaquam velle; quòd eius cura, studio, & diligentia, res pecuniaria domino suo constituta esset. camera est in Regia peculiaris, vbi huiusmodi pecuniæ seruantur, cum hoc titulo; Pecuniæ Rustani diligentia acquisitæ. *Hic ergo Rustanus cùm esset Visiriorum primus, penes quem rerum Turcicarum administrationis summa est, nullo negotio, quam in partem vellet, vt consiliorum omnium auctor, animum voluntatémq. sui regis poterat impellere. Vnde ea Turcarũ mentibus inhæsit opinio, cùm Rustani criminationibus tũ vxoris Roxolanæ veneficiis, quorum infamia laborabat, ita abalienatum à filio Mustapha patrem fuisse, vt de eo tollendo consilium caperet. pauci credunt Mustapham, cùm Rustani consilia nouercæq; artes non ignoraret, vltrò occupare voluisse; patrisque imperio & vitæ insidiatum. Nihil est omnino miserius Turcicorum imperatorum filiis: è quibus, si quis patri succesit, reliquos ineuitabilis mortis necessitas manet.*

manet. nam neque Turcæ imperij æmulos ferunt; nec per milites prætorianos omnino ferre possunt. qui siquis fortè fratrum sit, præter eum qui regnat, superstes; congiariorum petendorum nullum finem faciunt. si recusantur; statim audus; saluus fratrer sit. fratrem deus nobis seruet. quo verbo designari illum imperio non est obscurum. adeò, vt fratrum sanguine manus polluere & à parricidio regnum auspicari Turcis imperatoribus sit necesse. Hunc ergo casum aut in se timens Mustapha, aut Roxolana à liberis suis in Mustapham volens auertere, certè Suleimanno parricidij occasionem dedisse comperitur. Erat ei bellum cum Rege Persarum Sagthama: quò missus erat cum summa imperij Rustanus. is cùm ad Persarum fines appropinquaret; subitò constitit: Suleimannúmque per litteras trepidè certiorem fecit, rem in magno versari discrimine: omnia esse insidiarum plena: corruptos militum animos vni Mustaphæ studere; illum imperio, se non esse malo parem; eius præsentiam atque auctoritatem requiri; veniret, si saluum vellet imperium. his litteris turbatus Suleimannus, subitò aduolat; Mustapham per litteras arcessit; vtq; de criminibus, de quibus in suspicionem vocabatur, & iam palàm accusabatur satisfaciat, sedulò monet: si id fiat; nihil manere periculi. anceps deliberatio Mustaphæ animum huc illuc agebat: si ad patrem infensum veniat & inimicum; discrimen certum. sin detrectet; manifesta cogitati criminis confessio. vicit tamen ea sententia in qua plus erat animi & tamen periculum amplius. itaque profectus Amasia cui præerat, venit ad patrem, an innocentia sua fretus, an quòd confideret præsente exercitu nihil sibi euenturum mali, certè ad ineluctabile exitium venit. sententiam de filij morte iam antè conceptam domo Suleimannus attulerat, consulto prius, nequis religioni locus re-

linqueretur, suo Mufti. is est apud Turcas sacerdotum supremus; vt apud nos Romanus pontifex. eum verò, nequid ad gratiam responderet, hunc in modum fuerat aggressus: Constantinopoli quendam haud postremi inter mercatores loci, cùm domo aliquandiu esset afuturus, seruum, cui præcipuè indulserat, rei suæ familiaq; toti præposuisse, vxorémq. & liberos eius fidei credidisse: illum verò statim absentis dominirem interuertere, capitique vxoris & liberorum insidiari cœpisse: quin ipsimet domino certam perniciem machinatum esse: se, quid in illum iure statui posset, velle ab eo intelligere. respondit Mufti; illum, vt per cruciatum necaretur, meruisse videri. id, siue ex animi sui sententia ita dixerit, siue Rustani Roxolanæve fraudibus in hoc allegatus, certè vehementer animũ Suleimanni confirmauit, vltrò iam in necem filij mirum in modum propendentis. non enim minus in se filij scelus, quàm serui illius in dominum, esse existimabat. Cùm ergo venisset Mustapha in castra, suspenso exspectatione euentus magnoperè exercitu: introducitur in patris tentoriũ. vbi pacata videbantur omnia: nullus miles; speculator nullus; nullus lictor; insidiarum nihil, quod timeri posset. at erant muti aliquot, quos Turcæ habent in deliciis, validi & robusti homines, ad eadem Mustaphæ destinati; qui, receptum in tentorium interius, magno impetu aggrederentur, laqueúmq. illi omni vi iniicere conarentur. ille strenuè se defendere (neque enim erat inualidus) & non modò de vita sed etiam de imperio contendere; cùm dubium non esset quin, si periculo elapsus inter Gianizaros se coniecisset, illi rei indignitate & misericordia eius, quem summè amabant, commoti non modò seruaturi, verùm etiam imperatorem fuerint salutaturi. Hoc ipsum metuens Suleimannus, qui linteis modò tentorij parietibus ab eo theatro, in quo illa agebatur

tragœ-

tragœdia, disiungebatur, cùm præter spem incœpto suo moram iniectam videret: eà tentorij parte caput exserens, toruos & minaces ocalos in mutos torquet: illorúmque segnitiem atrocibus signis grauiter increpat. tum verò muti, redintegratis terrore viribus, miserum Mustapham sternunt; iniectóque neruo gulam ei frangunt: móxque in tapetem porrectum, ante tentorium explicant; vt esset Gianizaris videre, quem habere imperatorem tantoperè expetiuissent. Quæ res vbi per castra vulgata est: commiseratio & dolor omnem exercitum peruasit. neque fuit quisquam, qui ad tam triste spectaculum non accederet; præsertim Gianizarorum. quorum ea fuit consternatio & rabies; vt ad quoduis facinus impelli, dux modò adesset, possent facillimè. nam quem ducē sperauerāt, eum iam, veluti truncū, humi videbant iacere. vnum supererat; moderatè vt ferrent, quod nequaquam poterat mutari: igitur mœsti silentesq; & lachrymarum pleni se in sua tabernacula referebant: vbi, quantum libebat, etiam licebat infelicis iuuenis casum miserari. itaque modò vt delirum & insanum senem Soleimannum accusabant; modò fraudem & crudelitatē nouercæ, modò Rustani scelus detestabantur, quòd tantum lumen Othomannicæ domus extinxissent. sic illum diem ieiuni, ne aqua quidē sumpta, traduxerunt. neque defuerunt qui inediam diutius etiam continuarent. certè totis castris luctus, pluribus diebus, frequentauit. quin neq. desiderij neque lugēdi modus futurus videbatur; nisi Suleimannus Rustanum de illius ipsius, vt est credibile, consilio exutum dignitate, priuatúmque, Constantinopolim relegasset. in cuius locū suffectus est Achmat Bassa. qui tenente principem locū Rustano inter Visirios secundus, maioris animi vir quàm cōsilij, fuerat. Quæ rerum mutatio luctū minuit, militúmque animos mitigauit: quibus facilè probabatur,

vt est vulgus credulum, Suleimannum scelera Rustani & philtra coniugis deprehendisse; & iam, quamuis serò, resipiscere; Rustanúmque ea de caussa exegisse; ac ne coniugi quidem parsurum, vbi Constantinopolim rediisset. Rustanum quidem ipsum magnam tristitiam, &, quasi nulla sibi pristinæ dignitatis reciperandæ spes esset reliqua, præ se ferentem Constantinopoli conuenimus. At verò non satis Roxolanæ fuit sublatum esse è medio Mustapham; ni etiam filius (quem reliquerat vnicum) adhuc impuber extingueretur: neque enim suæ liberorúmque securitati satis consultum arbitrabatur, quàm diu ex illo proles superesset. sed tamen caussæ nescio cuius obtentũ ad eam rem videbat desiderari. neque verò difficile eam inuenire. defertur ad Suleimannum quoties nepos eius Prusiade (nam illic educabatur) prodiret in publicum, solere illius ciuitatis pueros omnia ei fausta precari, optaréque vt diu patri superstes viueret: neque id aliò pertinere, nisi vt imperio aui & patris vindictæ destinaretur: neque enim defuturos filio Mustaphæ Gianizaros: ita nihil eius mortem ad regni & status tranquillitatem contulisse: religione nihil esse debere cuiquam antiquius, ne liberorum quidem salutem: religionem Musulmanam (sic illi suam vt optimam vocant) tutela regni & dominatu Othomannicæ familiæ contineri: qua domo afflicta religionem stare non posse: à re verò nulla certiorem imminere illi domui ruinam, quàm à domestica discordia: vt ergo & domus & imperium ac proinde religio conseruarentur, quacumque ratione vel cum parricidio liberorum, discordiis intestinis occurrendum esse; nec magni ducendam liberorum iacturam, quæ religionis incolumitate compensetur: Mustaphæ filio eò minus parcendum videri, quòd contagione paterni sceleris iam nocens esse cœpisset: neque dubitari debere, quin se mox ducem

cem paternæ cauſſæ daturus eſſet. His rationibus impulſus Suleimannus, facilè in cædem nepotis ſubſcripſit, dedítque Ebrahimo Baſſæ negotium vt Pruſiadem ad inſontis pueri exitium properaret. is poſtquam eò venit: imprimis ſibi dandam operam putauit, vt pueri mater deciperetur. nimis enim facinus inhumanum videbatur ſciente matre & pænè in eius oculis filium necari. quin etiam motus aliquis populi atque ex eo impedimentũ timeri poterat. hoc ergo mulierem circumuenit artificio, fingit ſe veniſſe à Suleimanno; qui & ipſam & filium eius viſat: quem quidem Suleimannum non optimis vſum conſiliis in occidendo Muſtapha fuiſſe; quòd iam quidem ſed ſerò deprehenderit: eò tamen ſibi cariorem fore eius filium, quò in patrem fuiſſet iniuſtior. multa addit huius generis, quò fidem faciat credulæ matri, iam præſertim Ruſtani caſu nonnihil confirmatæ. blanditiæ poſtremò munuſculis cumulantur. poſt vnum atque alterũ diem iniicitur ſermo de prodeundo extra vrbem, mutandi cæli, liberioríſque aëris captandi cauſſa. tandem placet, poſtridie vt domum ſuburbanam adeant; ipſa curru veniat; filius in equo currum præcedat. res extra omnem fraudis ſuſpicionem videbatur. aſſentitur illa. inſtruitur currus; ſed ita compoſito axe vt, cùm ad aſpera viarum veniretur, frangi eum neceſſe eſſet. ſic illa inauſpicatum iter ingreſſa extra vrbem venit. Eunuchus cum puero, veluti per occaſionem colloquij, longius antecedit. ſequitur, quanta poteſt feſtinatione, mater. ſed vbi ad ſalebroſa illa & petricoſa loca ventum eſt; impacta vehementius ſaxis rota axis rumpitur. quo illa, vt peſſimo augurio perterrita, diu retineri non potuit, quin, curru relicto, natum pedes proſequeretur, aliquot ancillis tantùm comitata. ſed iam quò volebat peruenerat Eunuchus. qui non moratus diutius, quàm dum ſubiret limen deſtinatæ ad cædem

pueri domus, funestam sententiam pronunciat : mandatum esse imperatoris vt moriatur. ad quæ puer, ex disciplina gentis, respondisse dicitur; non se hoc vt iussum imperatoris, sed vt Dei, cui parere sit necesse, accipere. itaque ceruicem laqueo offert. sic summæ spei innocens puer strangulatur. quo perpetrato; Eunuchus postico elabitur, &, quantum potest, profugit. mox adest mater, eius quod iam euenerat, quodammodo præsaga. fores pultat. vbi commodum est; admittitur. inuenit filium etiamnum calentem à vita, palpitantem, & tantum non spirantem. sed hoc loco velum obtendere melius est. nam qui fuerit materni animi, in illo filij casu, affectus, cogitari facilius potest quàm exprimi. Prusiadem deinde se recipere coacta, venit eò passis capillis, scissa veste, magno eiulatu, magnísque lamentis omnia complens. accurrunt vndique Prusienses matres, liberæ, ancillæq; : &, audito tam sæuo facinore, in rabiem aguntur; Bacchantúmque in morem consternatæ portis effunduntur; vnum Eunuchũ requirunt; vnũ sibi offerri optant, dira in eum, si detur, exempla edituræ. verùm ille, futuri prouidus, veritúsq. ne vt alter Orpheus frustatim à furentibus illis concerperetur, nihil in fuga diligentiæ præter misit. sed iam adinstitutum reuertor. Nuncius cum litteris de meo aduentu ad Suleimannum mittitur. interim verò dum responsum exspectatur, vrbis Constantinopolis per otium inspiciendæ facultas datur. in primis diuæ Sophiæ templum adire placuit. quò tamen, non nisi singulari beneficio, sum admissus. Turcæ sua templa prophanari credunt, si quis Christianus ingrediatur. est ea sanè moles magnifica & digna quæ spectetur; maximo cum fornice siue hemisphærio in medio; quod à solo impluuio lumen habet. Ad huius templi formam omnia ferè Turcarum templa sunt con-

constructa. sunt qui fuisse multò maius, multisque appendicibus latè se extendisse, eásque iampridem recisas omnes, & adyta sola, quodq; fuit in templo medium remansisse asserant. Iam ad ipsius vrbis situm quod attinet; videtur vrbi dominaturæ facta à natura sedes. est in Europa; habet in conspectu Asiam; Aegyptum, Africámque à dextra. quæ tametsi contiguæ non sunt; maris tamen nauigandique commoditate veluti iunguntur. à sinistra verò Pontus est Euxinus & palus Mæotis; quæ circumcirca multis gentibus habitantur, & multis vndique fluminibus influuntur; nihil vt longè latéque iis in regionibus ad vsum humanum nascatur, cuius non sit maxima Constantinopolim nauibus vehendi opportunitas. ab vna parte, mari alluitur Propontide: ex altera portum efficit flumen; quod à similitudine, cornu aureum vocat Strabo. tertia reliquo continenti iungitur; vt ferè peninsulæ similitudinem quandam referat. & perpetuo promõtorij dorso in mare sinúmque, quem à fluuio maríque eo recedente fieri dixi, excurrat. Igitur è media Constantinopoli iucundissimus est in mare albentémque perpetuis niuibus Olympum Asiæ prospectus. mare piscibus omni ex parte refertissimum, modò demittentibus se ex Mæotide Pontóque per Bosphorum & Propontidem in mare Aegæum mediterraneúmque; modò ex illo subeuntibus in ipsum Pontum, sicuti natura fert. piscium: tantis agminibus támque densis, vt interdum etiam manibus capiantur. Itaque frequentissima est scombrorum, pelamydum, capitonum, synodontum, xiphiorum iis locis piscatio, in qua se præcipuè exercent Græci; magis quidem quàm Turcæ: tametsi nec isti positos in mensa pisces aspernantur, modò ex eo sint genere quos mundos putant. alios non magis attingunt, quàm venenum letale. nam, vt hoc quidem obiter dicam,

ſibi linguam potius aut dentes euelli patiantur, quàm quic-quam guſtent quod ſibi immundũ eſſe perſuaſerint, vela-tiranam, limacem, vel teſtudinem, qua in re pari ſuperſti-tione laborant Græci. Receperam in familiam puerum re-ligionis Græcæ; quo diſpenſatore ſiue œconomo vtebar. hunc reliqui famuli numquam inducere potuerant, vt cochleis veſceretur. tandẽ verò ita coctas conditaſque appoſuerunt, vt ille aliud piſcium exiſtimans eſſe genus, auidiſſimè ſe illis expleret. ſed poſtquam de riſu & cachinnatione reliquo-rum, proiectis etiam teſtis, ſibi fuiſſe illuſum cognouit; dici non poteſt quantoperè commotus, ſe in cubiculum recepit; ibique vomendi flendique & ſeſe afflictandi finem nullum fecit: vix duorum menſium ſalarium ſatis huius peccati veniæ redimendæ futurum. nam hunc morem habent ſa-cerdotes Græci, vt pro genere & magnitudine delictorum maius minúſve abſolutionis pretium iis, qui ſua peccata ſunt confeſſi, ſtatuant: nec abſolutos niſi, quantum ſtipu-lati ſint, abſtulerint, eos pronuncient. In extremo eo, quod dixi, promontorio palatium eſt Regum Turcicorum; haud vlla, quantum videtur, ſtructuræ magnificentia aut operis artificio viſendum. nam ipſe eò quidem nondum ſum in-greſſus. ſub palatio, loco demiſſiore atque adeò in ipſo lito-re, eorundem principum horti mari prætenduntur: qua maximè in parte fuiſſe olim vetus Byzantium arbitrantur. Noli hic exſpectare vt tibi narrem, cur olim dicti fuerint cæci Chalcedonienſes, qui ſedem è regione Byzantij habue-runt; quorum hodie vix exſtant parietinæ: neque de natu-ra eius maris perpetuo agmine defluentis, neque vmquam reciprocantis; neque item de ſalſamentis, quæ Conſtanti-nopolim à Mæotide aduehuntur, quæ Itali moronellas, bo-targas, & cauiarum vocant. neque enim hæc epiſtola ſunt; cuius iam nunc iuſtũ modum ſum egreſſus: & alioqui tam

ex

ex antiquis quàm huius temporis æqualibus ſcriptoribus cognoſci poſſunt. Nunc ad ſitum Conſtantinopolis reuertor; quo nihil vel ad adſpectum iucundius, vel ad vſum opportunius eſſe poteſt. ædificiorum elegantiam, vt dixi, in vrbibus Turcarum fruſtra requiras, vti etiam platearum: quippe anguſtiores amœnitatem omnem excludunt. ſunt multis in locis non contemnendæ veterum monumentorum reliquiæ: nec tamen tam multæ vt potius mirandũ non ſit tot à Conſtãtino Roma allatis non ſupereſſe plures. de quibus ſingulatim dicere non eſt præſentis inſtituti. pauca tantùm attingam. Exſtat veteris hippodromi area: vbi gemini ſerpentes ænei viſuntur. eſt itidem inſignis obeliſcus. item duæ viſuntur Conſtantinopoli memorabiles columnæ; altera eſt è regione carauaſarai, vbi nos hoſpitabamur: altera in foro, quod Turcæ auratbaſar vocant; hoc eſt, forum mulierum. ei ab imo ad ſummum inſculpta eſt hiſtoria cuiuſdam expeditionis Archadij, qui eam conſtruxit; cuiúſque diu in ſummo poſitam ſtatuam habuit. quam tamen cochleam rectius dixeris quàm columnam; propter ſtructuram graduum, quibus intus ad ſummum eſcenditur. ea pẽnes me depicta eſt. at columna, quæ ſita eſt ex aduerſo deuerſorij, in quo Cæſareos oratores hoſpitari mos eſt, ea tota præter baſim & epiſtylium cõſtat octo lapidibus ſolidis porphyreticis, ita coniunctis, vt vnum ſaxum videatur. quemadmodum etiam vulgo creditur. nam vbi lapis lapidi committitur; ſertum prominet laureatum, quod integram ambit columnam: quo infernè ſpectantibus compaginis adſpectus occultatur. Ea columna crebris terræmotibus concuſſa & vicino incendio vſtulata multis locis agit rimas, & ne deſiliat, crebris circulis ferreis reuincitur. in ea ferunt aliquando fuiſſe Apollinis, deinde Cõſtantini, poſtremò Theodoſij ſenioris ſtatuas, ſed omnes vi ventorũ aut terræmotu

deiectas. De obeliſco, cuius ſupra memini, qui eſt in hippodromo, ſic Græci commemorant: à baſi conuulſum multis à ſæculis iacuiſſe humi: tempore poſteriorum imperatorum repertum architectum, qui operam ſuam in eo ſuæ baſi reſtituendo deferret: illúmque, poſtquam de pretio conuentum eſſet, ingentem apparatum organorum ex trochleis & funibus præſertim inſtituiſſe; quibus lapidem illum ingentem erexerit, ſublimémque eò euexerit vt vno tantùm digito abeſſet à dorſo aſtragalorum, quibus imponi debebat: tum iudicaſſe populum ſpectatorem oleum illi & operam tanti apparatus periiſſe; magníſque denuò laboribus & impenſis opus inſtaurandum: at illum minimè diffiſum, petito à rerum naturalium ſcientia ſubſidio iuſſiſſe afferri immenſam aquæ vim: qua multis horis in machinam illam iniecta funes, quibus obeliſcus librabatur, ſenſim madefactos rigentéſque, vt eorum eſt natura, ſe contraxiſſe: ſic vt obeliſcum altius ſublatũ in aſtragalis ſtatuerent; magna cum admiratione & plauſu vulgi. Vidi Conſtantinopoli diuerſi generis feras, lynces, ſilueſtres feles, pantheras, leopardos, & leones, adeò quidem domitos & cicures, vt, me ſpectante, obiectam pecudẽ vnus ſibi à magiſtro ex ore pateretur eripi; rictúque modò cruore delibuto placaretur. vidi etiam elephantũ planè iuuenem, mirè lepidum; vt qui ſaltaret & pila luderet. hic credo, vix temperabis riſu. elephantum, inquies, ludentem pila & ſaltantem? qui minus quàm funambulum Seneca, itémque Gracarum litterarum peritum, Plinij teſtimonio notos? ſed audi tamen, ne me quicquam fingere exiſtimes, aut perperam intelligas. cùm ſaltare iuberetur; mouebat ita alternis pedes toto corpore coruſcans vt non obſcurè tripudiare velle videretur. pila verò palmaria ita ludebat; vt pilam in ſe coniectam proboſcide ſcitè exciperet, longéque repercuteret, quod nos palma

palmæ facimus. si tibi hoc non est satis vt dici possit saltasse & pila lusitasse; quærendus est qui planius & magis diserte fabuletur. fuerat & camelopardalis inter eas feras, paullò antequàm venirem Constantinopolim. sed ea iam exspirauerat. ossa tamen, quæ sub terra condebantur, eruenda curaui, vt inspicerem. est hoc animal longè in antica parte procerius quàm in postica; vt vel ferendo oneri vel portando homini ea de caussa non sit aptum. quòd caput & ceruicem camelo similem habeat, pellem verò pardi instar maculis sparsam, camelopardalim vocant. Non vidisse Pontũ, cùm eò nauigandi daretur facultas, nimiæ desidiæ imputari potuit; quando non minoris negotij esse veteribus vidisse Pontũ quàm Corinthũ nauigasse credebatur. eò itaq. iucũdissima nauigatione profectus admissus sum in aliquot principis domos voluptati & oblectationi dicatas: in quarũ vnius valuis spectaui opere tessellato graphicè redditã claram illã Solimi cum Ismaële Persarũ rege pugnam. vidi item cõpluria in amœnissimis coœuallibus principis vireta, minimũ arti debentia, naturæ ferè omnia. ô Nymphaarum domos! ô sedes Musarum! ô loca litteratis apta secessibus! ea me herclè, vt paullò antè dixi, lugere nunc videntur, & operam cultúmque Christianorum requirere. sed multò magis ipsa Constantinopolis, vel tota potius Græcia: quæ quondam florentissima, nunc indigna premitur seruitute; bonarum olim artium omnisque liberalioris doctrinæ inuentrix humanitatem, quam nobis tradidit, reposcere videtur, & opem pro iure communium sacrorum aduersus Scythicã barbariem implorare: sed frustra, euntibus in alia omnia Principum Christianorum animis. neque verò grauiore imperio Turcæ Græcos premunt, quàm nobis dominantur vitia, luxus, crapula, desidia, libido, superbia, ambitio, auaritia, odium, inuidia, æmulatio: quæ nostros

animos

animos ita depressos & sepultos tenent, vt neque calum sussicere, neque præclarum quicquam meditari & ad rem magnam adspirare valeant. debuerat quidem nos pietas & officium impellere vt afflictis sociorum rebus succurreremus. sed si nec laudis nec honesti pulchritudo animos torpentes inflammauit; certè vtilitas, cuius hodie prima ratio ducitur, mouere potuit, vt loca tam præclara tantísque cõmoditatibus & opportunitatibus plena, Barbaris erepta à nobis potius quàm ab illis vellemus possideri. nunc per immensa maris spatia Indi petũtur & Antipodes. quia enim facilis ibi præda opimaq; exuuiæ sine sanguine hominibus incallidis & simplicibus detrahũtur; pietas obtenditur; aurum quæritur. Lõgè aliter maiores nostri: qui nequaquam sibi, tamquam si mercatores essent, ea loca duxerunt quærenda, vbi auri plurimũ; sed vbi virtutis officiiq. exercendi maior facultas offerebatur. laboris & periculorũ & lõginquæ expeditionis præmiũ non vtilitas erat sed honor. neque illis è bellis locupletior quisquam, sed gloria cumulatior domum reuertebatur. sed hæc tibi; ne quis sit fortasse qui nefas esse existimet quicquam in sæculi nostri moribus desiderare. Vtcumque tamen erit: acui sagittas in nostram perniciem video; metuóque futurum vt si pro gloria nolimus, de salute tamen cogamur dimicare. Redeo nunc in Pontum quem Turcæ Caradenis vocant; hoc est mare nigrum. demittit se per angustas fauces in Bosphorum Thracium. vbi multis vorticibus & flexibus occursu promontoriorũ agitatus itinere vnius diei, descendit Constantinopolim; ibique paribus pænè angustiis erumpit in Propontidem. In medio ostio, quo in Bosphorũ influit, saxum est cũ columna. in cuius basi nomen Romani cuiusdam Latinè inscriptum extat. inde in litore Europæo edita turris est, quæ noctu lumen nauigantibus prælucere solet: Pharum dicunt. à quo loco

non

non ita procul fluuiolus in mare labitur. in cuius alueo lapillos onychibus ſardonychibúſque haud multò deteriores legimus. certè eundem ferè, ſi expoliantur, nitorem reſerunt. paucis ab eo, quod dixi, oſtio miliaribus angustiæ monſtrantur; quibus Darius exercitū contra Scythas Europæos traiecit. at medio circiter ſpatio inter vtraſque Boſphori fauces arces duæ ſunt: quarum vna in Europa eſt; altera ex oppoſito in Aſia. hanc diu ante oppugnatam Conſtantinopolim habuerunt Turcæ: illa validis turribus eſt ædificata à Mahumete, paucis aliquot, antequam Conſtantinopolim expugnaret, annis. hodie Turcæ pro carcere inſignium captiuorum vtuntur. Ex ea paullò antè elapſus retractúſque Lazarus ductor Epirota apud caſtrum nouum vnà cum Hiſpanis captus, conto ab anu in humeros transfixus dederat crudeles pœnas: quas tamen ſumma animi æquitate pertulit. Voles fortaſſe hoc loco, vt tibi aliquid de natantibus inſulis Cyaneis ſiue Symphlegadibus referam. ingenuè fateor me paucis iis horis, quibus ſum ibi verſatus, nullas inſulas Cyaneas (neſcio an aliò quopiam tunc defluxerint) cognoſcere potuiſſe. de quibus ſi curioſior es, à Petro Gillio iſtarum omnium rerum exacto inueſtigatore mox certiora diſces. mihi obuia modò & expoſita cōmemorare ſatis eſt. Illud nefas reticere; valde falli Polybiū variis argumentis colligentē fore vt labentibus annis Pontus arenarum cumulis ita exaggeretur, vt propter illuuiem, quam Danubius, Boryſthenes aliáque flumina in ipſum inuehunt, nauigationi reddatur inutilis. neque enim hodie pilo minus nauigabilis Pōtus eſt quàm fuit olim tempore Polybij. ſic ſæpè ſententias, quæ nullis rationibus refelli poſſe videbantur, dies atque vſus refellit. Quis olim ratiocinantibus inhabitabiles eſſe terras ſub zona torrida non aſſenſit? cùm tamen ſatis conſtet ex narratione

eorum, qui ea loca adierunt, haud ferè minus eas quàm alias habitari: quinimò eo ipso tempore; cùm iis sol est altissimus radiósque ad perpendiculum in terram dimittit, æstum tum maximè pluuiarum perpetuitate, quibus ea loca adumbrentur refrigerentúrque, temperari. Postquàm, vt dixi, de meo aduentu Turcarũ imperator certior factus est: litteræ ad præfectum Constantinopolitanũ afferuntur, quibus nos in Asiam traiicere & Amasiam, siue, vt est in antiquis numismatibus Amazeiam, mittere iubetur. Itaq. rebus ad iter compositis & acceptis ducibus, die Martij IX. *tramisimus in Natoliam. sic enim Turcæ hodie Asiam vocant. nec sumus eo die longius quàm Scutarium vsque progressi. is pagus est in litore Asiatico, veteri Byzantio oppositus; eò loci vbi olim, aut certè paullò superius, Chalcedonem nobilem ciuitatem fuisse existimatur. quòd equos, currus, impedimenta, familiam, & nos eo die traieceramus, satis itineris confecisse Turcis visi sumus: maximè quòd è propinquo, siquid, vt solet, Constantinopoli quod ad iter pertineret neglectum aut omissum esset, facilè posset repeti. inde postridie digressi per campos herbis odoriferis ac præsertim Stœcade refertos iter fecimus: magnumq; vidimus iis locis errantem, sine metu, maximarum testudinum multitudinem. erat ea nobis grata futura præda, nisi Turcis, quos comites habebamus, parcere maluissemus. siquidem illi, si eas attigissent, aut omnino in mensam nostrã inferri vidissent, adeò pollui sese existimassent, vt nullus aquis satis possent ablui. dixi enim iam antè, quanta cum superstitione cùm Græci tum Turcæ ab huiusmodi animalium contactu refugiant: vnde fit, vt, cùm bestiæ minimè maleficæ nemo tendat insidias, testudinũ ibi plena sint omnia. Ex quibus vnam bicipitem pluribus diebus alui; victuram etiam diutius, nisi mea culpa interisset. Eo die ventum est in pagum quem*

Cartali

Cartali vocant. neque enim me pigebit deinceps omnium mansionū nostrarum nomina adscribere .nam Constantinopolitanum quidem iter iam plerisq. est vsurpatum; Amasianum hactenus, quòd sciam, nostrûm nulli. ex Cartali venimus Gebise, Bithyniæ oppidulum: quod olim Libyssam fuisse putant, Hannibalis sepulchro celebrem. inde iucundissimus patet in mare sinúmq. Nicomediensem prospectus. vbi etiam admirandæ proceritatis & crassitiei cupressi visuntur. quarta, postquàm Constantinopoli discesseramus, mansione venimus Nicomediam; vetus & fama clarum oppidum. in quo nihil vidimus spectatu dignum, præter parietinas & rudera; hoc est, epistyliorum & columnarum fragmenta, sola ex veteri splendore reliqua. arx est integrior in colle sita. paullò antequàm eò veniremus, longus ex candido marmore murus sub terra fodientibus detectus fuerat; pars, vt opinor, antiquæ Regum Bithyniæ domus. Nicomedia transmisso montis Olympi iugo in pagū Kasockli venimus; ex hoc Nicæam; sed serius cœpta iam prima vigilia. non procul inde audio magnū clamorē & veluti hominum irridentium insultantiúmque voces. interrogo quid sit; & num fortasse qui nautæ (nam ripa lacus Ascanij haud longè aberat) nos irriderent, quòd præter eorū consuetudinem id noctis iter faceremus. narrant mihi vlulatū esse bestiarum, quas Turcæ ciacales vocant. lupi sunt vulpibus maiores, communibus lupis minores; voracitate tamen edendiq; ingluuie pares: gregatim incedunt; hominibus armentisq; innoxij, furto magis & dolo quàm vi victū quærentes. ab harum ferarum ingenio Turcæ homines fraudulentos & versipelles, maximè Asiaticos, ciacales vocant. tentoria Turcarum aut etiam domos noctu subeunt; in quibus quicquid inuenium esculentū, vorant. quòd si aliud deest; quicquid est operis coriacei rodunt, veluti calceos, ocreas, cingula, gladi-

gladiorum vaginas, & quicquid est huius generis. neque deest ad furtum sollertia, nisi, quod in illis ridiculum est, suo se proderent indicio. nam cùm maximè sunt in ipso furto occupati; si quis fortè gregalium, qui foris remansit, vlulare incipiat: mox ipsi idem faciunt, parum memores vbi versentur. quo clamore expergefacti homines arreptis armis fures manifestarios malè mulcant. Nicææ sequenti die mansimus. puto me eadem in aula quieuisse, in qua olim habitum fuit concilium Nicænum. iacet Nicæa in ripa lacus Ascanij. oppidi eius mœnia & portæ satis integræ sunt. quatuor sunt omnino, quæ ex medio foro despici possunt: in quarum singulis veteres sunt inscriptiones Latinæ, quæ ab Antonino quo, non memini, sed certè ab Antonino Imperatore vrbem eam instauratam testantur. Eiusdem quoque exstant thermarum reliquiæ. è quibus dum Turcæ lapidem eruerent, struendis Constantinopoli publicis ædificiis, cùm adessemus; statuam inuenerant egregiam pænéq. integram armati militis: sed eam mox malleorũ ictibus deformarant. quod cùm ægrè nos ferre ostenderemus, deridiculo habebamur, rogitãtibus operis nũ eam venerari & adorare, vt noster esset mos, vellemus. Profecti Nicæa venimus Ienysar: ex Ienysar, Ackbyuck, inde Bazargyck; ex Bazargyck Bosouick siue Cassumbasa, in artissimis angustiis mõtis Olympi situm. nã à Nicæa ferè hactenus per cliuos montis Olympi nobis iter fuit. hic deuertimus in Turcicum Xenodochium. è regione saxum erat paullò editius: in quo excisa erat quadrata scrobes, eáque ampla: à cuius imo canalis in viam publicam perducebatur. hanc scrobem veteres illi incolæ hiberno tẽpore niuibus complebant, vt per eum, quem dixi, canalem demissa in viam stillans ex niuibus aqua perquam frigida prætereuntiũ siti subueniret. huiusmodi opera Turcæ pulcherrimas eleemosynas iudicant; vt quæ publicè & in

commune

commune prosint. Non procul ab hoc loco Otmanlick ad dextram ostenditur; receptaculum, vt puto, Othomanni illius, qui princeps Othomannam domum nobilitauit. Ex his angustiis in latissimos campos descendimus. in quibus primam noctem sub tentoriis egimus. id enim visum ad tolerandum calorem aptius. locus dicebatur Chiausada. vidimus hic subterraneam domum, cui per solum impluuium lumen infundebatur. vidimus item capras illas, ex quarum vellere siue pilo (ne de lana caprina mihi controuersia sit) pannus ille texitur quem cymatilem siue vndulatum vocant. est earum tenuissimus miréque nitens pilus, ad terram vsque propendens. hunc non tondent sed depectunt caprarij; non multum pulchritudine cedentem serico. capræ sæpius in fluminibus lauantur; gramine pascuntur per eos campos exili & sicco; quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. nam constat aliò translatis non manere eandem, sed vnà cum pabulo mutari; totásque ita degenerare capras, vt vix agnoscantur. deductum ex huiusmodi vellere ab eius regionis mulieribus filum Ancyram portatur Galatiæ vrbẽ, vbi & texitur & tingitur, vt posterius dicetur. Est quoque frequens iisdem locis genus illud ouium (neque enim ex alio ferè constant greges) quod pinguem & ponderosam caudam trahit; quæ modò trium aut quatuor, modò etiam octo aut decem librarum est. quinimò in eam aliquando magnitudinem excrescit in ouibus vetustioribus, vt duas rotulas cum media tabella subiici necesse sit, in quam illa recumbat; vt oues trahant quod ferre non possunt. hoc tu fortasse vix credes: nec tamen quicquam mentior; quamquam, vt non negauerim talibus caudis non deesse suum vsum propter copiam pinguedinis, ita caro tamen reliqua mihi durior & insuauior, quàm sit ouium nostrarum, videtur. Qui his gregibus pastores præsunt,

noctem & diem degunt in campis; vxoréſque & liberos circumuectant in curribus; quibus pro domiciliis vtuntur: niſi quòd aliquãdo exigua tabernacula tendant. longè verò latéque vagantur, modò campos, modò editiora loca, modò valles, vt ratio temporis & pabuli poſtulat, perſequentes. videor mihi deprehendiſſe in ea regione aues nõnullas nobis inuiſas adeóque incognitas: inter alias, genus quoddã anatum eſt, quod non immerito quis inter cornicines retulerit. ita voce cornuum ſonitum imitantur quæ inflare ſolent per diſpoſitos equos iter facientium duces. Eſt ea auis, quamuis inermis, audax & ſtrennua: quam etiam malos dæmones terrere Turcis perſuaſum eſt: certè libertatis adeò retinens, vt etiam per totum triennium in corte nutrita, facultatem nacta, libertatem ſaginæ anteponat; ſedéſque naturales & ſuetos alueos volatu repetat. Ex Chiauſada venimus in Karaly; ex hoc in Hazdengri, deinde in Mazotthoy: ex Mazotthoy tranſmiſſo Sangario fluuio, qui defluit in Pontum, ex Phrygia, venimus in Mahathli; ex eo in Zugli; inde Chilancyck: ex Chilancyck in Ialanchich; ex Ialanchich in Potughin: inde attigimus Ancyram, quam Turcæ Angur vocant. Ancyræ manſimus vnam diem in magnis caloribus parum properabamus. nec cauſſæ eſſe credebant Turcæ, cur amplius feſtinaremus, morante adhuc oratore Regis Perſarum; cum quo nos eodem ferè tempore volebant venire Amaſiam. In tot pagis, quot ſupra nominauimus, nihil admodum vidimus admiratione dignum; niſi quòd inter ſepulchra Turcarũ nonnunquam incidimus in columnas aut lapides antiquos ex egregio marmore: in quibus inſcriptionum Romanarum aut Græcarum exſtabant veſtigia, ſed ita mutila vt legi nequirent. nam in eo quidem omnis oblectatio mea conſumebatur, cùm attigeram hoſpitium, quòd vel inſcriptiones antiquas vel numiſmata Romana

mana aut Græca vel certè rariores plantas anquirebam. solent verò Turcæ procul comportatis ingentibus saxis sepulchra suorum, alioqui inania, nulla iniecta terra, tegere: ea quidem de causſa, vt malo dæmone accusante & rationem vitæ à mortuo exigente, nam ita credunt; defendente verò bono Genio, locus sit vbi mortuus sedere & se causſæ commodius dicendæ possit erigere. idcirco verò grauis lapis iniicitur; vt tutiora sint cadauera à canum, luporũ, reliquarumq; bestiarum iniuriis: in quibus inprimis est hyæna regionibus iis satis frequens. illa sepulchra suffodit, extrahitq; cadauera, portatq; ad suam speluncam: iuxta quam videre est ingentem cumulum ossium humanorum, veterinariorum, & reliquorũ omne genus animalium. Bestia est hyæna lupo aliquanto humilior; sed nihilo breuior: pellem habet lupi similem; nisi quòd pilo sit horridiore & grandibus maculis nigris distinguatur. caput ei spinæ dorsi contiguum; sine vllis vertebris: vt cùm respicere velit, totam se vertere necesse habeat. pro dentibus os habere dicunt continuum. in amatoriis ei vim magnã Turcæ, vt etiam veteres, tribuunt. cúmque essent duæ eo tempore Constantinopoli; mihi tamen vendere grauabantur, quòd se Sultanæ, hoc est, principis vxori, eas reseruare dicerent. quippe quas philtris & magicis artibus animum mariti retinere recepta in vulgus, vt dixi, opinio est. fallitur verò Bellonus qui hyænam putat quem Cattum siue felem Zibettum vocant. Iam ride quantum lubet; si vmquam risisti. fabulam audies, quam ex ore populi referam. Aiunt hyænam, quam ipsi Zirtlan vocant, sermonem intelligere humanum. (veteres etiam imitari dixeruut) propterεáque à venatoribus hunc in modum capi. accedunt ad eius cauernam: quam ex ossium, vt dixi, cumulo deprehendi facile est. subit vnus cum fune: cuius partem extremam socius tenendam foris

relinquit; ipſe identidẽ pronuntiãs, Ioctur Ioctur vcala; illam ſe non reperire, illam non adeſſe, introrepit. at hyæna, quæ ſe latere neſciríque ex eius ſermone putat, manet immota donec ſibi crus fune vinciatur; ſubinde venatore illam non adeſſe clamitante. deinde cum iiſdem verbis retrocedit. ſed vbi iam ex ſpelũca euaſit; derepẽte clamore magno hyænam intus eſſe pronuntiat. quo illa intellecto, vehementi impetu, vt fugam capiat, nequiquam proſilit, venatoribus per funem, quo crus ei implicatum diximus, retinentibus. ſic eam vel occidi vel adhibita induſtria narrant viuam capinam animal ſæuum eſt & quod ſe impigrè defendat. ſed de hyæna ſatis. Veterum numiſmatum ibidem magnam paſſim copiam reperiebamus, præſertim poſteriorum imperatorum; Conſtantinorum, Conſtantium, Iuſtinorum, Valentium, Valentinorum, Numerianorum, Proborum, Tacitorum, & id genus ſimilium. quibus multis in locis Turcæ pro ponderibus vtebantur nimirum vnius drachmæ vel dimidiæ, vocant Giaur manguri: ac ſi dicas, nummos paganorum ſiue infidelium. præterea multa erant vicinarum Aſiæ ciuitatum Amyſi, Synopis, Cumanorum, Amaſtris; & ipſius denique Amaſiæ quò tendebamus, nonnullæ; in quo faber quidam ærarius mihi magnoperè mouit ſtomachum, à quo cùm numiſmata requireremus; ingentem ſe aulam paucis antè diebus plenam habuiſſe narrabat; ex quibus lebetes æneos aliquot conflaſſet, quòd nullum eorum aut vſum aut pretium putaret eſſe. ſanè magno mihi erat dolori tantum periiſſe antiquitatis. ſed ego illum ita vltus ſum vt dicerem, me centum aureos pro iis, ſupereſſent modò, numeraturum. ſic illum non minus amiſſo eo è faucibus bolo triſtem à me amiſi, quàm ille me ea vetuſtatis iactura propè conſternauerat. Plantarum quidem, quà iter faciebamus, nobis incognitarum non maxima copia occurrebat.

rebat. plerǽq; eadem erant cum nostratibus: nisi quòd pro ratione soli lætius aut malignius proueniebant. Amomum, quod Dioscorides etiam in Ponto nasci scribit, nequiquam magno studio requisiuimus: vt nescia stirps ne ea interierit an solum verterit. Ancyrā venimus, mansione, à Constantinopoli, XIX. Est id oppidum Galatiæ, Gallorum aliquando sedes, Tectosagum Plinio & Straboni non ignotum: quamquam illud fortasse, quod nunc exstat, veteris oppidi pars tantùm fuerit. Canones Anquiram vocant. hìc pulcherrimam vidimus inscriptionem; & tabularum illarum, quibus indicem rerum à se gestarum complexus est Augustus, exemplum id, quatenus legi potuit, per nostros homines transcribendum curauimus. exstat incisum ædificij, quod olim fortasse prætorium fuerit, diruti & tecto carentis marmoreis parietibus; ita vt dimidia pars intrantibus ad dextram, dimidia ad sinistram occurrat. suprema capita ferè integra sunt. media lacunis laborare incipiunt. infima verò cluuarum & securium ictibus ita lacerata, vt legi non possint. quod sanè rei litterariæ non mediocre damnum, est à doctis meritò deplorandum: ídque eò magis quòd vrbem illam ab Asiæ communitate Augusto dicatā fuisse constet. hic etiam spectauimus quemadmodum & tingeretur & affusa aqua vi preli vndas illas imprimeretur, à quibus & nomen habet & commendatur, pannus ille cymatilis, è lana caprarum, de quibus dixi, contextus. is optimus & præstantissimus habebatur qui latissimarum vndarum vestigia receperat, constantérque referebat. quòd si qua in parte vndæ minores dispariésque intercurrebant, quamuis idem color & eadem esset materia; tamen aliquot aureis, propter vitium, minoris æstimabatur. eo ferè panno honestior inter Turcas senectus ornatur: neque verò Sulcimannus in alio vestitu magis spectari se gaudet, quàm cymatili; eóque viridi

ridi; colore nostris moribus ab ea ætate alieno. sed eum Turcis cõmendat religio prophetáque eorum Mahumetes: cui is etiam ætate senecta vsitatus & familiaris fuit. niger apud eos color vilis infaustúsque habetur. itaque apparere ibi aliquem in veste nigra, fœdi scæuíque ominis est; adeò vt aliquando Bassæ nos cum veste nigra ad se accedere & mirarentur & seriò conquererentur. nec quisquam ibi cum nigro vestitu in publicum, nisi ærumnosus, prodit; quemq; vel insignis paupertas vel grauis alioqui calamitas premat. color purpureus egregius quidem, sed cædis & belli in tempore nuntius. auspicatiores, albus, luteus, cæruleus, ianthinus, murinus, cæteriq;, nam Turcæ quidem non parum auguriis ominibúsque tribuunt. constat aliquando amotos ab officio Bassas propter equi lapsum: ac si magni alicuius infortunij id portentum esset; quod abrogatione officij à publica calamitate in caput priuatum auerruncaretur. Ancyræ venimus in pagum Balygazar. hinc in Zarekuct, mox in Zermeczij, inde venimus ad ripam fluuij Halys. in pagum Algeos transeuntibus per hæc loca procul videbantur Synopi propinqui montes, rubricæ, quæ ab ea nomen habet, colorem referentes. hic est ille Halys de quo exstat vetus illud: perdet Crœsus Halym. erat ad eius ripam siluula: quam primò, vt ignoti fruticis, mirati sumus. sed mox deprehendimus glycyrrhizam esse; cuius radicum succo nos affatim expleuimus. adstabat fortè ibidem homo rusticanus; ex quo per interpretem quæsiuimus num is fluuius piscibus abundaret & quemadmodum caperentur. respondit ille, piscium esse satis sed capi non posse. cúmque id miraremur; si quis, inquit, manum iniicere conetur, illi se proripiunt, neque captantem exspectant. & iam antè cùm in aues nobis incognitas incidissemus, eáque de caussa quomodo capi possent interrogassemus, alius nescio quis capi negauit; quòd auolarent

larent si quis capere conaretur. Habebat alter è meis collegis Franciscus Zay retia; quæ mox ad piscationem expediri iussit. capti cum alij pisces tum frequens Danubio silurus. multi præterea in eo flumine cancri marini, aut certè marinis perquam similes. Turcæ qui aderant tantam Christianorum industriam satis nequibant mirari. Quid ergo? inquies; nulline sunt in Turcia piscatores? sunt sanè. sed in illis locis oppidò quàm pauci. ac memini alio loco magno cachinno rideri nos cùm piscículos, quos vulgo fundulos vocant, deducto riuo captaremus. quid enim tam minutum piscem sectaremur? quem vsum aut fructum ex eo speraremus? neque fatui animaduertebant ex magna horum piscículorum copia ingentes nobis struices patinarum coaceruari: quæ multis hominibus satiandis suppeterent. sed ea est eorum frugalitas, gulæ minimè studentium: quibus si sal sit & panis alliúmque aut cepa aut acidi lactis genus Galenò non ignoti, quod ipse Oxygalam, isti Iugurtham dicunt, nihil requirant præterea. Lac illud diluunt aqua frigidissima; panémque interunt: eóque vtuntur in magno æstu & siti. cuius sanè vtilitatem nos quoque in magnis caloribus sæpè experti sumus. cibus is cum palato & ventriculo gratissimus est; tum ad exstinguendam vehementiorem sitim vim habet admirabilem. magna eius copia passim venalis est vbicumque sunt Caruasciaray, hoc est, vt dixi, Turcarum diuersoria, quemadmodum & aliorum obsoniorum, nam Turcæ calentes cibos aut carnes, dum peregrinantur, non desiderant. obsonia ergo sunt ista, oxygala, caseus, siccata pruna, pyra, persica, cydonia, ficus, vuæ passæ, corna. hæc omnia exponuntur in magnis fictilibus scutellis, ex aqua pura cocta. vnusquisque, quod magis arriserit, sibi comparat; vescitúrque illis fructibus cum pane pro obsonio.

quibus absumptis, aquam, quæ superest, vertit in potum. sic illis minimo impendio cibus & potus constant; adeò vt affirmare non dubitem vnum aliquem nostratem maiorem sumptum in cibos facere vno die, quàm Turca faciat duodecim. quinimò sollemnes eorum epulæ ferè non sunt nisi è libis, placentis, & reliquis dulciariis; item orizæ multis ferculis. huc caro veruecina & gallinæ accedunt. nam capus, animal adhuc ignotum est Turcis. Phasianorum verò, turdorum, ficedularum, & similium, ne auditum quidem nomen. ad aquam, quam bibunt, si mel aut saccarum admisceatur, Ioui non inuideant suum nectar. Vnum tamen potionis genus, nequid indictum relinquam, non prætermerim, capiunt vuam passam. eam mola subigendam curant; ita subactam & contritam iniiciunt in vas ligneum: deinde superfundunt certam portionem calentis aquæ; misceńtque: & tecto diligenter vase patiuntur feruere vno atque altero die. quod si remissius quàm opus sit feruerit; adiiciunt vini fecem. primò vbi feruere cœperit; si gustes: insipidum quiddam & nimia dulcedine odiosum videatur. postea accedit nonnihil acidi saporis: quod dulci mixtum vehementer palato blanditur. itaque tribus aut quatuor diebus ea potio est gratissima, præsertim vbi multa niue, quæ Constantinopoli nullo tempore defit, fuerit refrigerata. Arab sorbet vocant, hoc est, potionem Arabicam. sed ea diutius seruari non potest. mox enim planè acescit. tentat caput, pedésque non minus quàm vinum: ideóque Turcarum religione damnatur. hoc genus potus fateor mihi non displicuisse: quemadmodum etiam mirè me nonnunquam refecit vua; quam multis locis in astatẽ seruant. eius verò, vt ex ipsis audiui, hæc est ratio conseruandæ. accipiunt vuam grandioribus acinis, bene maturã: quod ab illius regionis sole facilè præstari potest. illam collocant in vase ligneo siue fictili, sub-

strato

strato prius in fundo vasis multo semine sinapi molito: cui vuas imponũt; stipántque cõsperſas subinde eadẽ sinapi farina. postremò vua ad oram vasis ita perducta, iniiciunt mustum quàm recentissimum; implentque: ac postremò claudunt. atque ita manere patiuntur donec tempus anni sitim adducat; siccitatisque & caloris remedia poscat. tunc vas relinunt; vuámque proponunt venalem, vnà cum iure. neque verò minus eo delectantur Turcæ, quàm ipsa vua. mihi sapor ille sinapi placere non poterat. itaque curabã diligenter eluendã vuam: vtebárque in magnis caloribus summa cum iucunditate & fructu. præposteri Aegyptij hortorum suorum olera, quorum beneficium senserant, pro deis adorabant: quare ne mirare, si ego illa quæ mihi profuerunt, grata memoria apud te celebro. sed tempus in viam monet redire. A ripa fluminis Halys (Turcis aytoszu dici puto) venimus ad Goukurthoy. inde Choron; pòst in Theke Thioy. hîc multa didicimus à monachis Turcicis quos Deruis vocant, qui eo loco insignem habent ædem, de heroe quodam Chederle summa corporis atque animi fortitudine: quem eundem fuisse cum nostro D. Georgio fabulantur; eadémque illi ascribunt quæ huic nostri: nimirum vasti & horrendi draconis cæde seruasse expositam virginem. ad hæc alia adiiciũt multa; & quæ libitum est, comminiscuntur; illum per longinquas oras peregrinari solitum, ad fluuium postremò peruenisse; cuius aquæ bibentibus præstarent immortalitatem. qui quidem fluuius, qua in parte terrarum sit, non dicunt; nisi si fortassis in Vtopia collocari debet: tantum affirmant illum magnis tenebris multá que caligine obductum latere; neque cuiquam mortalium post Chederlem, vti illum videret, contigisse: Chederlem verò ipsum mortis legibus solutum huc illuc in equo præstantissimo, qui similiter eiusdem aquæ haustu mortalitatẽ exuërit,

diuagari: gaudentem prœliis, adesse in bello melioribus, aut iis qui eius opem implorauerint, cuiuscumque tandem sint religionis. quæ cùm sint ridicula, tum istud magis maiorem risum meretur; illum fuisse vnum de comitibus & amicis Alexandri magni. nullam habent Turcæ chronologiæ rationem; miréque historias omnes miscent & confundunt: cùm iis in mentem veniet, non verebuntur affirmare Regis Salomonis magistrum curiæ fuisse Iobum; eius exercitus præfectum Alexandrum magnum, aut his etiam absurdiora. est in ea Moschea (sic Turcæ vocant sua delubra) fons aquæ purissimæ, eximio marmore constructus. hunc credi volunt initium duxisse ex Chederlis equi lotio; quod eo in loco profuderit. narrant præterea multa de Chederlis comitibus, de stabulario eius déque nepote ex sorore, quorum sepulchra vicinis locis ostendunt: vbi multa quotidie opem illorum inuocantibus diuinitus beneficia conferri persuadere nobis conabantur. quinimò ramenta lapidum & terram ipsam, vbi constiterat Chederles, dum præstolaretur draconi, in potu sumptam aduersus febrem dolorémque capitis & oculorum prodesse eadem superstitione commemorabant. sunt autem omnia ea loca draconum viperarúmque plena: ita vt nonnulla, adultis caloribus, propter multitudinem apricantium ferarum, hominibus inaccessa sint. Ne hoc quidem prætermittam, Turcas magno cum risu spectare in Græcorum templis D. Georgium, quem, vt dixi, suum Chederlem esse volunt, ita in tabellis depictum, vt illi puer ex equi clunibus, in quibus post dominum sedet, vinum misceat ac ministret. hoc enim habitu pàssim diuus Georgius à Græcis pingitur. sed iam propè est vt ex longo itinere conquiescamus. ab hoc loco mansio vna tantùm interfuit, nimirum Bagliſon, vt veniremus Amasiam. quam quidem attigimus trigesimo die postquàm discesseramus Constan-

Constantinopoli, Aprilis septima. venientibus aliquot occurrerunt Turcæ, qui gratularentur aduentum & honoris causſa deducerent. Amasia vrbs ferè præcipua est Cappadociæ: præfectusq; eius prouinciæ ibi ius dicere & stativa castra habere solet. sed nescio quid infaustum ea sedes iam à Bajazetis temporibus habere visa est, & nunc miserabilis Mustaphæ casus comprobaut. Strabo eam patriam sibi fuisse scribit. iacet sub aduersis collibus ad vtramque transfluentis Iridis ripam (nam is vrbem mediam secat) sic vt ferè tamquam ex theatri gradibus vndique ex locis pronis despectus in flumen vnáque pars alteri tota pateat & conspicua sit. collibus quidem ita cingitur, vt vna tantùm via curribus aut iumentis aditū & exitum præbeat. Qua nocte eò venimus; magnum fuit incendium: quod Gianizari suo more vicinarum ædium ruina exstinxerunt. optanda certè Turcicis militibus sunt incendia. nam cùm eorum opera nec ferè nisi contiguarum ædium, vt dixi, ruina restinguatur: non modò, quorum domus conflagrant, bona rapiunt, verùm & contiguarum: itaque illi ipsi sæpè ignem occultè subiiciunt vt furti occasio nascatur. quemadmodum, cùm essem Constantinopoli, fieri memini. nam pluribus ortis incendiis cùm satis constaret ea non esse fortuita, neque tamen auctores deprehenderentur; vulgo in exploratores Persicos culpa conferebatur. sed tandem diligentiore habito examine socios nauales, qui erant eo in portu, suscitasse compertum est, vt obtentu incendij furandi occasionem haberent. In colle, qui editissimus Amasiæ imminet, arx est non contemnenda; quæ perpetuo præsidio Turcico tenetur seu contra Asiæ populos imperio Turcarum non nimis æquos, vt dicam postea, seu contra Persam: qui solet nonnumquam huc vsque excursiones facere, interuallo sanè maximo. in eo colle

sunt

sunt non pauca veterum monumentorum vestigia, fortassis ipsorum Cappadociæ regum. ceterùm nec domus nec plateæ Amasianæ pulchritudine vlla visendæ sunt. domus ex argilla, eadem ferè ratione qua in Hispania, ædificatæ. quinimò ipsum domus tectum argillaceum planum est & sine vllo fastigio: columnæ alicuius veteris fragmentum habent pro cylindro. quo huc illuc impulso. si quid in tecto pluuia vel vento luxatum est, denuo stipetur aquetúrque. in iis tectis incolæ, tempore æstatis, sub dio, somnum capiunt. pluuiæ iis locis nec magnæ nec frequentes: sed tamen, si quando sunt, stillante passim ex tectis luto, prætereuntium vestes sordibus valdè contaminantur. Vidi ibi in vicinia nostra iuuenem quendam Satrapam more veterum de lecto cœnantem. Vbi venimus Amasiam: ad supremum Bassam Achmat reliquósque salutatum ducti sumus. nam princeps ipse aberat; eginúsque de mandatis quæ habebamus à Cæsare, Bassis ne causæ nostræ statim viderentur iniquiores haud admodum auersantibus, & totã rem ad principis sui voluntatem reiicientibus. qui postquàm venit: sumus ad eum introducti. sed ille nec orationem nec rationes nostras nec mandata animo aut fronte satis benigna suscepit. sedebat ipse in solio perquam humili; ab humo haud altiore vno pede. erat illud instratum pretiosissima plurimáque veste stragula, puluinisque exquisito opere elaboratis. iuxtà erãt arcus & sagittæ. frons, vt dixi, minimè læta; tristísque in vultu, sed tamen plena maiestatis seueritas. singuli; vt ingressi sumus; ad eum à cubicularius eius deducti sumus brachia nostra tenentibus. ita enim fert eorum consuetudo ab eo tempore, quo Croata quidam, in vindictam domini sui interfecti Marci despotæ Seruiæ, petito colloquio Amuratem occidit. posteáque, veluti deosculata eius manu, ad parietem oppositum cessim ita sumus reducti; ne illi tergum aut

vllam

vllam posteriorus corporis partem obuerteremus. tũc ea me, quæ volui, dicentem audiuit. sed cùm exspectationi eius non responderent (erant enim Cæs. Maiestatis postulata plena dignitatis & libertatis; ideóque ab eo, qui sibi nihil negari debere putabat, minus æquis auribus accipiebantur) veluti fastidiens, nihil aliud respondit, quàm; Guisel, guisel: hoc est, pulchrè pulchrè. ita sumus domum dimissi. erat eius aula perquam frequens. aderant magnis muneribus præpositi multi. aderant prætoriani equites omnes Sphai Garipigi, vlusagi. Gianizarorum magnus numerus. sed nullus in tanto conuentu nobilis, nisi ex suis virtutibus & fortibus factis; natalibus nemo à reliquis distinguitur: honos cuique pro muneris & officij, quod administrat, ratione defertur: nullum ibi de loco certamen; muneris genus, quo fungitur, suum cuique locum assignat. munera verò & officia princeps ipse distribuit. in quo non diuitias, non fumum nobilitatis pendit, non gratiam cuiusque aut multitudinis iudicium moratur, sed merita considerat; sed mores ingeniúmque atque indolem intuetur. ex sua virtute vnusquisque ornatur. Ita muneribus, qui sunt ad ea obeunda idonei, præficiuntur. suos ibi quisque natales, suam fortunam, quam singat pro arbitrio, in manu habet. qui rerum primas à principe tenent, ferè sunt pastorum aut bubulcorum filij: de quo, tantum abest vt eos pudeat, etiam inter se gloriantur; eóque plus sibi tribuunt, quominus maioribus aut natalium fortunæ debent. neque enim aut nasci aut propagari traducíue virtutem, putant: sed partim à Deo dari, partim bona disciplina multóque labore & studio comparari: vtq; paternam artem nullam, non musicam, non arithmeticam, non geometriam, sic nec virtutem ad filium aut hæredem transire; nec animam ex semine paterno suscitari, vt filium patris

similem

ſimilem naſci neceſſe ſit ; ſed calitus in corpus infundi credunt. igitur ea in gẽte dignitates, honores, magiſtratus, virtutum & meritorum præmia ſunt : improbitas, ignauia, inertia nullo honore penſantur, iacent contemnuntúrque. Ergo illi rebus bene geſtis florent; dominantur; imperij fines quotidie proferunt. apud nos aliis viuitur moribus. virtuti nihil eſt relictum loci: omnia natalibus deferuntur : opinione natalium omnes honoris aditus occupantur. ſed de his rebus aliâs fortaſſe plura : & hac ipſa ſoli tibi dicta exiſtimato. Nunc ades & mecũ maximã multitudinem turbinatorum capitum ſpecta ; multis candidiſſimæ bombycinæ telæ ſpiris inuolutorum nitidiſſimum ex omni genere & colore veſtitum ; fulgentia omnia auro, argento, purpura, ſerico & holoſerico. longum eſſet omnia perſequi : nec tamen liceret ſpectaculi nouitatem dicendo conſequi. nihil vmquam vidi quod iucundius oculis occurreret. In tanto tamen luxu, magna ſimplicitas & parſimonia : veſtium omnium cuiuſque ordinis vna forma: nihil limborum, nihil nugarum, vt apud nos ſolet, aſſuitur ; quod certè magno conſtat & triduo deteritur. pulcherrimæ illic veſtes ſericæ, holoſericæ, vel adeò palmatæ; quibus vtuntur plurimis. manuprecium eſt ducatus. illi noſtram veſtiendi rationem non minus mirabantur, quàm nos illorum. veſtitu vtuntur prolixo & ferè ad talos demiſſo. qui, vt eſt honeſtior, ita proceritatem eis conciliare videtur. veſtitus contrà noſter adeò curtus & breuis, vt eas partes aperiat quas natura latere voluit; eáque re parum decorus. huc accedit quod, neſcio qua ratione, demere aliquid de ſtatura & breuitatem addere videtur. Inprimis verò, in tanta multitudine, ſilentium & modeſtia non mediocrem mihi laudem mereri videbantur. nullæ ibi voces: nullum murmur ; quale incompoſitæ multitudinis eſſe ſolet : nulla concurſatio. ſumma quiete

quiſque

quisque sui ordinis locum tuebatur. sedebant summa capita, quæ ipsi Aga vocant; præfecti, chiliarchæ, tribuni, centuriones. reliquum vulgus stabat. digna erant præcipuè quæ spectarentur aliquot Gianizarorum millia; qui longo ordine seiuncti à reliquis, tam immoti stabant, vt me diu iudicij incertum redderent hominésne essent an statuæ. aberant enim aliquãto à me longius. donec, vt eos salutarem, sicuti mos est, admonitus, simul omnes vt salutem redderent capita inclinantes viderem. postquàm inde sumus digressi: magna denuò cum voluptate spectauimus equitem prætorianum, domum redeuntem, in equis non pulcherrimis tantùm & præstantissimis, sed etiam egregiè cultis & ornatis. ita nos quidem cum exigua spe quicquam eorum, quæ postulabamus, obtinendi discessimus. Venerat Maij decima orator Persicus: secúmque attulerat multa & præclara munera, peristromata melioris notæ, tentoria Babylonica, variis intus coloribus acu depicta, phaleras & ephippia exquisiti operis, gemmis ornatos à Damasco acinaces, & mira elegantia clypeos. sed omnia superabat Alcoranus. qui liber continet eorum ceremonias legésque quibus afflatum diuinitus Mahumetem credi volunt. cuiusmodi munus magno est apud eos in honore. Persarum oratori pax ilicò data; quò nobis, quibuscum plus futurum videbatur negotij, maior cura iniiceretur. Erga ipsum verò oratorem nullum honoris genus prætermissum; vt nos de veritate pacis minus dubitaremus. Ceteroqui, vt dixi antè, in vtramque partem Turcæ solent esse immodici, siue honorem amicis deferant, siue hostes per contumeliam dedignentur. Hally Bassa Visiriorum secundus, Persis prandium dedit in hortis. quem in locum, quamquam à nobis interposito fluuio satis longè dissitum, tamen prospectu penetrare poteramus. ita enim loci situs decli-

decliuitásque ferebat, vt nullus esset ferè ea in vrbe locus, quò nō vltro citróque cōspectus pateret. est verò Hally Bassa natione Dalmata, vir elegantii ingenio. &, quod in Turca mirandum, in quo nihil desideres humanitatis. sub velo mensam inumbrante Bassæ vnà cum oratore accubuerant. mensæ ministrabant centum iuuenes, pari eodémque omnes vestitu: epulásque hoc ordine mensæ inferebant. Procedebant primùm paribus distātes spatiis ad mensam vsq3, vbi accumbebant conuiuæ; vacuis manibus: quò nihil salutationem impediret, quæ positis super femora manibus flexísque in terram capitibus fiebat. qua salutatione perfuncti, qui culinæ proximus constiterat, acceptas lances proximo tradebat; ille tertio; tertius quarto; ac sic deinceps; donec ad eum peruenirent, qui stabat mensæ proximus. de cuius manu acceptas architriclinus mensæ apponebat. sic centum aut eo plura ferculasine tumultu in mensam, vt ita dicam, influebant. quo facto iuuenes illi conuiuas denuò venerati, eodem quo venerant ordine, degrediebantur: nisi quòd, qui vltimi fuerant, in recessu primum locum tenerent; & qui mensæ proximi steterant, nunc ipsum agmen clauderent. eadem ratione reliqua etiam in mensam inferebantur. adeò Turcis, vel vbi parui refert, ordinem esse placet, quem nos in rebus quantumuis grauibus negligimus. haud longissimè ab oratoris mensa eius comites Turcæq3 epulabantur. Pace, vt dixi, cum Persis confirmata, nihil nos, quod quidem æquitatis speciem haberet, à Turcis potuimus impetrare. tantùm de semestribus induciis, dum deferri responsum referriq3 posset, inter nos conuenit. Veneram ordinarij oratoris loco futurus. sed cùm nihil etiamnum esset de pace confectum; visum est Bassis vt cum litteris Suleymanni ad Regem meum, cum eiusdem responso fortassean rediturus, abirem. ita denuò ad principem

cipem introducor. iniiciuntur mihi palmatæ duæ, amplæ talares: quibus ferendis par esse vix poteram. meis quoque famulis omnibus donantur diuersi coloris vestes sericæ, quibus induti me comitabantur. procedo cum hac pompa, veluti Agamemnonem aut similem aliquem in tragœdia acturus: & principem, acceptis eius litteris, panno aureo tectis & obsignatis, valere iubeo. ex famulis quoque honestiores salutatum ad eum admissi. postremò Bassis similiter valere iussis, discedo Amasia vnà cum collegis postridie kal. Iunias. Mos quidem est, vt discessuris oratoribus prandium in Diuan (sic illi vocant locum vbi Bassæ ius dicunt) præbeatur; sed amicis. nostræ res nondum erant pacatæ. De Suleimanno fortasse, qualis mihi visus sit, requires. Aetate iam est ingrauescente: oris dignitate totiúsque corporis habitu tanta imperij magnitudine digno: frugi & temperans semper habitus; etiam cùm per ætatem Turcarum instituto peccare citra reprehensionem, posset. nam ne in adolescentia quidem aut vino se dedidit, aut fœdis puerorum amoribus indulsit. quæ ferè Turcarum deliciæ sunt. nec quicquam illi etiam ab iniquioribus obiici grauius potest, præter animum nimis vxorium, ac proinde in morte Mustaphæ fortassis etiam incautiorem: quod vulgo poculis amatoriis & incantationibus imputabatur vxoris. quam quidem posteaquàm in iustæ vxoris locum duxit; satis constat nullã eum posteà pellicem, tametsi per leges nihil prohiberetur, attigisse. Religionis cærimoniarumq; suarũ custos seuerissimus: nec minus illarum, quàm imperij propagandi, cupidus. præ ætate (nam ad sexagesimum annum iam accedit) satis integra vtitur valetudine; nisi quòd coloris vitium, latentis alicuius mali indicium est. vlcus immedicabile siue gangrænam in crure esse in vulgus creditum est. sed ille coloris, quod dixi, vitium fuco inductóq. genis purpurisso corrigit.

quotiens oratores cum magna bona valetudinis suæ opinione vult dimissos. quod quidem eò pertinere putat, vt eum externi principes valentem & robustũ magis reformident. cuius etiam rei non obscura indicia tum deprehendi. neque enim, cùm parum diuerso vultu abeuntem me dimisit, ab eo quo venientem exceperat. Ergo in summis Iunij caloribus itineri nos dedimus. quos cùm vix ferrem, statim in febrem incidi, remissam quidem & lentam sed tamen continuam: ad quam capitis graucdo & catarrhus adiungebatur. ea me Constantinopolim vsque prosecuta est. eodem die, quo nos discessimus, orator quoque Persicus Amasiam reliquit; eadémque via profectus. vna enim est, vt dixi, qua sit aditus atque exitus ex ea vrbe; asperitate circumiectorum collium à reliquis partibus itineris commoditatem excludente. sed ea via mox in duas scinditur: quarum vna in orientem ducit, quam Persæ; altera in occidentem, quam nos tenuimus. Amasia egressus videre erat passim circumcirca per latos campos explicata Turcarum castra, multis referta tentoriis. hîc non puto mihi faciendum vt narrando reditu pluribus te morer; cùm ferè per eadem loca easdémque mansiones reditus fuerit, per quas fuerat accessus: nisi quòd aliquanto celerius redierimus, atque aliquot dierum itinera conduplicauerimus. Itaque venimus Constantinopolim die Iunij XXIV. *quod iter quàm mihi graue acciderit febre continua laboranti; tibi cogitandum relinquo. extenuatissimus redij: sed tamen posterius quietem nactus auxilio balneorum tepentis aquæ, quibus auctore medico meo Quaquelbeno sum vsus, facilè vires amissas recuperaui. idem me è balneo exeuntem frigida perfundebat. quæ res etsi erat molesta, tamen magnoperè iuuabat. Dum essem adhuc Constantinopoli, quidam è castris Turcicis reuersus narrauit; (nec me pigebit adscribere quod magno*

argumento

argumento sit quàm populi illi Asiatici religionem imperiúmque Othomannorum grauatè ferant) redeuntem Suleimannum vsum fuisse hospitio hominis cuiusdam Asiatici; inq; illius domo pernoctasse: at illum; vbi princeps migrasset, lustralibus aquis multóque suffitu, & certo cærimoniarum ritu, domũ suam vt pollutã & contaminatam contagione talis hospitis expiasse. quod vbi Suleimanno innotuisset; iussisse hominem interfici, domúmque solo æquari. sic ille magnas auersi à Turcis propensioríq. in Persas studij pœnas dedit. Constantinopoli ad XIV. circiter dies moratus, dum me reficio; iter ingredior Viennam, sed initio, vt dicam, non satis auspicato. egresso Constantinopoli statim occurrerunt plaustra puerorũ puellarúmque; quæ ex Hungaria Constantinopolim venales ducebantur. quo genere mercis nullum frequentius. neque aliter quàm Antuerpiæ exeuntibus variæ mercium sarcinæ solent occurrere; nobis subinde obuiam fiebant omne genus misera mancipia Christiana; quæ in diram seruitutem abducebantur; iuuenes, prouectioríq. ætatis homines gregatim agebantur, aut ita catenæ illigati, quemadmodum apud nos venales equi, longo ordine trahebantur. Quæ cùm viderem; vix lachrymas tenebam, & infelicem populi Christiani conditionem miserabar. hoc si satis non est, vt inauspicatò iter ingressus videar: accipe aliud. commendarant mihi collegæ quosdam de suo comitatu, longioris in Turcia moræ impatientes vt eos mecum reducerem. cum his ergo bidui iter progressus, video qui inter eos erat caput, quémque ab officij nomine Veyuedam vocabant, ferri in curru, ægrotum nudato pede; in quo pestilentem anthracem habebat, doloríque alleuationem quærebat. ea res nos omnes quidem vehementer commouit, verentes ne hic morbus, vt solet, latius serperet. neque diutius cum hoc morbo est conflictatus,

quàm dum Hadrianopolim, quæ non longè aberat, veniremus. quo ex loco migrauit ad plures. ecce hic aliud ex alio malum. reliqui Hungari in mortui exuuias inuolant: alius caligas, alius thoracem, alius ne quid periret, interulam, alius linteamina arripit: neque prohiberi possunt quin se nobiscum vnà in apertissimũ periculum coniiciant. circumcursabat medicus, pérque deos obtestabatur ne illa tangerent, ex quorum contagione certum paratum esset exitium. sed surdis canebat. ergo altero, quàm Hadrianopoli discesseramus, die illi iidem frequentes medicum meum circumsistere; aduersus capitis dolorem totiúsque corporis grauedinem cum animi quadam tristitia & deiectione coniunctam remedium petere; pestis esse initia suspicari. ad hæc medicus: non se frustra monuisse; habere eos quod tantoperè expetiuissent; nolle quidem iis deesse: sed quam, quæso, facultatem rebus omnibus necessariis in itinere destituto dari? eo ipso die cùm ambulatum, vti mos meus erat, simul in hospitium veneram, siquid fortè dignum cognitu reperire possem, prodiissemus: in prato quodam herba incognita sese mihi offerebat. ex qua folia decerpta cùm naribus admouissem, odorémque allij percepissem: medico, si fortè cognosceret, in manus dabam. quam ille diligentius inspectam scordion esse pronuntiat; sublatisque in cælum manibus Deo gratias agit, quòd nobis remedio tam opportuno aduersus pestem subuenisset: dehinc vim magnam colligit; eámque in grandem ollam coniicit igniq; admouet vt decoquatur: Hungaros bono animo esse iubet, atque in eos decoctum hoc partitur; vt iam cubitum ituri bene calens cum terra Lemnia electuarióque diascordij sumant; monéique ne somnum antè capiant quàm sudorem multum sudarint. qua re obseruata, illi postridie redeunt; sibíque melius esse narrant. eandem potionem denuò flagitant. qua

hausta

hausta planè conualescunt. sic nos Dei benignitate omnem tetræ illius luis timorem effugimus. sed ne sic quidem, quod erat itineris reliquum, sine incommodo confícere potuimus. transmissis iam Thracibus & Bulgaris, qui in Nissam extenduntur: item Seruianis, qui à Nissa Simandriam vsq. pertinent, vbi Ratziani incipiunt, peruenerámus Belgradum, per æstum & calores intentissimos; Leonc nimirum & Canicula furentibus. offertur nobis eo in loco, die, quo nobis piscibus vesci statum erat, ingens optimorum piscium copia: inter quos erant magna proceritate plurimóq. adonine Cyprini aliquot, in Danubio (quod genus maximè commendatur) capti. quibus dum mei auidius sese inferciunt; siue ea causa fuerit siue occasio, complures in febrim incidunt. ea omnis piscium copia quæ satiandis $\overline{\text{XL}}$. hominibus satis fuit dimidiati talleri pretio constitit. sic reliquæ ferè res paruo veneunt. fœni inprimis nullum pretium: sumere cuique licet, è plenis campis, quantum velit; secandi modò labor & vectura imputantur. quo magis admirati sumus, cùm Sauum traiecimus, priscorum Hungarorum iudicium: qui Pannoniam felix omnium rerum copia domicilium sibi delegerunt. Magnum spatium terrarū emensi eramus, cùm trans mare tum citra; quò tamen nihil præter torridum & exile & tantùm non ariditate enectum gramen, ordeum, auenam, segetem videramus. at Hungariam ingressis ea altitudine gramen fuit, vt præcedentem currum sæpè posterior non videret. quæ res magno erat argumento bonitatis soli. à Simandria, vt dixi, Ratziani incipiunt, pertinéntque ad Drauum fluuium: genus hominum bibulum, nec, vt putant, satis fidum. qui aut vnde nomen aut originem traxerint, mihi incompertum. plenā certè studij voluntatem nobis ostendebant. per eorum aliquot ignobilia loca venimus Essceck sæpè magna ex parte luto

inducta clauſum, nobile clade Katzianeri & noſtri exercitus internecione oppidulum. hic me corripuit febris tertiana, vim caloris ferre nequeuntem; quo per apertos & patentes Hungariæ campos torrebamur. ab Eſſeck tranſmiſſo Drauo venimus in Laſqueu: vbi cùm feſſus æſtúque & febre confectus quieti me dediſſem, aduenunt interea eius loci accuriones vt aduentum gratulentur; afferúntque grandiſſimos pepones pyráque & pruna varij generis; vinum præterea & panem; omnia ſanè exquiſitiſſima, quibus neſcio an quicquam melius ferat illa decantata & ab vbertate ſoli tantoperè celebrata Campania. his oneratur longa menſa in cubiculo vbi quieſco. Hungaros ad cœnam mei retinent; quòd ad me non admitterentur morbum excuſantes. vbi expergiſcor; coniicio oculos in illam menſam, incertus an vigilans an per inſomnium. mihi cornucopiæ videor videre; donec medicum vnde illa ſint, percunctor, narrat ille ſe eo loco exponenda curauiſſe, vt ſaltem adſpectu recrearer. num guſtare liceat rogo. non probibet dum guſtentur modò. ſic ſciſſis omnibus & leuiter deguſtatis, non leuiter recreatus ſum. poſtridie adſunt Hungari: ſua officia deferunt: ſeque Cæſari, conqueſti de vicinorum nonnullorum iniuriis, commendant. hinc venimus in Mohacz funeſtum clade Ludouici Regis Hungariæ locum. vidi non procul ab eo municipio riuulum valde depreſſum & profundum præruptis ripis: in quem cum equo delapſus, periit. infelix iuuenis! qui neſcio imprudentiore an inauſpicatiore conſilio, cum exigua militum tumultuariorum & magna ex parte ruſticorum inermium manu, contra ingentes eaſdémque exercitatiſſimas Suleimanni copias ſtare non dubitarit. Ex Mohacz veni Tulnam, ex Tulna Felduar. inde traieci in inſulam Danubij, bene magnam, quæ à Ratzianis incolitur: Copbin vocant. vnde rurſus traiecto

iecto Danubio veni Budam II. die postquam Belgrado profectus eram, Augusti IV. multis in eo itinere amissis equis, pastu recentis ordei & aquæ frigidioris potu suffocatis, multis item elapsus periculis propter latrocinia, quibus totus ille tractus infestatur, præsertim ab heydonibus. qua de re postmodum constitit confessione quorundam quos Bassa Budensis supplicio affecit: qui fassi sunt se in alueo lati torrentis, cui pons erat impositus pessimè constructus, vt nos ex insidiis adorirentur, delituisse. nihil est minoris negotij, quàm plures à paucioribus in huiusmodi pontibus circumueniri. cùm enim propter vitium pontium hiantésque rimas siue lacunas non possis sine magno equi lapsus periculo, quantumuis aduertas, incedere; si sint à fronte qui occurrant, aliíque à tergo instent; latera verò infestentur ab iis, qui pugnant ex alueo & in fruticibus vluáque abduntur, cùm, vt dixi, propter vitium pontis in equo vix te mouere queas, non est dubium quin peius quàm illi quondam in furcis Caudinis capi vel occidi possis. Mihi tamen non constat, an multitudo nostra; an conspectus Hungarorum quos habebam mecum; an quòd longo agmine incederemus, neque eodem tempore omnes in ponte consisteremus, an quid aliud eos terruerit, quicquid id verò fuerit, Dei gratia incolumes venimus Budam. quo in loco Bassam non offendimus. tendebat è regione in campis prope Pæstum. vbi, more Hungarorum, comitia militaria habebat: Racos vocant. aderant cõplures vicini Singiacci; nonnulli exspectabantur. ea causa, cùm admitti ad eum postularem, in diem tertium sum reiectus: quo maior esset Singiaccorum & militum frequentia. arcessitus, traiicio in eius castra. multa conquestus est de Hungarorum quorundam iniuriis. Est hoc omnino vtrique genti cõmune non minus Turcis quàm Hungaris, vt cùm ipsi iniuriã fecerint,

vltrò expostulent. addidit etiam vindictæ minas: & fortasse præsentis terrore exercitus se multum proficere arbitrabatur. respondi paucis, quam ille culpam in Hungaros conferret, iustius posse Turcis imputari: me vel in itinere incidisse in eius milites qui fortunas miserorum Christianorum R. M. colonorum ferrent agerent; quemadmodum acciderat, respondebat, se quosdam contumaces Christianos domino suo subditos puniendos diripiendósque in ilitibus obiecisse. post huiusmodi altercationem, ego ab illo dimissus sum tantùm non animo & corpore confectus, cùm eo die paroxysmus me premeret. altero iter Strigonium prosequimur accepto aliquot equitum Turcicorum præsidio. erat mihi animus, transmisso Danubio, pernoctare in pago qui est in aduersa arci Strigonio ripa, quò postridie maturius Commaronium peruenirem; atque ita febrem eo die, vt putabam, redituram facilius tolerarem. igitur ducem nostrum vt aliquis qui pontonem in hanc ripam traduceret præmitteretur obsecrabam, quò celerior esset traiectus. id tametsi fieri pluribus de causis vix poterat; tamen, partim quò mihi satisfaceret, partim quò Singiacco aduentum meum significaret, duos præmittit. cùm illi vnius horæ spatio iam præcessissent; vident adstare equites $\overline{\text{IV}}$. sub vmbra arboris paulum extra viam. illi Turcas rati, quòd erant eo habitu, deflectunt. accedunt propius; percunctantur num iis locis satis pacata sint omnia. illi nihil respõdent; sed strictis gladiis faciunt in eos impetum, vníque vulnus in aduersum os infligunt; quo nasum ita incidunt, vt maior pars in mentum propenderet. quo facto, equum, quem loro ducebat, arripiunt: cui vnus insiliens suum macilentum & nullius pretij pro illo relinquit. qua permutatione facta, capessunt fugam. at Turcæ magno cum eiulatu & fœdo spectaculo eius qui vulnus acceperat, ad nos se recipiunt: mone-

monemúrque vt ad pugnam parati simus; quo detectas insidias perrumpamus. ego quoque in equum, quo meis animum adderem, inferor. sed serò, iam depugnato prælio, venimus. illi de præda, quam erant nacti, conseruãda magis quàm de pugna solliciti præcipiti fuga Giaurinum nostræ ditionis oppidum, cuius erant præsidiarij, repetebant. Turcæ eos nobis procul ostendebant cursu colles vicinos, qua itur Giaurinum, transmittentes. Ita ventũ est Strigonium. vbi postero die humaniter me Singiaccus conuenit; monétque inter cetera, meminerim insolentiæ militum Hungaricorũ: quos ne præsentiæ quidem meæ R. M. oratoris reuerentia, quominus ingenio suo vterentur, retinuisset: darem operam vt equus, qui esset abductus, reduceretur. Stabat interim meus Turca, qui vulnus acceperat, in eius atrij angulo, capite obuoluto, ob consutum nasum raucum & miserabile quiddam sonans; postulánsque vt casum suum munere aliquo consolarer, dixi daturum quod sanando vulneri esset satis. Dedi itaque duos aureos ducatos. ille petebat amplius. sed eum Singiaccus repressit, idq; illi sanando satis supérque esse confirmauit; fatale eius infortunium non debere in me transferri. ita dimissus venio eo die Commaronium. vbi cùm diu stato suo tempore meam febrim exspectassem; illa postremò me liberatũ sensi; neque ausam fuisse Turcicam febrim in fines Christianorum transire. Itaque Deo egi gratias, qui me & morbi & longæ difficilísque peregrinationis molestiis eodem tempore liberauisset. Biduo pòst veni Viennam: vbi Romanorum Regem Ferdinandum Dominum meum clementissimum non inueni. est Viennæ eius loco Rex Bohemiæ Maximilianus; cuius humanitas præteritorum laborum memoriam magna ex parte mihi abstulit. Ceterùm ita etiamnum squalore & macie confectus sum & itineris & morbi incommodis, vt ferè omnes

arbitrentur mihi infusum à Turcis venenum. Nuper certè, cùm hîc esset Ferdinandus Archidux, eúmque salutarem: ex quodam de suis quis essem rogauit: ille, quod quidem audire potui, me esse eum, qui recens ex iis locis, è quibus ita affectos redire mos esset, venissem, respondit: boletum fortasse, qualem olim Claudius, deglutiuisse volens innuere. sed ego horum nihil esse scio. nec dubito quin postquàm aliquamdiu conquiero, & colorem & vires & pristinum totius corporis habitum sim recuperaturus, quemadmodum sensim fieri quotidie experior. Interea feci Regem Romanorum de meo reditu, semestribúsque induciis & summa rerum gestarum certiorem. vbi ex comitiis, in quibus nunc abest, domum redierit: singillatim omnia exactiúsque ei commemorabuntur. Multi, qui vnà mecum ire Constantinopolim metu aut re alia deterrebantur, magno nunc vnà rediisse redemptum vellent. sed appositè Plautinus ille: Qui nucleum esse vult frangat nucem. neque enim itinerũ huiusmodi fructus cum eo communicari debet qui & in laboris parte non fuerit. Habes iter meum tam Amasianum quàm Constantinopolitanum crasso filo deductum, quemadmodum, si præsens esses, coram narrarem. ad excusationem styli debebit valere, quòd tibi præproperè petenti morem gessi: neque te à festinante & vehementer occupato elegantiam orationis, quam ne meditatus quidem & otiosus afferre possem, æquum est requirere. mihi sufficit animus nullius sibi mendacij conscius: quod in huiusmodi narrationibus præcipuè spectandum existimo. Bene vale. Viennæ Austriæ kal. Septemb. CIↃ. IↃ. LIV.

FINIS.

AVGERII BVSBEQVII

EXCLAMATIO:

SIVE

De re militari contra Turcam instituenda Consilium.

CAPTIS à Cyro, Persarum Rege, Sardibus; cùm ea vrbs diriperetur, multáq. passim cædes fieret: memoriæ proditum est, vnum de Cyri militibus in ipsius Lydorum Regis Crœsi cubiculum penetrasse; ignarúmque quis esset, stricto gladio, mortem ei afferre voluisse: qua re commotum puerum Crœsi filium, qui aderat, ad id tempus mutum & elinguem, soluto derepente linguæ impedimento clamorem sustulisse: eáque primùm verba protulisse, quibus militem ab occidendo Rege deterreret: ita pietatem in patrem & periculi magnitudinem sermonis potentem fecisse eum, cui vsum eius ad id tempus natura negauisset. Atque haud scio an mihi quanquam in re dissimili, simile quiddam vsu veniat: vt quem pietas dicendi rudem & imperitum, & qui publicè verbum nullum vmquam fecerim, diutius mutum esse non patiatur: sed in grauissimo patriæ discrimine vociferari & exclamare cogat; non vt hostem eius iugulo ferrum intentantem deterream (neque enim id eius immanitas patitur) sed vt eam moneam vt sibi caueat: & simul ciues meos commonefaciam, vt, dum tempus est, ei opem ferant & saluti eius consulant. Nam (Dij vestram fidem!) quid

quid hoc, malum, infelicitatis? quæ hæc miseria est? sæuissimus hostis Turca innumeris pænè gentibus deuictus per tot regum regnorúmque stragem atque cadauera ad nos iter sibi patefecit, patriæ nostræ iugulo mucronem admouet, neque tamen cõmouemur, aut saluti eius consulimus. In vrbe si quod ortum est incendium; nemo est qui non relictis rebus ad restinguendũ concurrat; qui non pro viribus opem ferre conetur. at nos qui patriæ ciues amantes haberi volumus, in tanto eius periculo, otiosos duntaxat & inertes spectatores nos præbemus; nec eius aspectus turpissimè deformandus, non sacra, non religio mox abiuranda, non coniugum & liberorum tacitæ voces, ne se in fœdissimam seruitutem abripi patiamur, deprecantiũ, commouent. ignauissimum quodque animal, vbi prolem periclitari sentit, nulla vi retinetur; per ferrum & flammam opitulatum ruit. contrà nos viri fortes, posteritatem nostram, nefariis hostibus, ad omnem iniuriam & turpitudinem, ope nostra destitutam, prodemus? nam quæ reliqua nobis spes, quod columen, quod præsidium? num in eius hostis bonitate atque clementia spei aliquid reponemus, qui postquàm ex suis latebris erupit; humani sanguinis riuus fluere nunquam destitit? an in eius æquitate & moderatione? qui pacem, qui fœdera, nunquam pili fecit; apud quem nullæ valent communes reliquarum gentium leges; quem nullus pudor, nulla honesti ratio continet; qui fidem, qui iusiurandum, homini Christiano datum, violare, vbi rationibus suis conducit, non modò nullum nefas, verùm etiam pium & sanctum putat. quem in nos profana stimulat religio, armat maiorum æmulatio, regníque propagandi cupiditas, rapit denique sacra & inexplebilis bonorum nostrorum sitis. nam tota quidem nos erramus via, si aut patientiam nostram, aut iniuriarum obliuionem, vel tantillum, ad securitatem nostram, profuturam

turam ſperamus. quo nos modeſtiores, quo pacis atque pactorum, quóque æqui & boni obſeruantiores oſtenderimus; eò magis in nos eius hoſtis inſolentiam prouocabimus. qui hæc omnia non virtuti, non bonitati noſtræ, refert accepta, ſed timiditati, ſed ignauiæ, ſed deſperationi rerum noſtrarum imputat. in hoſte non eſt quod ſpem vllam collocemus; in nobis ſi nulla eſt: neque ſanè reſtat aliud, quàm vti ſolent homines, iudicum ſententia morti addicti vt placidè ad ſupremum caſum nos componamus, & tanquam clauſis oculis ferrum in præcordia recipiamus: niſi fortè vires, aut fortunam ei defuturam putemus; quem ex ignotiſſimo, tot victoriæ tam terra, quàm mari, breuiſſimo temporis ſpatio partæ, tantoperè nobilitarunt. Quo velut igne, à paruis initiis orto, omnes iam ferè totius orbis terrarum partes conflagrarunt. quem bellis fracti reformidant Orientis populi, Aſſyrij, Perſæ, atque Armenij: cuius vim atq. arma, ipſi quoque Scythæ ſæpè iam ſenſerunt, & qui ſuis ex altera parte caloribus tuti eſſe poterant, Aethiopes. nam de noſtra Europa quid dicam? captum vidimus Belgradum, obſeſſam Viennam, & prædas Lintzio vſque hoſtiliter abactas. tantos progreſſus ad noſtram perniciem, præter alias victorias, vnus Suleimannus facere potuit. Noſtrorum regum eſt, pro terræ ceſpite, ab ſtirpe vltima ad ſeros vſque nepotes inter ſe bella continuare: Othomannorum ſinguli (vtinam ne tam verè quàm dolenter dicam) ſuis victoriis regna regnis ſemper accumularunt, ita vt quicquid olim florentiſſimæ nationes, imperiis ſuis complexæ ſunt, Aſſyrij, Perſæ, Macedones, Romani; ſoli iam ſua ditione continuaſſe videantur. & neſcimus adhuc quo verſemur in periculo? quod mare, qui montes, quæ ſolitudines, aut qui populi in medio relicti, quorum præſidio nos ab horum iniuria tutos fore, ſperemus? amiſſa, proſtrata omnia. hærent

in cer-

in ceruicibus nostris, quos procul perhorrescere debebamus. patriæ sanguine, atque vltimo spiritu, litandum est hosti cruentissimo. nam ne id quidem solatium relinquitur, quod ferè solet in grauissimis mortalium cladibus, vt cum bona spe simus, hæc mala non fore diuturna. sæpè quidem Barbaræ nationes, multis prouinciis, tanquam subita aliqua procella, graue calamitatem intulerunt: sic Gotthi, VVandali, Alani, Hanni, Tartari multas regiones inundarunt, magnisque cladibus affecerunt. quæ tamen eò tolerabiliores videri potuerunt, quòd certa spes perpetuas non fore relinqueretur. itaque postquàm illa veluti tempestas præterierat, quæ afflicta imò panè deleta videbantur, mox recreata reuiriscebant. sed hic hostis ea est vigilantia, eam seruat disciplinam, ea vtitur in conseruandis iis quæ sibi adiunxit ratione, ita regnat, ac dominatur, vt vbi semel vestigium fixerit, inde se moueri nunquã patiatur; nunquam se attollat seges quam semel illa calamitas depresserit: adeóque difficile dictu videtur, sit ne in acquirendo acrior, an in tuendo quæ acquisierit firmior atque validior. Tanto igitur in periculo positi, cur non consulimus in medium, cur non molimur, non omnia tentamus? cur stupet in nobis ingeniosa illa necessitas admirabilium effectrix operum? Feras equidem videmus, extremo casu deprehensas, quàm multa pro sua libertate fortiter conẽtur; nihil non audeant; omnia periclitentur; si quam fortè euadendi viam inuenire possint. neque antè cessent quàm vitam vnà cum sanguine profundant. Sed hîc fortassè, dicet aliquis: Quid est ergo tui consilij? nam præsentem rerum statum deplorare, de periculo atque imminentibus malis declamare, cuiuis facile est: remedio est opus. id exquiritur. de eo dic si quid habes. Dicam & quidẽ paucis. Armis opus est: opus est armis: contra vim atque arma, sine armis fieri nihil rectè potest.

horum

horum præsidio salus patriæ munienda, aut nobis omnibus ad vnum pereundum. nullum hoc verius oraculum. sed dij meliora! arma capessamus potius; quæ quidem non intimis terræ visceribus abdita latent (&, si laterent, magna quauis molitione eruenda essent;) neque aliunde procul ex vltimis terris arcessenda: sed sunt parata, sunt in promptu, sunt, si velimus, in manibus. nascuntur etiamnum apud nos viri. est copiosa iuuentus, bello apta, pro patria, pro aris & focis sanguinem fundere parata. non equi, non ferrum, non aurum, non opes, non machinæ tormentáque, non reliqui ad bellum apparatus desunt. omnia quæcunque ad res magnas & suscipiendas, & conficiendas requirũtur, nobis larga manu suppeditauit diuina benignitas: modò ne sumere recusemus. voluntas, inquam, nostra & manus tantùm desiderantur: quas maturè admoueamus, dum iustæ adhuc vires supersunt; antequam debilitata ruant omnia; alioqui serò & nequiquam consilia prætermissa respectabimus; nobísque idem eueniet, quod ægrotis, qui dum tempus est, & vires sunt integræ, ad medicinæ mentionem nauseant, neq. possunt vlla ratione adduci vt salutaribus in tempore potionibus vtantur: sed vbi opportunitas præteriit; morbúsque adeò inualuit, vt debilitatis viribus medicamento non sit locus: frustrà medici fidem, neglectáque remedia requirunt. Quorum exemplo nobis cauere debemus; & antequam pluribus illatis vulneribus nos hostis planè conficiat, dum plaga nulla lethalis est, dum nondum omnis profluxit sanguis, remedium in tempore adhibere, hoc est, arma expedire, totósque nos ad defensionem comparare. Quæ meditantes atque agentes, Deo ritè supplicabimus; eúmque preces nostras haud auersaturum meritò sperare poterimus. Quòd si per simulationem pietatis, inertiæ nostræ velificari volemus, & malè quæsito compendio à Deo sine opera, sine studio,

dio, sine labore nostro, impendentibus malis opem solis precibus impetrare: ne illæ iniustæ petitioni nostræ se haud facilè æquum præbebit. ipsi inprimis nostro fungamur officio: & partes diligentiæ, constantiæ, virtutis & fortitudinis, in hunc potissimum vsum ab eo nobis datas, impleamus. nisi aret, serat, ac metat agricola, frustra à Deo copiosam messem postulet. certum in istis rebus inferioribus ordinem statuit Deus, quem haud temerè neglectum vult. labori, diligentiæ, assiduitati, sollertiæ, virtuti multa præmia proposuit: quæ negauit inertiæ. Vis scire litteras, Musicã, Astronomiam, Mathemata: disce, labora, neruos contende. hæc otioso tibi nullum inspirabit numen: per eam viam, eósque gradus quos Deus posuit, tibi persequenda sunt. instrumenta ad ea consequenda, modò tibi ne desis, largitus est; ea adhibe, iis vtere; dabit ille benedictionem, & incrementum. Vis tueri patriam, hostem profligare, potiri victoria? non hoc consequêris sedens, non iners, non otiosus: insurgendum est; arma capienda, tractanda, adhibenda exercitatio: assuescendum est labori, soli, pulueri, siti atque inediæ. his armatus atque instructus, diuinam opem implora. atque ita bonæ spei plenus, procede in aciem. munere tuo functus es, iis instrumentis quæ tibi Deus dedit ritè vsus es. seruasti eius ordinem, neque positas ab eo leges contempsisti; rei exitum piis precibus, vitæq; integritate eius clementiæ & bonitati commenda. Non est nostri arbitrij neque facultatis victoria; sed Dei solius beneficio contingit, cuius tamen non legitimè neque ordine petentem haud sæpè cõpotem fieri videmus: & si secus quandoq. fiat (quod sanè sit rarissimè) id tribuendum est miraculo. at nos DEVM *tentare non debemus, neque temerè quicquam conari. Nec malè, meo quidem iudicio, Cato apud Sallustium, Senatum adhortatus, vt contra Catilinam arma capiat, his verbis*

vtitur!

vtitur! Scilicet res aspera est: sed vos nō timetis eam. imò verò maximè, sed inertia & mollitia animi, alius alium exspectantes, cunctaminì, videlicet Diis immortalibus confisi, qui hanc Rempub. sæpè in maximis periculis seruauere. Non votis neque supplicijs muliebribus auxilia Deorum parantur. Vigilando, agendo, bene consulendo, prosperè omnia cedunt: vbi socordiæ te atque ignauiæ tradideris, nequiquam deos implores; irati, infestíque sunt. Nos ergo, quod est partium nostrarum, exsequamur; eodémque tempore non iniustis precibus diuinam opem atque misericordiā imploremus, armati, in castris, in opere atque negotio. Sed occurritur mihi à bonis atque prudentibus viris; istam publicæ calamitati medendi rationem, aliquoties tentatā minus feliciter euenisse, noſq; quoties ad arma & manus cum Turcis ventum sit, inferiores discessisse. Audio: neque nihil est quod dicitur, atq. eò vt veniremus, hæc ferè mihi erat instituta oratio. Armis (inquis) contra Turcam hactenus parum profecimus: esto, sed quibus tandem armis? hoc nos expendere, & in eo aliquantum morari est operæpretium. Quum Turca fines nostros infestaret, aut cum numeroso exercitu ad nos ascendere nuntiaretur; dedimus operam, vt nos quoque copias cogeremus. sed quas copias? quem militem coëgimus? num veteranum? num eum cuius virtutem, multis iam antè documentis, cognitam habebamus? quo vincere consueueramus? non opinor, sed potius huic dissimillimum. Pulsata longè latéque tympana: ad eorum strepitum conuenêre, lucelli spe, quibus visum est. tertius fortasse quisque qui loricam aut thoracem numquam induerat, nec hostem vel à belli limine salutarat. reliqui quales? homines luxu perditi, decoctores, ganeones, aleatores, obærati, exsules, atque his similes (paucis exceptis)

ferè reliqui, quos eò perduxit nõ patriæ caritas, non æquitas cauſſæ, non religionis ſtudium, non amor exercendæ virtutis; ſed ebrietatis, aleæ, rapinarum, ſacrilegiorum, ſtuprorum, & (vt vno verbo dicam) ſi elerum & flagitiorum omnium impunitas atque licentia. Cum huiuſmodi turba, nullo dilectu collecta, vel potius cum face perditorum hominum, Deo pariter atque hominibus inuiſorum, contra tantum hoſtem, ſacrum videlicet auſpicamur bellum. itaque non tam militum conuentus quàm Bacchanalia, noſtra caſtra videri poſſunt: vbi luxuria, corruptelis, libidine, impietate, crapula, tumultu, rixis, atq. cædibus, ſtrepũt, & permiſcentur omnia. hic tamen tã bellus miles, magnis impendiis, procul eſt è ſuis ſedibus excitandus, magnáque cum iactura temporis, vbi etiam res ſummam celeritatem exigit, perducendus. Fortem & aſſuetum laboribus, Hannibalis militem, Campaniæ luxus & delitiæ fregerunt. nobis nulla opus eſt Campania; imbelles, eneruati, perditi, in caſtra venimus. Itaque ſi hoſtis deſit, mora paucorũ menſium, aut Caniculæ feruor, aut primorum frigorum morſus quantumuis magnas copias noſtras mactant & iugulant. & nos miramur, cum hoc tali milite, nihil nobis contra exercitatiſſimum hoſtem procedere? Si quas priuatim paullò periculoſiores ſimultates gerimus, aut per loca latrocinijs infeſta, nobis faciendum ſit iter; non temerè, niſi ſpectatiſſimis comitibus, corporis noſtri cuſtodiã committimus: ſed nec ſi grauioris quicquam negotij incidit, id niſi hominibus experientibus & peritis mandare ſolemus. Hîc vbi tanta res, communiſque omnium ſalus agitur, tam ſumus negligentes, vt copias non modò non idoneas, ſed iam panè profligatas, antequam in aciem producantur, hoſti tot victoriis claro, obiicere non vereamur. Reuertor itaque eò, quod

inuitò

initiò dixi, aut idoneorum armorum præsidio, publicam incolumitatem tuendam, aut nullam rem relinqui, quæ nos ab vniuerso exitio vindicare possit. Quem igitur militem requiro? Nostrum inprimis; in nostris sedibus natum; de nostris popularibus dilectum. nam cùm in rebus bellicis plurimùm valeat celeritas, eáq. vel maximè, contra Turcam hostem expeditissimum, necessaria sit; milite opus est eo, qui non procul arcessendus, diúque exspectandus sit: sed sit in promptu & tanquam ad manum semperque nostræ potestatis. Atque hunc non temerè, neque casu oblatum, sed percensitis omnibus, qui arma ferre possunt, magno iudicio dilectum. in quo maximè cauendum, ne is eligatur, qui molliori cultui atque victui assueuerit, aut quem praua educatio vitiis infecerit, aut fregerit otium; ne vecors, ne insanus, ne contumax, ne turbulentus, ne seditiosus: sed sit adhuc à deliciis integer; aptus tolerando labori & cum bono corporis habitu: tum verò qui simplicitatem, probitatem, animíque magnitudinem quandam, toto vultu atque omnibus oris lineamentis præ se ferat ac spirer. qua de caussa, arti alicui laboriosæ, quàm sedentariæ, assuetum, rusticum quàm vrbanum, in monte quàm in planitie, in re tenui, quàm in mediis diuitiis natum malim. hunc ita electum militaribus præceptis armorúmque scientia erudiri velim: Armatus hastam vibrare & versare, gladio item; & minore bombarda scienter vti, seruare ordinem, & sub armis ad multum spatium decurrere consuescat. veram laudem appetere, flagitium peius letho odisse, pietatem colere, & ab omni in Deum verborum contumelia sibi temperare discat. idem dicto audiens sit suo duci, eiúsque animaduersionem patienter admittat: in hostem ferox, in commilitonem lenis & tractabilis. victus parsimonia, neque

crapulæ neque ebrietatis ſuſpicioni locum relinquat. poſtremò ſuo ſtipendio ſit contentus, atque ab omni præda, præterquam conceſſa, ſe abſtineat. Huiuſmodi diſciplina informari militem oportere dico, qui contra tantum hoſtem poſſit conſiſtere. neque tamen eum ſtatim in aciem produci, aut de ſumma rerum, tyronem, cum veterano, velim decernere. ſed in ſtatiuis præſidiiſve eum collocari, & excurſionibus, leuioribúſque prœliis, paullatim in belli conſuetudinem venire. Qua ratione vulnus pati, hoſtis conſpectum ferre, & timorem quem omnis nouitas afferre ſolet, ſenſim deponere conſueſcat. hoc ita inſtituto & confirmato, non contemnendum gradum ad ſpem melioris fortunæ factum affirmare audebo. Quare in eo vel potiſſima laboris & curæ pars ponenda, vt homines armorum & rei militaris peritiſſimi conquirantur; à quibus ij, quos dico, tyrones, veris & germanis diſciplinæ militaris præceptis formentur. Hos ſumma virtute, continentia, & ſobrietate præditos, nullis auaritiæ ſordibus contaminatos requiro; vt non modò hanc ſubolem, in communis ſalutis ſpem ſuccreſcentem, arte militari imbuant; verùm etiam vitæ & integritatis exemplo, ad omnem virtutem erudiant: vtq; eorum fidei, hic noſter exercitus, cùm eum in hoſtem tempus euocabit, rectè committi poſſit. quibus ſanè ducibus periculum non erit, ne falſum militum numerum referentibus, publicum fraudetur ærarium. ex quo communium præfectorum ſcelere, hodie fieri videmus, vt quantumuis amplæ Regum opes, alendo paullo diutius exercitui non ſufficiant: & ſæpenumerò vbi acie confligendum ſit, magnum adeatur periculum, dum imperatores ea ducum relatione decepti, ſe copijs numeroſiores habere quàm res ſit credunt. Sed antequam longius progrediar, hic locus poſtulare videtur,

vt

vt quorundam bonorum virorum ſententiæ reſpondeam; quorum cùm omnis intelligentia eius ſeculi atque regionis, in qua nati ſunt, finibus circumſcribatur, neque longius ſit euagata; hæc dici, vehementer admirantur, eaq; vt noua & inuſitata, quæq; in effectū perduci nequeant reiiciunt. Noſtri, inquiunt maiores, eo milite, eáque qua nos vtimur, rei militaris ratione contenti, præclarè multa geſſerūt. fateor, ſed geſſerunt aduerſus eos, qui in eadem prauitate, iiſdémq. vitiis verſabantur. fuit ex hac parte exercitus inexercitatus, collecticius, externus, imbecillus, diſciplinæ expers. fuit & ex altera. itaq. inter pares neq. vitia valdè eminebāt, & paruo ſæpè cum diſcrimine diſcedebatur. vt ſi duo mutili, duo cæci, duo claudi concurrant, haud magnoperè in altero membrorum integritatem requiras. at ſi cum manco integrum, cum cæco videntem, cum claudo rectum committas, mox conditionis inæqualitas apparebit. Nobis inter nos, cum vicinis & pænè popularibus noſtris, errare licuit, vt libuit; paria enim, vt dixi, vitia non magnū inter vtroſque diſcrimen conſtituebant. Sed nunc alia res eſt. etenim negotium eſt nobis cum Turca; hoſte vigilanti, induſtrio, ſobrio, exercitato, labori aſſueto, rei militaris ſcientiſſimo, diſciplinæ obſeruantiſſimo. Quæris quid iſta valeant? à finibus Perſiæ ad Viennæ vſque mœnia omnia deuicit. Quid noſtra arma cum hoc collata poſſint, vtinam ignorare nobis liceat, neque quotidianæ clades tanto nobis documento ſint. & dubitamus adhuc, vtrum vitia noſtra emendemus potius, quàm defendamus? At ſunt noua, ſunt inuſitata, quæ proponimus. Nimirum quia nouus & peregrinus hoſtis; cuius vis & vſus armorum, nihil vulgare, nihil commune, nihil remiſſum patitur. Fuerunt quondam ſudor Anglicus, & lues Gallica, morbi peregrini &

incogniti: quos cùm medici longè latéque vagantes, vsitatis & communibus medicamentis reprimere conati essent, neque quicquam proficerent; tandem multorum pernicie edocti, nouis remediis, aduersus nouas ægritudines, sibi pugnandum intellexerunt. quod quidem adeò feliciter cadebat, vt vterque morbus, qui anteà inuictum se præstiterat, mox cederet, & in ordinem redigeretur. Quod medicorum institutū proponere nobis ad imitandum debemus: & cùm ad reprimendum Turcarum impetum, frustra, his temporibus vsitata, adhibuerimus arma; ad aliam armorum rationem transire, & nouis malis noua remedia applicare. Quanquam minimè sunt ista noua, sed antiquissima potius; quibus populus Romanus tanta cum laude, totum terrarum orbem ditionis suæ fecerit: tantúmque abest, vt hac nostra ætate inusitata sint; vt hostis, de quo nunc maximè est sermo, nulla alia ratione, cùm nostram salutem in dubium quotidie vocet, tum ditionis suæ terminos cum imperio Romano pænè iam nunc adæquarit. Quibus de rebus paullò copiosius dicam infrà, vbi istis iisdem ad eam, quam sibi animis fingunt, difficultatē respondero. Etenim ita ferè huius mollissimi seculi moribus receptū est, vt res quæcunq. quantūuis præclara, quantūuis vtilis, modò in exequendo aliquid difficultatis præferat, pro eo habeatur, ac si perfici nullo modo possit. qua animi imbecillitate illi quos dico adducti cū inusitatis armis nihil esse præsidij satis sint experti; ab ea verò, quam probamus, belli gerendi ratione, difficultate absterreantur: eò subinde relabuntur, vt imminentem capitibus nostris pestem, non aliter depelli posse credant. quàm pace aut induciis quacunq. ratione cum hoste pactis. à qua sententia, tanquam à Iouis ara, aut statua Imperatoris, auelli se nullo pacto patiuntur. itaque

faciendo

faciendaputant omnia, quo in aliqua parte pacis cum Turcis seu prece seu pretio, seu quacunque indignitate hæreamus. neque animaduertunt in rebus difficilibus, hanc vnam esse vel difficillimam, quæq; omnium minimè sperari possit. Quid enim? tam capitalis hostis tantum terrarum emensus, tot exhaustis laboribus vt ad nos peruaderet, vbi se iam voti compotem factum videat, in tanta materia laudis, tanta prædæ opportunitate, tanta imperij, tanta religionis propagandæ occasione, subitò velut attonitus consistat, neq. longius progredi curet? Quod si qua pacis spes relinquatur; quis adeò demens sit vt bello cum hoste tam potenti cõtendere malit? aut adeò cæcus, vt certæ paci dubios incerti Martis euentus postponẽdos non videat? Sed non ea res agitur. neq. enim alterutrum nobis liberum relinquitur. Ad bellum omni spe pacis sublata cogimur. nullæ hîc consilij, nullæ arbitrij nostri partes. vis necessitatis omnia occupauit. Ad bellum violenter rapimur: bellum nobis vel inuitissimis subeundũ, gerendum, exantlandum. Quid frustra obnitimur? quid circumspectamus? quid vanis pacificationibus somniandis nos decipimus? in media nimirum flamma, otium nobis falsa cogitatione singimus; malúmque, cuius (si aduigilaremus) remedia aliqua esse poterant, differendo nutrimus; & parum prouidendo, reddimus insanabile. At præclarũ est belli mala distulisse. præclarũ, nisi id eò valeat, vt paullò pòst grauius erumpant; nósq. certius pereamus. vt si medicus dum blanditur ægroto, necessaria remedia differat, atq. ex eo morbus ita ingraueſcat, vt breui mors cõsequatur. nã nostras quidẽ res haud exiguis momentis, quotidie deteriores fieri videmus. hostis verò è contra indies magis inualescit; & præterquã quòd de nostro semper aliquid decerpit, quod adiungat suo, nõ desinit interea viam

ad nos munire & complanare, omniáque comparare, quæ ad exitium nostrum maturandum pertineant; vt cùm amotis omnibus, quæ moram aut impedimentum adferebant, visum ei fuerit, alienissimo nostro tempore, classicum canere: nos alta quiete sepultos, ac proinde a rebus omnibus imparatos, ipse paratissimus, intoleranda belli mole derepente obruat. huc eius omnia spectant consilia. hoc vnum assiduè molitur & agit, quo demum tempore, & tamen serò, nos in eum locum deductos intelligemus, vt nulla spe auxilij reliqua ineuitabili exitio, nobis pereũdum sit. & hic erit morarum nostrarum & intempestiuæ cessationis fructus. Quare etiam atque etiam dum tempus est, & res patitur, prouidendum moneo; ne falsæ spei præstigiis obcæcati, nos inertiæ & desidiæ tradamus. qua ex re quantas iam clades subierimus cum meminisse possumus, tum vltimam reipub. ruinam appropinquantem prospicere. Ergo & iudicio vtendum est nobis acri, ne in re tanta alucinantes, falsa pro veris remedia, periculosissimis malis adnoueamus: & cùm rationibus omnibus subductis, quæ spei summa residua sit, deprehenderimus; hanc vnam omissis reliquis complecti, ad eámque omni studio incumbere debemus. In quo non labor, non difficultas, non nouitas, nec quicquam eorum, quæ segnes & infirmos animos morari solent, nos meritò retardauerit: ingentibus animis, pro rei magnitudine, est opus. nihil humile, nihil abiectum res tanta requirit: supra seculi nostri captum hîc nos efferamus necesse est; & eorum heroum virtutem paullisper referamus, qui fortitudinis & constantiæ magnitudine, quosuis labores superarunt, qui nihil turpius, nihil se indignius duxerunt, quàm vllius difficultatis aut impedimenti magnitudine deterreri, quo minus id quod cum Reipub. dignitate & commo-

commodo coniunctum esse statuissent, ad exitum perducerent. quorum è numero vnum silentio præterire Lycurgum Lacedæmoniorum legislatorem non possum; qui cùm inter reliqua instituta (quibus optimè constitutam & fundatam Spartanorum rempub. relinquere in animo habebat) bonorum æqualitatem in eam ciuitatem introducere; eáque de caussa rem possessionésque omnium ex æquo partiri vellet; vt quantum diuitibus detraheretur, tantum accederet tenuioribus; nullúmque, nisi quod virtus faceret, inter ciues discrimen esset: in eo multos habuit aduersarios, præsertim illos, qui facultatibus, pecunia & diuitiis præstabant. etenim indignè ferebãt rem à maioribus traditam, aut suo labore quæsitam, sibi eripi, & ad alienos possessores transferri. cúmque ea res & iniusta & absurda haberetur; fiebat vt eius legis perferendæ magna difficultas Lycurgo obiiceretur. sed illo nihilominus in sententia perseuerante, & quod rectum & reipub. esse salutare in animum induxisset, perficere contendente, variæ quotidie rixæ periculosæq; concertationes miscebantur; in quibus denique Lycurgo alter oculus effoditur. poterat ea res bonum virum satis admonere, quantam rem quámq. arduã suscepisset, ac proinde deterrere, ne persisteret in incepto; sed potius rei infeliciter tentatæ, tanto accepto malo, consilium deponeret. Quod sanè longè secus accidit. tantùm enim afuit vt ille heros ob eam calamitatem desisteret, vt ei potius animum addidisse videretur; multóque ardentius in causam incumberet. Itaque non conquieuit antè, quàm legem, quam rogarat, de bonorum æqualitate, omnium consensu perferret. Quo veluti fundamento reliquorum præclarissimorum eius institutorum, talem rempub. constituit, vt Græcia nullam habuerit parem; noménq. eius etiamnum

hodie, summa cum admiratione virtutis celebretur. fecit hoc ille, nullo imminente Turca, nullo vastitatem interitúmque rerum omnium intentante. & nos, hoc rerum statu, grauius aliquid aut difficilius, quàm vt subire velimus videri nobis patimur, in quo salutis nostræ summa posita sit? Pellẽda est nobis ex animo ista segnities, prorsus nobis, nomine nostro prorsus indigna; & reliquis cogitationibus, vanis & fallacibus, omissis, sub vnius secundùm Deum, rei militaris præsidium confugiendum. Romani cùm grauior casus inciderat, vnde mali aliquid timeretur, ibant ad saga, seruabant iustitium, consulibus denunciabat Senatus viderent, ne quid Resp. detrimenti caperet. Nobis multò magis idem faciendum, quibus non tantùm à communi Reipub. detrimento, verùm ab vniuersa eius ruina periculum impendet. eundũ est, inquam, nobis ad saga; arma capienda, tractanda, meditanda. Disciplina militaris depraua tissima corrigenda; reuocanda vetus & integrãda. hoc vnum iustitio veluti indicto, hoc est, clausis pænè tabernis & reliquis rebus posthabitis, ardentissimo studio nobis agendũ perficiendúmque: si modò rempub., si nos, si liberos, si coniuges, si denique aras atque focos saluos & incolumes velimus. Quid enim; si Turcarum arma praualuerint; nobis reliqui futurum est? certè non pudor, non honestas, non dignitas, non libertas, non religio. nulla vnquam gens non vilius periclitata est. extremum, crede mihi, malorum est, vinci à Turca. nihil erit quod illo victore (quod vtinam ne tam sit in propinquo) rapi, agi, ferri, dissipari, incendi, conculcari, & profanari non videamus. Quod vt ne videamus ac ferre cogamur, ad saga potius, & ad arma eamus, & (vt Probus inquit) militemus. qui cùm esset renunciatus Imperator, multáque damna, quæ iis temporibus Ro. Resp. accepe-

acceperat, rei disciplinæq́ militaris corruptela referret accepta, cui emendandæ inprimis studendum duceret: in huius rei argumentum hanc primam tesseram militibus suis dedit. Nec verò minus ille re præstitit, quàm verbo ostenderat. siquidem exiguo tempore adeò profecit, remq́ militarem panè totam prolapsam ita restituit, vt nomen Ro. quod plerisque gentibus contemptui esse cœperat, amplitudini & maiestati suæ denuò redderetur. Cuius exẽplo, militemus & nos, armáque, quæ vetustate & vitio temporum, obtusa & ærugine corrupta habemus, multo studio, ad pristinum nitorem, bonitatémque reuocemus. à quo (vt dixi) cùm labor & difficultas nos auertere non debent; tum verò minimè omniũ sumptus reique familiaris diminutio. vbi enim sumptum ponemus rectius quàm vbi vitam ipsam impendere, graue nobis videri non debet? aut qua in re bonorum nostrorũ partem melius consumemus, quàm vt caput & summa collocentur in tuto? Boni certè patresfamilias nulli sumptui, neque impensæ parcunt; nullũ claudendi, sepiendi, muniendiue finem faciunt, dum res & possessiones suas in tuto constituant: quas se instabiles & caducas habere arbitrãtur, quandiu eas fortuitis casibus, incursionibus latronum, aut furum insidiis expositas habent. nautæ quoque sæuiente tempestate potius quàm naues frangant. & de vita in dubium veniant, quamuis pretiosarum mercium iacturam facere malunt. Sed nec medici aliquot humani corporis partium iactura, reliquorum membrorum & totius corporis incolumitatem redimere dubitant. Enimuerò quid est quod quisquam, tali hoste vicino, vllam cuiusquam rei possessionem stabilem, aut diuturnam promittere sibi possit? cùm singulis momentis exspectanda sit dies, qua vicini improbitas cuncta eripiat,

contraq́

contráque omnium edicta prætorum ad se transferat. Quid seris? quid metis? quid colligis ac recondis? cùm non minus tua omnia, hostis sua numeret, quàm quæ Asiaticis, quæ Græcis, quæ Thracibus, quæ Bulgaris, quæ Illyricis, quæ Hungaris (vt alios populos taceam) iamdiu erepta possidet? Neque enim opes, facultatésque nostræ, sine iusto militum (quos dico) præsidio, illius auaritiæ minus patent, quàm pateat furibus, nullo custode, nullis clauibus, in publico proiecta vis auri, aut pretiosa supellex. Quod si inopiam dementiæ prætexere & paupertatem ementiri iuuat: videamus ne nostro interitu, nostrísque spoliis dives factus hostis, magna cum nostra infamia, mendacij nos redarguat. Sed tamen eos sumptus non requiro, quos magnoperè pertimescamus. quos quidem extra belli tempus, minimos esse velim: belli verò tempore mediocres: certè longè tolerabiliores, quàm quibus vulgaris & tumultuarius miles conducitur. Quæ ex re duo etiam consequantur commoda: vnum, ne pecunia extra ditionis nostræ fines eliminetur; alterum, ne tribunorum & præfectorum nefario quæstui locus sit. quibus hodie per fœdissimum peculatum, cum summo Reipub. damno, locupletari, præclarum stratagema habetur. Sed hæc alterius sunt loci; neque enim in præsens, particulatim de singulis, sed summatim tantùm, quid hac de re vniuersa sentirem, significandum mihi esse statui. Ergo imitemur in Reipub. communique salute munienda pop. Ro. prudentiam; qui semper præsidio militũ ex suis hominibus delectorũ, imperium suum, Rémquepub. & priuatam tutatus est. neque enim ille aut irrumpentium Gallorum ferocitati par, aut bella subinde renouantium Italicorum pertinacia superior esse potuisset, aut tam fortiter aduersus vim Annibalis integrum

grum imperium conseruasset, aut de Philippo, déque Antiocho triumphasset, nisi suum & proprium militem habuisset; eámque quam diu o, in eo instituendo rationem secutus fuisset. Qua de re tota tẽpus est, vt copiosius exponam: quo magis perspicuum sit, nihil me noui introducere; vtq; nobis exemplum propositum sit, quod sequamur. In quo quidem omnes, qui de rebus Romanis scripserunt, consentiunt, passimq; apud eos videre est, quantum curæ Romani posuerint in tyrone diligendo, instituendo, & exercendo. Sed ego ne sim prolixus multis auctoritatibus colligendis, vtar compendio; vniúsq. antiqui moris & disciplinæ militaris grauissimi auctoris Vegetij testimonio ero contentus; qui ea quæ sequuntur diuersis in locis, iii libris De mil. Rom. institutis ad Cæs. Valentinianum scripta reliquit. IN OMNI PROELIO NON TAM MVLTITVDO, ET VIRTVS INDOCTA, QVAM ARS ET EXERCITIVM SOLENT PRÆSTARE VICTORIAM. *Nulla enim alia re videmus pop. Ro. sibi orbem subiecisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, vsúque militiæ. quid enim aduersus Gallorum multitudinem, paucitas Ro. valuisset? quid aduersus Germanorum proceritatem, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum, nostris præstitisse, manifestum est. Afrorum dolis atq. diuitiis, semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiáque nos vinci, nemo vnquam dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronem solertem eligere: Ius (vt ita dixerim) armorum docere disciplinam, quotidiano exercitio roborare: quæcunque euenire in acie atque in prœliis solent, omnia in campestri meditatione pernoscere; seuerè in desides vindicare.* SCIENTIA

"TIA ENIM REI BELLICÆ DIMICAN-
"DI NVTRIT AVDACIAM. NEMO FACE-
"RE METVIT QVOD SE BENE DIDI-
"CISSE CONFIDIT. ETENIM IN CER-
"TAMINE BELLORVM, EXERCITA-
"TA PAVCITAS AD VICTORIAM
"PROMPTIOR EST: RVDIS ET IN-
"DOCTA MVLTITVDO, EXPOSITA SEM-
"PER AD CÆDEM. *Si quis igitur pugna publi-*
"*ca superare Barbaros cupit; vt diuinitatis nutu, dispositione Imperatoris inuicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breue autem temporis spatium, iuniores diligenter electi, & exercitati, quotidie non solùm manè, sed etiam post meridiem omni armorum disciplina, vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facilè coæquabunt. Nec moueatur Cæsar tua Maiestas quòd olim consuetudo est mutata, quæ viguit. Sed huius prouisionis ac felicitatis est perennitas tua; vt pro salute Reipub. & noua excogitet, & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur antequam tentes. Ceterùm si exercitati & prudentes viri dilectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter instituí. quidquid enim efficit sollertia. neque longitudo ætatis aut armorum numerus artem bellicam tradit; sed continua exercitationis meditatio.* POST QVANTA VO-
"LVERIS STIPENDIA INEXERCITA-
"TVS MILES SEMPER EST TYRO, *&c.*
"*Nunquã credo potuisse dubitari, aptiorẽ armis rusticam*
"*plebem, quæ sub dio & calore nutritur, solis patiens, vmbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo contenta, duratis ad omnem laborum*

toleran-

tolerantiam membris. cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre consuetudo de rure est. ET NESCIO ETIAM QVOMODO MINVS TIMET MORTEM, QVI MINVS DELICIARVM NOVIT IN VITA.

Nunc qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Equidem si antiqua consuetudo seruanda est, incipientem pubertatem ad dilectum cogendam, nullus ignorat. NON ENIM TANTVM CELERIVS SED ETIAM PERFECTIVS IMBIBVNTVR QVÆ DISCVNTVR A PVERIS. Deinde militaris alacritatis saltus & cursus, antè tentandus est, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est quæ percepto exercitio, strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt; sicut ait Sallustius. Nam primùm iuuentus simul ac belli patiens erat, in castris per laboris vsum militiam discebat. melius enim est vt exercitatus iuuenis caussetur ætatem nondum aduenisse pugnandi quàm doleat præteriisse. Habeat etiam spatium vniuersa discendi. NEQVE ENIM PARVA AVT LEVIS ARS VIDETVR ARMORVM, siue equitem, siue peditem, sagittariam velis imbuere, siue scutatum, armaturæ numeros omnésq. gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, vt missile, & destinato ictu, & magnis viribus iaciat; vt fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit sed voluptas. Sed qui dilectum actarus est; vehementer intendat, vt ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant

officium

officium bellatoris. Namque non tantùm in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, &c. Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. Cùm hæc signa in tyrone deprehenderis; proceritatem non magnoperè desideres. Vtilius est enim fortes milites esse quàm grandes. Sequitur, vt cuius artus tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnésque qui aliquid tractasse videntur ad gynæcea pertinens, longè arbitror pellendos à castris. fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorúmque venatores conueniunt, societate militiæ; & hoc est in quo totius reipublicæ salus vertitur, vt tyrones non tantùm corporibus, sed etiam animis præstantissimi diligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima dilectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium, aut passim quibuscumque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum in Sertorio præcipuè constat esse laudatum. Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauus? si pluribus stipẽdiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicarit electo. Et quantum vsu experimentísque cognouimus, hinc tot vbique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incurioſiúſ-

rioſiúſque legit; dum honeſtiores quique ciuilia ſectantur „
officia; dum poſſeſſoribus addicti tyrones, per gratiam „
aut diſſimulationem probantur, taléſque ſociantur ar- „
mis, quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergo vi- „
ris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores. Sed „
huius rei vſum, diſſimulatio longæ ſecuritatis aboleuit. „
Quem inueniás qui docere poſsit quod ipſe non didicit? „
Primi Lacedæmonij, experimenta pugnarum de euenti- „
bus colligentes, rem militarem quæ virtute ſola vel certè „
felicitate creditur contineri, ad diſciplinæ peritiæq; ſtudia „
reuocarunt, ac magiſtros armorum iuuentutem ſuam, „
vſum varietatémque pugnandi præceperunt edocere. O „
viros ſumma admiratione laudandos! qui eam præcipuè „
artẽ ediſcere voluerũt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt. „
horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis præ- „
cepta & vſu retinuerunt & litteris prodiderunt, &c. „

QVANTVM *in præliis Lacedæmoniorum diſci-* „
plinæ profuerit (vt omittam cæteros) Xantippi declara- „
tur exemplo: qui Attilium Regulum Romanumq; exer- „
citũ ſæpè victorem cum Carthaginienſibus, non virtute, „
ſed artis ferè ſolo auxilio proſtratis exercitibus cepit, ac „
domuit: vnóque congreſſu triumphans bellum omne con- „
fecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam, Lacedæmo- „
nium doctorem quæſiuit armorum; cuius monitis tot con- „
ſules, tantáſque legiones, inferior numero ac viribus in- „
teremit. ERGO QVI DESIDERAT PACEM, „
PRÆPARET BELLVM: QVI VICTORIAM „
CVPIT, MILITEM IMBVAT DILIGEN- „
TER: QVI SECVNDOS OPTAT EVEN- „
TVS, DIMICET ARTE, NON CASV. NE- „
MO PROVOCARE NEMO AVDET OF- „
FENDERE, QVEM INTELLIGIT SVPE- „

„ RIOREM FORE SI PVGNET, &c.

„ *Tempore hiemis de tegulis & scãdulis, quæ si deessent,*
„ *certè de cannis, vlua, & culmo, & porticus tegebantur*
„ *ad equites; & quædam veluti basilicæ ad pedites: in qui-*
„ *bus tempestate, vel ventis aëre turbato, sub tecto armis*
„ *erudiebatur exercitus. Ceteris autem hibernis diebus, si*
„ *niues pluuiæq; cessarent, exerceri cogebantur in campo,*
„ *ne intermissa consuetudine, animi militum debilitaren-*
„ *tur & corpora. Siluam cædere, portare onera, transilire*
„ *fossas, natare in mari siue flumine, gradu pleno ambulare*
„ *vel currere, etiam armatos cum sarcinis suis frequentissi-*
„ *mè conuenit; vt quotidiani laboris vsus in pace, difficilis*
„ *non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit siue auxilia;*
„ *exerceantur assiduè.* NAM QVEMADMODVM
„ BENE EXERCITATVS MILES PROE-
„ LIVM CVPIT, ITA FORMIDAT IN-
„ DOCTVS. POSTREMO SCIENDVM EST
„ IN PVGNA VSVM AMPLIVS PRODES-
„ SE, QVAM VIRES. NAM SI DOCTRINA
„ CESSET ARMORVM, NIHIL PAGA-
„ NVS DISTAT A MILITE.

Omitto hîc breuitatis causa multa, quæ variis in locis ad eandem rem pertinentia, ab eodem Vegetio præclarè dicuntur: & quemadmodum tyrones ad gradum militarem, & cursum, & ad palum, & vsum natandi exerceri velit. præterea vt potius punctim quàm cæsim ferire, vt missilia destinato ictu, lapidem item iacere, arcu scienter vti, pondus graue portare, decurrere, seruare in acie ordinem, castra sollerter munire discant. quæ qui velit, apud eum videat: mihi hoc vnum quod sequitur caput, epilogi cuiusdam instar adiecisse sat erit.

„ IN *dilectu atque exercitatione tyronum si quis di-*

ligens

ligens velit existere, ad antiquã virtutis imitationẽ, facile corroborare poterit exercitũ. neq. enim degenerauit in hominibus Martius calor: nec effetæ sunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Atheniẽses, quæ Marsos, &c. progenuere. Sed longè securitas pacis, homines partim ad delectationẽ otij, partim ad ciuilia traduxit officia. ita cura exercitij militaris, primò negligentius agi, postea dissimulari, ad postremũ olim in obliuionẽ perducta cognoscitur. nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur, cùm post primũ Punicum bellũ, viginti quatuor circulis & quod excurrit annorũ, pax ita Romanos illos, vbique victores, otio & armorũ dissuetudine eneruauerit, vt secũdo bello Punico Hannibali pares esse nõ possent. Tot itaq. consulibus, tot ducibus, tot exercitibus amissis, tunc demum ad victoriam peruenerunt, cùm vsum exercitiúmque militare condiscere potuerint. SEMPER ERGO LEGENDI ET EXERCENDI SVNT IVNIORES. VILIVS ENIM CONSTAT ERVDIRE ARMIS SVOS, QVAM ALIENOS MERCEDE CONDVCERE.

Ex his vnius Vegetij scriptis, quibus omnium historicorum consensus accedit, satis constare arbitror, quæ fuerit olim apud Romanos rei militaris disciplina, atque institutio. Neque ea solùm Romanis fuit, sed & Persarum antè fuerat, & nonnulla etiam ex parte Macedonum & omnium deniq. populorum: qui claram nominis sui memoriam, ad posteros transmiserunt. Qua de re videat qui velit Xenophontẽ, hominem rei bellicæ peritissimum; quæ scribat de Cyri maioris, in militibus legendis, exercendísque ratione, ab ea quam modò dixi Romanorum consuetudine, haud longè diuersa. Quo quidem ille ita parato exercitu breui tempore, panè totius Orientis im-

periũ ſibi adiunxit. Arrianus etiã, haud ignobilis ſcriptor, concionantem in Macedones Alexandrum eóſque vt beneficiorum immemores accuſantem, his verbis inducit.
„ Philippus pater vos errantes ac vagos, rerum omnium
„ inopes, pleroſque etiam pellibus amictos paſtores. pro quibus cum Illyricis, Triballis, Thracibúſque finitimis, continuè pugnabatis, in tutelam ac fidem ſuam recepit; ex
„ montibus aſperis in plana & culta deduxit; pro pellibus
„ chlamydes ornatas ferre dedit; armis inſtruxit; rem militarem docuit; vt non magis locorum munimentis, ac
„ ſitu, contra finitimos, quàm armis & virtute veſtra tuti
„ eſſetis, &c. Quibus ex verbis ſatis apparet, quibus primordiis iacta ſint illius celebris rei militaris Macedonicæ fundamenta; nimirum ex hominibus agreſtibus, montanis & paſtoribus. Sunt etiam iis, quæ ſupradicta ſunt, conſentanea, quæ memoriæ prodidit Diodorus Siculus.
„ Philippus, inquit, conuerſus ad emendandum militarem
„ diſciplinam, curauit vt decentibus armis milites ſui inſtructi eſſent, vt meditationibus bellicis exercerentur. Excogitauit præterea ordinẽ illum Phalangis, quæ Macedonũ peculiaris fuit; ſumpto exẽplo heroũ qui clypeos clypeis coniungebant in bello Troiano. De his iam factis veteranis déq. eorum fortitudine vbi Alexandrũ vrbẽ Halicarnaſſum oppugnantẽ deſcribit idẽ Diodorus ita meminit.
„ VETERANI Macedones, qui per totum ætatis
„ ſpatium, ſemper in rebus arduis, & periculoſis verſati
„ erant, & ſub Philippo merentes frequenter victoriam
„ cõſecuti, ad ſummam fortitudinẽ ita prouecti ſuerant,
„ prũdẽtia & rei militaris cognitione, longè omnibus præ-
„ ſtantes, tyronibus pugnam detrectantibus, amariſſimis
„ verbis ignauia exprobrata; ipſi in vnum coacti conſertis ſimul clypeis, hoſtes, qui iam ſe viciſſe arbitrabantur,

exceperunt;

exceperunt; Ephialtéque & multis aliis interfectis reliquos in vrbem fugere compulerunt, &c.

HORVM militum virtuti deuicti Orientis & tanti imperij gloriam, Alexander acceptam retulit. Sed iam eosdem (quos supra dixi) obclamantes audire mihi videor, aliam fuisse illorum, aliam nostri temporis esse rationem: illa iamdiu obsoleuisse: puerile ac nugatorium esse, vetustate sepulta, in lucem & vsum velle reuocare: debere nos nostri seculi sapientia contentos esse. Ego verò, etsi possum ostendere, quod illis temporibus vtile & fructuosum fuerit, non minus vtile & accommodatum fore rebus nostris; tamen non agam multis rationibus cum iis, qui rationi non facilè videntur velle dare locum: sed ratiocinatione omissa ducam eos in rem præsentem, & veluti digito fontem commonstrabo. Rogabo itaque ex istis, qui cùm ipsi nihil, quod opus sit facto, in medium adferant, tamen ne nihil sapere videantur, alienis consiliis impensè detrectant; Num militem Turcicum in militibus numerari patiantur? Ac credo equidem, qua sunt peruicacia, non facilè assensuros. sed tamen si dubitent, ego pro eis respondere non dubitabo; Eum qui tantum terroris toti terrarum orbi intulerit, quacunque ingressus sit, tantam stragem fecerit, tantum trophæorum erexerit, iure militem censeri. rogabo deinceps, hic miles, quomodo in militiam legatur, quomodo instituatur. Quod si se scire negabunt; dicã quæ ipse præsens vidi, quæ meo periculo didici. Militem Turcicum, nihil aliud esse, quàm hominem ita natum, ita lectum, ita informatum, & exercitatum, vt paullò antè de Romanus dixi, & à nobis cõtendo fieri oportere. nisi quòd hic, aliquanto deteriore conditione est. nam quod ad militem attinet, qui iturq in expeditionem Turcarum prin-

cipi, vltrò se offert ac nomen dat, quem Alcangiam vocant, ei apud Turcas exiguus honor est. Is miles habetur in pretio, qui perpetuo eius principis stipēdio meret; quiq; certo iudicio ac ratione in eius principis legiones prætorianas relatus est. Cuius diligēdi hæc ferè ratio est. Mittit quotannis Turcarum princeps certos homines in diuersas prouincias qui de pueris è Christianis hominibus natis, tertium aut quartum quemq. poscant. Horum puerorum gregibus Constantinopolim perductis, qui liberaliore sunt aspectu, aut ingenij maiorem indolem præ se ferunt; ipsius Principis, aut Bassarum, aut aliorum Satrāparum domesticis vsibus applicantur. Reliqui perducuntur in locum; in quem magna omnis generis hominum multitudo, præsertim rusticanorum, confluxit. Hi de istis pueris, ab eo qui ei negocio præest, quos visum est, deposcunt. Ille, accepto nummo aureo, puerum petenti tradit; prius nomine eius, patria, & conditione pueri, item annis, signisq. quibus per omnem ætatem dignosci possit, in publicas tabulas relatis. Sic illi liberum est, seu rusticus sit siue vrbanus, puerum trans mare in Asiam seu quocunq. terrarum velit, vbi domicilium habeat, abducere: vbi assiduè, labore atque opere eum vt mancipium exerceat. Puero cibaria præbentur, panis, & aqua; & interdum, loco obsonij, pultis aliquid, aut fructuum, aut herbarum. vestitus suppeditatur, quo se aduersus cæli iniuriam tueri vtcunque possit. Ad hæc disciplina & religione Mahūmetana instituitur. Ita deliciarum nescius, procul à propinquorum blanditiis in virum robustum & ciuis labori ferendo parem adolescit. Hic, cùm est opus, ab illo fiduciario hero reposcitur, & ad rem militarē traducitur. atque ex hoc veluti seminario, diminutis Gianizarorum legionibus, supplementum subrogatur. Ad Gianizaros re-

scriptus,

ſcriptus, primo meret menſtruo ſtipendio, paullò plus minus, vnius ducati cum dimidio. Id enim militi nouitio, & rudi ſatis eſſe cenſent. Sed tamẽ ne quid victus neceſſitati deſit, cùm ea decuria, in cuius contubernium adſcitus eſt, gratis cibum capit; ea conditione, vt in culina reliquóque miniſterio, toti ei decuriæ ſeruiat. Sed eum rurſus, qui eſt eius decuriæ armorum peritiſſimus, præceptis militaribus erudit, quotidianáque exercitatione, arma ſcienter tractare docet. ita robur, laboris patientiam, & vſum armorum adeptus tyro, necdum tamen ſuis contubernalibus, honore neque ſtipendio par, vnam in ſola virtute, ſe illis æquandi, ſpem habet: vtpote, ſi militiæ quæ prima ſe obtulerit, tale ſpecimen ſui dederit, vt dignus iudicetur, qui tyrocinio exemptus, honoris gradu & ſtipendij magnitudine, reliquis Gianizaris par habeatur. Qua quidem ſpe plerique tyrones impulſi, multa præclarè audent, & fortitudine cum veteranis certant: itaque ampliore honeſtantur ſtipendio, quod octo ducatorum in Gianizaro ſummum eſt. Quem tamen ſi virtus, ac merita, ad altiorem locũ vocent, aut ordinibus inter ſuos ducendis præficitur, aut equitibus prætorianis, quos Spahias vocant, adſcribitur. Qui ſuperſunt ex iis pueris, quos ſupra dixi, Conſtantinopoli variis operibus exercentur. Itaque ſæpè videas CC. aut CCC. purgare aream, amoliri rudera, ferre lapides aut tigna, aut alia onera. otium nulli permiſſum, nec cui victus gratis cõſtat. Hi ſimiliter poſtquàm adoleuerunt, aut in terreſtres aut in maritimas copias transferuntur. Et qui in principis aulam ſeruitiúmq. lecti ſunt, ferè euadunt in viros primarios, maximíſque muneribus, vt cuiuſque aut ſors aut mores tulerũt, præponũtur. ex his ſupremi Gianizarorũ duces, claſſiũ præfecti, Bellerbeghi atq. ipſi deniq. Baſſæ Viſirij, dili-

guntur. his etiam in matrimonium ipsius Principis filiæ collocantur. Quibus me satis planum fecisse arbitror, qui sit ortus, delectus, disciplina, atque educatio, istius toto terrarum orbe tantoperè formidati militis Turcici. Neq. tamen negauero, patêre item alios ad ordinem militarem aditus: sed hæc ratio atque via, inter illos vsitatissima est. nam quandoque etiam militem legunt ex iis pueris, aut adolescentibus, quos excursionibus, aut bello nobis indicto captos, intra claustra domósque, quas serraglia vocant, multos annos inclusos habuerunt. In quibus posteaquàm omnem memoriam, sensúmque patriæ & rerum nostrarum, ac præsertim religionis deposuisse, atq. in ludis, cùm Arabicarum literarum, tum armorum Turcicorum, sub præceptoribus Eunuchis, satis magnos progressus fecisse videntur, eos demum septis illis emissos, cælo restituunt, & ad ea rei militaris munera traducunt ad quæ maximè videntur idonei. Bassarum quoque atque aliorum purpuratorum serui, bello vel alia ratione quæsiti, in numerum militum sæpè reponuntur. Nec tamen ex his, quos dixi, quisquam sine certo discrimine, iudicióq. recipitur. sed explorata prius vniuscuiusque corporis, atque animi firmitate, vt tueri eum locũ possit cui sit ascriptus. In quo sanè sæpenumerò sum admiratus vim disciplinæ atque institutionis Turcicæ, cùm viderem, homines apud nos contemptos, & abiectos paucis annis tantum profeciſſe; apud istos, non modò vt gregarij militis nomen egregiè sustinerent, verùmetiam, omnium Turcarum iudicio, digni haberentur, quorũ disciplina alij, militiæ rudimentis imbuerentur. Fiebat enim nonnunquam, vt cùm animi causa, de fenestra in publicum prospicerem, assidentes Turcæ, quosdam mihi commonstrarent, quos propter egregium armorum vsum, tyronibus instituendis præfectos

ctos dicerent. Rogabam qua gente aut qua natione essent oriundi. nam qui inter eos armorum opinione tantoperè excellerent, nescio quos Parthos, Bactrianos aut Massagetas cogitatione mihi fingebam. Sed audiebam, hunc esse Hungarum, illum Croatam, tertium Germanum. mirabar equidem. verumtamen hanc tantam præstantiam, ex vsu armorum, quæ apud nos tractassent, quòd nobili loco nati, quòd liberaliter instituti, quòd militassent, proficisci suspicabar. Pergebam quærere, num scirent, quem illi apud nos locum tenuissent, quódve genus vitæ secuti fuissent. illi cùm aliquantisper cogitassent, in memoriam venire sibi aiebant: hunc solitum dicere se nescio cuius coqui fuisse puerum; alterum se vitæ monasticæ initiatum: illum verò cauponi promendo vino locasse operas. eósque belli, vel induciarum tempore, interceptos, atque in reliqua præda, Constantinopolim perductos, in istius vel illius Bassæ familiam peruenisse. Hîc ego etiam magis admirans, & quînam, inquam, fieri potuit, vt isti euaderent in tantos bellatores? commemorabant dominos quibus illi obtigissent, domi habuisse viros insignes, magistros armorum, magno iudicio scientiáque rei bellicæ præditos; quibus (cùm eos tum ex corporis tum ex animi signis, dignos iudicassent quibus operam impenderent) in disciplinam traditi essent. Sub quibus breui tempore tantum profeciſſent, vt omnes æquales longè superarent, & non obscuram futuræ virtutis spem de se darent. secuta deinde fuisse bella, in quibus nauata strenuè opera eximiæ fortitudinis ab omnibus laudem, ac testimoniũ reportassent. hinc ad tantam auctoritatem peruenisse. Quum hæc audirem; afficiebar non mediocri dolore, nostros mores ab hac Turcarum consuetudine tantũ differre; hanc illis rationem inuidebam. habent enim hoc omnino Turcæ, vt hominem nacti egregium, tanquam adepti rem preciosam, vehemen-

ter gaudeant, neque in eo excolendo quicquam laboris aut ſtudij prætermittant: præſertim ſi ad rem militarem idoneum eſſe cognouerint. Noſtra longè diuerſa eſt ratio. nam nos quidem ſi quem bonum canem, accipitrem, aut equum ſumus nacti, valde lætamur, neque vlli rei parcimus, dum illum ad ſummam in ſuo genere perfectionē perducamus: In homine verò ſi quem præclara indole nanciſci contigerit, non perinde elaboramus; neque eius inſtitutionem, ad nos magnoperè pertinere exiſtimamus. Ac nos quidem ex equo, cane, atque accipitre bellè aſſuefactis, varias oblectationes, multiplicémq. vſum capimus: ſed Turcæ ex homine bonis moribus informato tanto maiorem, quanto reliquis animantibus, natura hominis præſtantior eſt atque excellentior. Iam verò ex iis, quæ hactenus dicta ſunt, ſatis conſtare arbitror, non nouum neque inauditum eſſe, quod de milite certo cum iudicio diligendo inſtituendóque contendo; ſed cum ab ipſis Romanis, tum à cæteris gentibus, quæ imperia tenuerunt, aut armorum laude floruerunt, vſurpatum; neque rurſus adeo obſoletum, aut à noſtræ ætatis moribus tam remotum, vt ad vſum noſtrum reuocari non poſſit: quandoquidem experiamur quotidie, quid exculta tali diſciplina Turcorum arma valeant, modò ne nos pigeat, rei adeò neceſſariæ ab illis partem mutuari; quando illos tam multa, quæ ex vſu ſuo eſſent, de nobis ſumere non puduerit. Quod ſi fecerimus; faxim profectò, vt breui cognoſcamus non minus ad ſalutem, nobis bonam diſciplinam valere, quàm hactenus ad noſtram perniciem valuiſſe ſenſerimus. Quæ quidem vna reſtat, in hac periculoſiſſima tempeſtate veluti anchora ſacra, qua afflictæ Reipub. noſtræ pænè naufragam nauem retinere, iugum à ceruicibus, eadem à capitibus noſtris depellere queamus. Vnaquæque res qua ratione paratur, eadem ſtabilitur & conſeruatur: vt regna

atque

atq. imperia virtute militari, benéq. instituti exercitus viribus quæruntur, eadem etiã ratione conseruantur. si tollas arma, remoueas militem, disciplinam negligas: mox aut per se regnum concidet, aut in prædam cedet finitimis. Ad regni maiestatem conseruandam, non tam diadema, aut sceptrum prodest, quàm ferrum. frustra illo caput ornes, hoc dexteram, nisi gladio accinctum sit latus: nisi ferro muniatur, debile ac mancum fuerit omne imperium. neque vlla vnquam diuturna potestas erit, quam arma non tutentur. Sed arma dico, non falso nitore, speciéque fallentia, sed vera, sed solida, sed omni vitio expurgata. Quicquid corruptum est, atque à sua perfectione degenerauit; aut minimum adfert vtilitatis, aut non modò nihil prodest, verùm etiam nocet. quamdiu arma Romana, militari disciplina viguerunt; extremæ tum quæque orbis terrarum oræ, eorum legionibus patuerunt: sed postquam disciplina corrumpi, virtúsque militum, neglectis veteribus institutis, remolliri cœpit; non modò maxima imperij pars amissa, sed ne ipsius quidem vrbis Romæ mœnia suo præsidio Quirites à cæde direptionéque incolumes præstiterunt. Itaque tunc illa gentium omnium caput ac princeps ciuitas, cunctis nationibus prædæ aut ludibrio fuit, non secus sua spolia atque exuuias repetentibus, quàm ab illo graculo Aesopico ceteræ aues suas plumas. Nobis verò eò minus tergiuersandi occasio datur, quò mortiferum vulnus nobis propinquius imminet; quò magis viscera nostra, hostium telis nuda patent: nec vlla nobis præter hanc vnam, ad spem salutis, via proponitur; quàm superatis & perruptis quibuscunque impedimentis, si quicquam nobis rerum nostrarum carum est, sine dubitatione persequi debemus. Est vbi Respub. moderatori, propter rei nouitatem, propter præsentis seculi mores, propter ciuium captum & ingenium, aliásque item

mani-

manifestas difficultates, ab eo quod erat rectissimum, nonnihil interdum deflectere liceat. at in huiusmodi angustiis deprehensis, vbi certum communis salutis excidium ante oculos positum sit, constanti animo, per eam semitam quæ sola ad arcem & præsidium patet enitendum. iis populis, quibus adhuc longæ sunt spes, quòd ab hoc hoste procul disiuncti sunt, licet quibusuis, vel linteis, si velint, armis, corpus tegere, aduersus tela quæ nondum ad eos pertinere possunt. Nobis, qui intra hostilis teli iactum versamur, vel qui cum hoste potius iam ad manus & gladios venimus, non nisi probatissimis & firmissimis armis, salutis nostræ tutela committenda. Sed non deerunt, quibus hic nostrarum virium apparatus, tenuior neque satis idoneus videbitur, qui tantis Turcarum opibus atque potentiæ opponatur. quibus respondeo à me id agi, vt solida perennis exercitus fundamenta iaciantur: iisque semel constitutis, in reliquo ædificio construendo, non multum fore negotij, polliceri. his enim initiis positis, quicquid accesserit auxiliorum, mox iusti exercitus corpus efficiet. Accessura autem impensius auxilia, vbi iam nos nobis de non contemnendo præsidio prospexisse, paratísque in hostem copiis, excubare, longè latéque fama dissipauerit; clarius est, quàm vt multis demonstrare sit opus. etenim natura pænè ipsa, nos iis conciliat quos armis atque animis ad quemcunque fortunæ motum conatúmque paratos videmus. contrà verò ab eorum beneuolentia nos reuocat, quos inermes imbelléſque cuicumque obnoxios iniuriæ animaduertimus. Itaque præclarè Xenophon, vt reliqua omnia, eos qui semper in promptu & expedita habeant arma, hoc consequi dixit, vt amicos habeant multos, inimicos nullos. Siquidem ad eorum amicitiam, qui possint prodesse omnes libenter accedere, tanquam ad arcem, vbi rebus suis, dubiis temporibus, per-

fugium

fugium paratum sit: quemadmodum ex altera parte, inimicum habere nemo velit, quem ita semper instructum & paratum norit, vt cùm velit nocere, possit. Qua ratione fit, vt dum cessamus ipsi, neque quicquam conamur, dum hastas abiicere, ac de nostra salute desperare videmur, atque ex aliena tantùm ope pendemus; omnes propemodum non modò vicinitatis, sed etiam sanguinis necessitudine nobiscum iuncti, nos contemnant & deserant: ad armatũ verò & sibi præsidentem hostem, etiam illi sese aggregent, quos si nihil aliud, certè diuersissima religionis ratio, retraxisse debebat. Tanta vis est expeditorum armorum. Quod itaq. felix & fastum sit in DEI omnipotentis nomine, eamus ad saga, capessamus arma; eo quidem animo, quo decet, contra tantum hostem. ipsi primi armipotentis Mineruæ sacris initiemur; eiúsque studiis nos totos deuoueamus. primi manum adhibeamus stiuæ, & nostro pro viribus fungamur officio. Deus mox conantibus aderit, neque deerunt cùm vicinorum tum necessariorum auxilia, vbi nos nobis non deesse cognorint. Non conquiescamus donec, vt minimum (quod exempli causa dictum velim) præter ordinaria præsidia ad XII. milia peditum (nam de equitatu dicemus aliâs) ex nostris popularibus delecta, probè armata, exercitáque, habeamus. hic animus & hoc institutum nostrum non modò vicinorum & necessariorum nostrorum, verùm etiam alienorum insperata auxilia, cùm res poscet, conciliabit & adiunget. Quòd si quandoque nos omnia destituant, his tamen copiis, & æstatis tempore munitionibus inclusi, hostium impetum reprimere, & hieme ita in eorum fines incurrere poterimus, vt lacessiuisse illos pæniteat; atque inducias, quas vix nunc à se redimi patiuntur, cùm petant vltrò, tum multò, quàm fert eorum consuetudo, seruent diligentius. Nunc quicquid increpuerit trepidare cogimur,

& si

& si præsidia nostra laborent, aut nec-opinata aliqua vis subitam opem requirat, nihil habemus, quo vel nostris subsidio ire, vel hostium impressionē morari saltem, & retardare queamus. Sed hæc (dicendum est enim tanta de re sæpius) studium quoddā eximium & singulare desiderant; neque verò alibi non modò cogitationum, sed nec delectationum nostrarum maiorem partem rectius collocaueri-mus, neque vlla ex re laudem iustius quæsiuerimus, quàm si nostras copias, indies virtute & disciplina magis magísque proficere & coalescere videamus. Placeant sibi alij auratis tectis, alij exquisitis hortorum amœnitatibus delectentur: ornamenta domus alij signa, tabulas & plurimū lautæ supellectilis ostentent: Nobis hæc pacis decora, hæc belli præsidia faciant animos; his nos amicis, qui ad nos deuerterint, venditemus; his gloriemur. quid enim præclari hospitis oculis possit esse gratius, quàm videre tantum selectæ iuuentutis numerum, armis fulgentem, robore & velocitate præstantem, sclopeto, hasta, gladio, & quocunque teli genere, pulcherrimè decertantem, ad omnes præfectorum nutus, quacunque se circumagentem, versantémque: denique summa vultus atque animi alacritate hostem, & prælium deposcentem? Huiusmodi iuuentutem, imperij spem ac fundamentum, videlicet Gianizaros, non immeritò Turcarum Princeps, filios suos vocat. Memorant Philosopamenem, quem Græcorum Imperatorum vltimum dixerunt, cùm videret antiquam Græcorum rei bellicæ laudem per ignauiam, & disciplinæ militaris neglectum senescentem, breui interituram, atque ei rei, vt patriæ amans ciuis inprimis subuentum cuperet; haud paruum nobiliss. iuuentutis comitatum sibi asciuisse, quam belli artibus instituret: Quumq; aliquando cum hoc iuuenum globo, militari vestitu decenter ornato, in quoddam Græciæ theatrum,

mul-

multitudine hominum refertum, introiisset; magnum illi ab vniuerso illo populo plausum datum, summísque exceptum laudibus. Cuius quidem plausus is sensus fuit, quòd ille populus intelligebat, quid ei ciui deberetur, qui patriæ gloriam quantum in se esset, ab interitu reuocaret, & iuuentutem ad militare decus, virtutémque capessendam, excitaret. Nos quoque quis dubitet quin Diis hominibúsque approbantibus, summo totius populi Christiani applausu, communis salutis causam simus suscepturi, labentémque rei militaris laudem, in pristinam dignitatem vindicaturi. Sed non ero longior, & finem faciam, si prius eò paucis me retulero vnde hæc defluxit oratio: Si monuero & inclamauero, si obtestatus fuero, vt in tanto periculo, quanto post orbem terrarum conditum, nulla vnquam gens versata est, ab eo, cui indormiuisse videmur veterno, aliquando excitemur, Reiq; pub. ad exitium ruenti succurramus: has sedes, hoc nomen, hæc decora, tanta cum laude à maioribus nostris parta & nobis tradita, conseruata velimus. Conseruandi autem vnicam esse rationem, si aduersus vim, ad vim & arma conuertamus; arma verò, non fortuita neque tumultuaria, nec procul quæsita, sed nostra, sed expedita, sed magno iudicio magnaque ratione dilecta, exculta & instituta. Nihil postremò nobis debere videri tanti sciamus, quod vt huc perueniatur, non cupidè subeamus; exemplo eorum qui locoparum munito formidolosa premuntur obsidione, qui cùm iam iamq; in hostis potestatem vẽturos se videant, omniaq; extrema crudelitatis exempla ab insolenti victore timeant, ad eum repellẽdum, nihil non perpetiuntur & faciunt: neque quicquam graue sibi ducunt, neque vlli rei parcunt, modò summæ rerum & publicæ saluti consulant. Quòd si secus statuerimus, nobisque & reipub. per ignauiam aut mentis errorem, defuerimus; relictum iri aliud nihil, quàm

aut

aut migremus in alias terras, quod multæ sæpè fecerũt gentes, vicinorum iniuria coactæ, auitísque possessionibus hosti pro victoriæ cumulo relictis, eius immanitatem fuga declinemus, aut certè ad vnũ pereamus omnes. Sed migremus citius (si adeò in nobis omnis obsoleuit virtus) bonáque nostra, agros, tecta, lares hostis antè possideat, quàm corpora; quàm sanguinem nostrum hauriat; quàm liberorum, & coniugum pudori fædissimè illudat, & (vt vno verbo dicam) potius quàm eam rerum omnium indignitatem videamus, quam tot Asiæ, Africæ, atque Europæ populi, ab Orientis regionibus ad nostros vsque fines, maiore terrarum, quàm temporum interuallo, subierunt. Nam cùm iísdem nos quibus illi vestigiis, ad exitium præcipitemus, sitq; idem prorsus rerum nostrarum, qui fuit illorum, antequam perirent, status, idem in causa pari nos exitus manet. Sed cur migremus? militemus potius, & quæ nobis salutis subsidia largissima manu Deus benignè suppeditat, alacres & grati suscipiamus. Nos ad arma in quibus post Deum spes vna salutis superest, ingentibus animis atque ita conuertamus, vt virtute nostra & magnitudine periculi, & exitio quod nobis impendet, dignum est.

FINIS.

EIVSDEM

BVSBEQVII
secunda
IN
THRACIAM
profectio.

AVGERII BVSBEQVII

secunda in Thraciam profectio.

ACCEPI *literas tuas quibus scribis te audiuisse de mea in Thraciam secunda profectione, cæterùm mirari quî me huc impelli passus sim, vt veluti bis ad eundem locos illos barbarie & feritate infames reuiserem: Scire verò cupere quis fuerit istius itineris processus, quem hic rerum statum offenderim, quomodo acceptus sim, denique vt valeam, quàm viuam ex sententia, ecqua sit spes propinqui reditus. De his vt tibi scribam pro iure veteris amicitiæ nostræ postulas. Ad quæ ego tibi respondeo: Primùm non fuisse vanum quod de meo in hanc oram reditu audieras, neque fuisse quod mireris. tenebar promisso, neque abnuere mihi integrum erat quod semel recepissem. fueram à Domino meo clementissimo rege Romanorum Ferdinando destinatus aliquot annorum ad Suleimannum ordinarius orator. Id tametsi sic accipiendum videbatur si pax conuenisset. Cùm tamen pacis spes nondum esset penitus deplorata, nihil erat quod me labori vel periculo subtraherem, donec hoc negotium certo loco constitisset: vt vel non dubia pax esset, vel certum & indictum bellum. Ea propter etsi me non fallebat animus quantum adirem discriminis, maluissémque hanc prouinciam alij tradere; tamen cùm non reperirem vicarium, necessitati, hoc est, principis humanissimi voluntati parendum fuit. Qui quidem statim vt se Viennam ex Imperij Comitiis recepit, eáque de me coram intellexit quæ erant cum Suleimanno acta, paratum accinctúmque ad iter iussit esse, vt ad eum à quo ve-*

neram ſua mandata viciſſim referrem. Hiemabat annus; pluuiæq; & frigus, & venti, cælum contriſtabant, cùm iter Conſtantinopolim repetere iubeor, nullum habiturus euangelium pro nuncio quem referebam. Hîc tu mihi bis ad eundẽ, pro quo ego tibi bis quæ pulchra. Et ita eſt profectò, quo conſiliis honeſtis plus eſt adiunctum laboris & periculi, eo maius decus & pretium eſt. Ergo menſe Nouemb. digredior Vienna, longum iter ad inhoſpitalem Pontum remenſurus. Non faciam vt abutar patientia tua, téque denuò, audiendis iſtius itineris tricis, fatigem: nam tibi quidem à prioris narratione puto etiammum dolere aures, præſertim cùm iiſdem ferè veſtigiis quibus illud iter fecerамus, eodem regreſſi ſimus. Conſtantinopolim veni, initio Ianuarij, itineris incommodis, vnius de comitibus meis iactura defunctus quẽ febris ardẽtis impetus conſumpſerat; collegas meos offendi incolumes, cæterùm magnas in rebus Turcicis factas mutationes; grauiliberatum periculo Baiazetem Suleimanni minorem filium & patri recõciliatum; Achomati Baſſæ primo Viſirio fractã laqueo gulam; Ruſtanum in priſtinum dignitatis locum reſtitutum. De quibus paulò pòſt: nunc dicam quàm aduerſa principis & Baſſarum & reliquorum Turcarum voluntate exceptus ſim. Nam cùm Baſſæ (vt eſt eorum mos priuſquam ad Regem ſuum introducant) audire ex me vellent quid referrem: vbi viderunt Cæſarem nolle de ſuo iure decedere, ſed cenſere æquum ſeruari pacta, quæ neque vi neque dolo cum Iohannis Veiuodæ, ſine præfecti Tranſiluaniæ vidua eiúſque filio feciſſet, grauiter & indignè ferebãt. Tantos longinqui temporis felicitas huic genti ſpiritus fecit, vt nihil iniquum putet quod velit, nihil æquum quod nolit: igitur nobis grauiter minari, & magnum denunciare periculum cœperunt, ſi cum huiuſmodi mandatis in conſpectum Regis ſui veniſſemus.

mus. Ad quem cùm nihilominus admitti postularemus, illi negabant velle se periculum nostrum secum communicari. quod enim sibi esse capita (sic ipsi loquũtur) vt nos cum tali responso coram principe suo sistere auderent; neq. enim obscurè haberi eum à nobis ludibrio, quod ipse non esset laturus humaniter. Adesse eum cum victore exercitu, rebus contra Persas prosperè gestis præferocem & superbũ, filio imperij æmulo (ex quo cognosci posset quanta esset iracundia) è viuis sublato: quid ei posset esse optatius, quàm ducere in Hungariam, exercitúmque multis laboribus affectum spoliis & copiis Hungarorum reficere, & ad suum imperium adiungere quod reliquum esset eius prouinciæ, quod sanè esset non multum: Proinde quiesceremus, si saperemus, neque quietum excitaremus, neque mala nostra accelleraremus satis illa ventura tempori. Huiusmodi Bassarum sermonibus reliquorum Turcarum sermones congruebant. nam quod ferè leniſsimum nobis denunciabant, erat, vt duo in tetrum carcerem compingerentur. Tertius naso atque auribus truncatis, quæ mea pars fuisset, ad dominum remitteretur: ad hæc præter hospitium nostrum commeantium vultus truces, infesti oculi, nihil niſi sæuum & atrox portendentes notabantur. Ab eóque tempore nos multò asperius tractare cœperunt, arctius inclusos tenere, neminem ad nos pati introire, nulli de nostris prodeundi potestatem facere, ac reliquis rebus omnibus pænè vt captiuos, non vt oratores habere. Quæ quidem iam sextum mensem perpetimur, ignari quid vltrà futurũ sit: sed erit quod volet Deus; certè quicquid futurũ est, quicquid ferendum erit, in causæ decore & honestate magnum nobis erit repositum solatium. Nunc accipe quæ exspectas de Baiazete: de quo vt planius exponam, paullò altius de Suleimannii liberis repetendum est. Suleimanno quinque

fuerunt filij, vnus ex concubina Bosphorana natu maximus Mustapha, de cuius infelici exitu aliàs scripsi. Ex Roxolana verò quã in iustæ coniugis locũ habet, quatuor, Mahometes, Selimus, Baiazetes & Giangir. Mahometes vxore ducta (nam & concubinas vxores Turcæ vocant) adolescens fato functus est. Supersunt Selimus & Baiazetes; Giangir natu minimus hunc vitæ sortitus est exitum. cùm esset allatum Constantinopolim Mustapham exstinctum, adolescens nec animo nec corpore satis validus (nam gibbo deformabatur) vehemẽter pertinuit, cùm intelligeret sibi quoq. huiusmodi casum ex propinquo impendere, neque enim sibi longiorem incolumitatem dari, quàm dum pater viueret: quo composito, ei quicunque in imperium successisset idem futurum regni initium, quem sibi vitæ finem; nulli parsurum ex fratribus, sed omnes ex æquo vt regni æmulos, sublaturum è medio, de quibus se vnum fore: qua cogitatione, non secus, quàm præsente iam exitio, ita exhorruit, vt in morbum incideret, ex quo mors consequuta est. Supersunt (vt dixi) duo; quorum alter, vtpote Selimus natu maior voluntate patris ad imperium destinatur. Baiazetem studium & pietas matris subleuat, siue ea commiseratio est ineuitabilis exitij, siue obsequio, seu qua alia ratione matris animum ita sibi deuinxit. dubium certè nulli, quin si illius stetur arbitrio, ipsa Selimo Baiazetem prælatura, atque in imperio collocatura sit. Sed dandus est locus paternæ voluntati, in eo fixæ & confirmatæ, ne post mortem suam, si fata sinant, regnet alius quàm Selimus. Cuius rei non ignarus Baiazetes omnia circumspicit, si qua crudelis fati vim declinare, & certam cum imperio perniciem commutare possit; neque verò matris Rustanique fauor rebus suis penitus eum diffidere patitur, & existimat præclarius de imperio contendentẽ, fortunámq. periclitantem cadere, quàm

quàm fraterni carnificis manu, tanquam victimam, inglorium obtruncari. Cùm esset ea mente Baiazetes, & iam à Selimo non obscura simultate dissideret, visa est non incommoda offerri occasio, ex inuidia cædis Mustaphæ, faciundi initium eorum motuum quos iamdiu voluebat in animo. Tantum sui desiderium Mustapha reliquerat, vt multos post eius mortem viuere tæderet; adeò omnem fortunarum suarum spem in eo collocauerant, quibus illud erat optatissimum, vt vel eius iniuriam vlciscerentur, vel eodem sortis euentu defungerentur; quosdam timor ex conscientia quòd ei studuerant, ita sollicitos habebat, vt nullam non conditionem præsenti statu potiorem ducerent. itaque rerum nouarum causas quærebant, omniáque turbare cupiebant. Dux modò desiderabatur: Mustapha quidem ad vitam reuocari non poterat; viuus fingi poterat. id consilium Baiazeti, quem nihil horum fugiebat, ad ea quæ cogitabat, visum est aptissimum. ergo per suos clientes hominem quendam obscurum, sed promptæ audaciæ excitat, qui se Mustaphum profiteri, atque eius personam sustinere non dubitet. cuius neque statura, neque facies, neque reliqui corporis habitus, à Mustapha multum abhorrebat. hic primùm tanquam fuga elapsus, in ea parte Thraciæ se ostendere cœpit quæ supra Constantinopolim est, vergitq; ad Danubium, nec procul abest à Moldauia & Valachia prouinciis, & cum eo nomine ad res nouas, magnas opportunitates habebat, tum quòd multis equitibus abundabat, qui Mustaphum præcipuè coluerant. huc tanquam ex itinere se applicat, paucis comitatus, & veluti fallere cupiens. Rogati, vt fit, eius comites quis esset, timidè innuunt magis quàm declarant, Mustaphum esse: nec ipse diffitetur; eò magis accenduntur homines cupiditate cognoscendi. quo facto initio gratulatur sibi de felici ad eos aduẽtu, & pro in-

columitate ſua Deo gratias agit. narrat cùm à patre arceſſeretur, non fuiſſe auſum venire in eius conſpectum, nec ſe irato committere, ſed de ſententia amicorum quendam ſibi ſimilem multis promiſsis oneratum, pro ſe miſiſſe: cuius periculo de patris animo fieret certior. hunc priuſquam ad patrem admitteretur, indicta cauſſa miſerandum in modum fuiſſe ſtrangulatum, proiectúmque ante eius tabernaculum, quo tempore fuiſſe multos quibus fraus ſuboleret, ſed maiorem eorum fuiſſe numerum qui in errorem inducerentur, vt confuſis mortis acerbitate miſeri illius faciei lineamentis falſi opinarentur ſe interfectum. Quibus rebus cognitis, non fuiſſe ſibi cunctandum quin fugam capeſſeret & ſaluti conſuleret. profugiſſe verò cum paucis, quo obſcurior fuga eſſet, ac proinde tutior. facto ſupra Pontum per populos Boſphoranos itinere cò peruenisse, vbi plurimum ſibi præſidij in amicorum fide poſitum eſſe crederet: rogare ne ſibi deeſſent, néue minoris facerent per nouercæ ſcelus afflictum, quàm rebus integris facere ſoliti eſſent. ſibi eſſe in animo, vltum ire iniurias, & ſuam incolumitatem armis tutari. nam quid aliud ſibi reliquum? ſe quidem alia re nulla ſuperſtitem quàm alienæ cædis beneficio: ſatis periculi factum quo animo eſſet in ſe pater. per eius errorem non pietatem viuere, quarum rerum cauſſa ſuis veneficiis nouerca ſit quæ miſerũ ſenem mente prope alienata & amore eius inſanientem qua velit circumducat, & adminiſtro Ruſtano ad quoduis facinus impellat. Sed gratia ſuperis, non deeſſe ſibi amicos quorum auxilio ex his malis emergat, & ab inimicis pœnas repetat, animos quidem ſibi etiam ſupereſſe: à ſe ſtare Ianizaros, & maiorem paternæ familiæ partem, magnas ad nominis ſui famam confluxuras copias, quicunque nunc mortuum lugeant, qui multi ſint, ad opem viuo ferendã concurſuros. hoſpitem modò benignè ſuſcipe-

ſuſciperent, dumq; auxilia conuenirent, inopem ſuo præſidio tegerent. poſtremò hæc iam nõ amplius in occulto, ſed pro palam ad quoſcunque deuerterat veluti concionabundus agebat. concinebant eadem commemorantes quos fugæ ſuæ comites credi volebat: eadem affirmabant haud paruæ autoritatis quidam à Baiazete ad eam rem opportunè præparati. Sic hominum Baiazeti ignotorum maxima pars in fraudem pellicebatur. Nam ea res tanto gerebatur artificio, vt nonnulli etiam, qui viuum Muſtapham nouerant, & iacentem ante patris tentorium recognouerant, tamen quod ſcirent, impenſè nollent credere, & hunc eſſe verum Muſtapham perſuaderi ſibi paterentur. At Muſtaphæ familiares & clientes, in quorum animis facies & memoria Muſtaphæ penitus inſederat, nihil fallebat. tamen partim metu, partim dolore & iracũdia cæci quiduis ſubire, quàm. ſine Muſtapha diutius viuere præoptantes, inprimis aderant vt nomen falſo Muſtaphæ darent. Atque etiam cæteros dubitare prohibebant quin hic eſſet Muſtapha, quem necatum falſò proditum erat. ipſe verò impoſtor alios pollicendo, alios liberaliter appellando, multos donis & pecunia, quam ex reliquiis veteris fortunæ ſeruatam memorabat (nam prouiderat Baiazetes ne quid in hac parte deſideraretur) aut retinebat, aut ſibi adiungebat. ita paucis diebus magna vis hominum conuenerat, augebatúrque quotidie, iamq; pænè ad iuſti exercitus modum excreuerat; cùm ſubitò vicinorum Singiaccorum trepidis litteris & nunciis fit certior Suleimannus; quantumq; diſcriminis ex concurſu tantæ multitudinis ab hoc Pſeudomuſtapha immineat, docetur. Is (quod erat) ſuſpicatus non ſine conſcientia alterius ex filiis, hæc moueri, nequaquam neglectu digna iudicauit; ac per literas Singiaccos increpat. quòd eò rem deuenire paſſi eſſent, neque initio ſtatim, vt fieri debuerat,

obuiam issent: grauiterque interminatur, ni sibi impostorem illum primo quoque tempore in vinculis mittant, vnà cum cæteris tanti sceleris autoribus. id quò fiat facilius, se eis vnum de Bassis Visiriis subsidio mittere (is Pertau vocabatur, cũ quo nupta erat Mahometis, de quo supra dixi, vidua) cum eo venire magnum prætorianorum militum numerum. Sed si sibi purgati esse vellent, ipsi per se negotium conficerent, antequam eò venirent auxilia. Ducebat Pertau copias non tam numero quàm fide conspicuas; Suleimannus enim fidissimum quemque tribunorum centurionúmque & decurionum, seligendum curauerat: neque enim metus non erat ne vel studio partium, vel largitionibus & pecunia corrupti, ad eum signa transferrent contra quem venerant. Vulgus quidem Gianizarorum nominis Mustaphæ & rerum nouarum exspectatione suspensum, fauebat ei turbæ, omniáque misteri studebat; neque res erat extra periculum. Singiacci postquam quæ imperabat Suleimannus acceperunt, haud segniter agendum rati, atque alius alium cohortati, moliri, festinare, & ex omni parte Pseudomustaphæ cœptis occurrere, seq; opponere cœperunt. Itaque aduenientes manus distinere, eas quæ iam conuenerant dissipare contendunt, terrore & denunciatione periculi omnia complent. Interea procedebat agmen Pertau Bassæ; neque iam procul ab iis locis aberat, cùm, vt in tali re solet, nondum satis confirmatis & celeritate præuentis, postquam vndique contra se veniri vident, Pseudomustaphæ milites timor incessit, ac primò pauci dilabuntur: postremò verò omnes posito pudore & promissorum immemores deserto duce (quò cui commodum fuit) diffugêre. conantem idem facere Mustapham, cum præcipuis eius administris & consiliariis, Singiacci occupant, viuumq; excipiunt: ij omnes Pertau Bassæ traduntur. à quo cum lecto

præsidio

præsidio mittuntur Constantinopolim. ibi Suleimannus diligenti quæstione per tormenta habita quæ vult exquirit, crimen Baiazetis, & tecta eius consilia cognoscit; cui fuerit in animo, postquam copiæ, quantas destinauerat, conuenissent, ad eas se cum bona manu adiungere, & vel Constantinopolim recta, vel ad fratrem opprimendum (vt se dedisset opportunitas) ducere. Sed dum agit cunctantius, immatura consilia, celeritate oppressa. de quibus rebus postquam Suleimanno satis constitit, illos omnes intempesta nocte alto mergi imperat, minimè ex vsu suo iudicans, horum quicquam efferri in vulgus, aut domestica sua vulnera finitimis principibus nudari. grauiter inde iratus Baiazeti qui tantum facinus ausus esset, quemadmodum de eo supplicium sumeret, animo agitabat. Quod vxorem eius, vt est sagax, minimè latuit. ea igitur paucorum dierum interuallo, dum iræ vis efferuescceret, interposito, iniecta huius rei mentione apud Suleimannum, adolescentiæ imprudentiam, facti necessitatem, maiorum exempla colligit, ita natura comparatum, ne quis sibi nec suis desit, mortem omnes ex æquo fugere. iuuenum animos, minimo negotio, à vero rectóque consiliis improborum abduci. Primo delicto ignosci æquum esse: si resipiscat, magnum pretium patri seruasse filiũ: sin eôdem relabatur, pro culpæ vtriusque merito non defuturum supplicij tempus. quod si nollet illi, sibi daret hanc veniam, pro eo quem peperisset deprecanti: ne sæuiret in communem sanguinem. Nam quem sibi animum fore, si è duobus filiis quos Deus sibi reliquisset, patris seueritas alterum sibi eripuisset? moderaretur iracundiæ, lenitatémque sæuitiæ quamuis iustæ præferret. Nec Deum præpotentem illum & iustissimum summam seueritatem semper amplecti, magnam partem duci misericordia, alioqui non suffecturum in pœnas genus humanum.

An

An verò quem locum clementiæ magis conuenire quàm in liberos? futurum deinceps in officio Baiazetem, & metum in quo nunc sit ab tanta indulgentia conuersurum in cumulũ obsequij & pietatis. generosos animos nulla re magis retineri quàm gratia & beneficio. veniæ memoriam impedimento fore ne peccaret iterum; pro eo spondere, atque in se recipere eum posthac omnibus officij & pietatis numeris patri satisfacturum. Quibus verbis, adhoc lachrymis & blanditiis remollitus Suleimannus, alioqui plus iusto vxori deditus, flexit animũ, et Baiazeti parcere cõstituit, veniret modò & sua iussa præsens acciperet. Non deest negotio mater, monet occultè per literas Baiazetem ne vereatur arcessitus venire; nihil illi fore periculi; patrem sua opera reductum in gratiam, amotáque ex animo eius omnem offensionem. Quo nuncio in spem bonam erectus, statuit se patri credere, timidè tamen, & ad fratrem Mustapham subinde respectans, cuius exemplum satis eum admonebat, quantum adiret periculi. Venit ergo ad locum colloquio destinatum, id erat deuersorium publicum paucis à Constantinopoli milliaribus (Carestranum vocant.) Ita fert his temporibus Turcarum principum consuetudo, ne viuo patre, quisquam filiorum adultorum intra Constantinopolis mœnia pedem inferat. hoc enim ad solicitandos militum prætorianorum animos, & imperij mutationem pertinere, vsu compertum est. De quo descendenti, præstò sunt patris famuli, qui gladium & pugionem ponere iubeant. id tametsi non est inusitatum in reliquis, qui ad Imperatorem istum admittuntur, tamen in filio, sibi mâlè conscio, timorem augere poterat. Sed mater quæ eum timoris plenum accessurum animo prouiderat, propinquo, in aditu eius domus, & quæ Baiazeti prætereundum erat, cubiculo, constiterat, ex quo per fenestellam linteo obductam transeuntem,

tem, his verbis compellat, Corcoma oglan corcoma, quod valet, ne time, fili, ne time: qua voce matris non mediocriter confirmatur animus Baiazeti. Vt ingressus est & pater eum assidere iussit, tum verò eius temeritatem grauiter accusare cœpit, quòd arma sumere ausus esset, quæ contra se sumpta videri poterant: & vt maximè contra fratrem sumpta essent; nihilominus pessimum id facinus videri. neq. enim stetisse per eum, quominus religionis status conuelleretur, Ottomannorum imperio (cui soli hodie inniteretur) per domesticas discordias in ruinæ discrimen adducto: quod quidem si de religione piè sentiat, ab eo longissimè abesse debuerit, vt taceat se viuo attentatam regni possessionem, cum magna sua iniuria & contemptione, quibus rebus scelus inexpiabile, & quo nullum satis dignum supplicium reperiri possit contractum. Sed tamen statuisse ei parcere, & magis benigni patris quàm iusti iudicis partes agere cum eo, vt deinde curam rerum futurarum relinqueret Deo: Nihil istorum nostro geri arbitrio, Dei nutu regna transferri. Si ita fatum esset, vt post suam mortem ipse regni poteretur, id ratum fore, vlróque venturum ei regnum, neque futurum in manu cuiusquam remorari quod diuinitus statutum esset: sin aliter Deo visum, insanum esse frustrà laborare, obniti diuinæ voluntati, & veluti cum Deo pugnare: proinde tumultuari desineret, neu fratrem quietũ lacesseret, neu senectutis suæ otium turbaret. quod si eodem reuolueretur, & nouam tempestatem excitaret, eam in eius ipsius caput casuram, nec fore secundo delicto veniam, nec se illum mitem patrem, sed acerbissimum vindicem experturum. quæ cùm dixisset, & ad ea Baiazetes pauca pro tempore respondisset, vt magis culpam deprecaretur, quàm purgaret, & se in potestate patris futurum polliceretur, potum de more gentis, Suleimannus afferri iussit,

iußit, filióque porrigi; ea erat ex ſaccharo & certis ſuccis aquâ, ex qua Baiazetes (haud quaquam recuſare auſus tametſi maluiſſet) quod viſum eſt bibit, anxius animi, ne id ſibi ſupremum poculum foret: ſed eum pater, ducto mox eodem ex poculo hauſtu, tura liberauit. Sic Baiazetes meliore quàm Muſtapha euentu cum patre congreſſus, ad ſuam præfecturam reuerſus eſt. De morte Achomatis Baſſæ pauca habeo quæ dicam: ſunt qui putent, ei datum crimini occultum erga verum Muſtapham ſtudium, aut certè in Pſeudomuſtaphæ & Baiazetis panè ſerò deprehendendis conſiliis negligentiam. Alij in hunc caſum diu reſeruatum, graſſatorem & latrocinio infamem, dum priuatus & ſine honore militaret, cui tamen ob fortitudinis admirationem & rei militaris ſcientiam, pœna dilata fuiſſet magis quàm remiſſa, quam nunc repetere viſum eſſet. Alij hoc vnum morte Achomatis actum putant, vt vacuus priſtinæ dignitatis Ruſtano pateret locus. Nam promiſiſſe Achomati Suleimannum, ſe dum viueret, ſignum ſuum ab eo non ablaturum. cùm verò res poſtularet, vt id Ruſtano reſtitueretur, ne quid fieret contra promiſſi fidem, morte eius, mendacio occurrendum fuiſſe, ideóque iuſſum mori. Addunt dixiſſe Suleimannum ſatius eſſe vt ſemel moreretur, quàm vt millies, quod futurum eſſet, ſi viuus continenter cruciaretur ereptæ dignitatis, atque in alium tranſlatæ, dolore. Vtcunq. ſit, cùm manè in Dinanũ (is concilij, vt aliâs dixi, locus eſt) imprudens omnium veniſſet, mox affuit qui ei Regis nomine mortẽ indiceret, qui nuncius Achomatem haud multò magis commouit, vt erat incredibili magnitudine animi, quàm ſi nihil ad ipſum pertineret: Carnificem tantùm munus ſuum exequi parantem, à ſe repulit, haud conuenire exiſtimans, tanto honore modò vſum, pollutis illius manibus attrectari. cúmque oculos ad eos qui adſta-

bant

bant circuntulisset, hominem honestum sibi amicum orauit, vt hoc sibi daret, vt eius manibus necaretur; futurum id sibi magni & postremi muneris loco: quod ille etiam atque etiam rogatus non recusauit. Verùm Achomates eum monuit, ne statim atque vna vice astricto neruo se suffocaret, sed eo remisso, semel respirare pateretur; quo facto neruum adduceret donec exanimaretur: in quo mos ei gestus est. Sic mihi panè videtur Achomates mortem antequam moreretur gustare, orcúmque viuus salutare, nec semel mori voluisse. Ab eius morte restituta Rustano pristini muneris insignia, primúsque inter Visirios locus. De reditu quod scire vis, notum illud; Facilis descensus auerni. Qui mihi venienti dux fuit, reducem faciet cùm ei visum erit. Interea solitudinem & reliquas molestias, consuetudine librorum, veterum amicorum, solabor; qui quidem hactenus nullo loco mihi defuerunt, fidémque & assiduitatem quam debent, diu noctúque præstant. Vale, Constantinopoli pridie Idus Iul. CIↃ. IↃ. LV.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE
ROMA